

Διπλωματική Εργασία ΠΕΣΥΠ

Τίτλος: Συμβουλευτική Κρατουμένων

Ονοματεπώνυμο Φοιτήτριας: Παππά Ειρήνη

Χρονολογία: 2016-2017

Τμήμα Φοίτησης: Γ

Επιβλέπων Καθηγητής: ΔΡ. ΧΡΙΣΤΑΚΟΠΟΥΛΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

Περιεχόμενα

Εισαγωγή-Summary.....	4-6
1.1. Η φυλακή στο θεωρητικό σχήμα του M. Foucault.....	7-17
1.1.2. <i>Εστιάζοντας στην ελληνική πραγματικότητα</i>	18-19
2.1.1. <i>Ψυχολογικές συνέπειες εγκλεισμού</i>	20-21
2.1.2. <i>Σύνδρομο Ganser</i>	22-23
2.1.3. <i>Ιδρυματισμός</i>	24-25
2.1.4. <i>«Μηχανισμοί Άμυνας»</i>	26-27
3.1. Ανατρέχοντας στα εκπαιδευτικά δρώμενα της φυλακής.....	28-31
3.1.1. <i>Εκπαίδευση στις φυλακές</i>	32-34
4.1. Η έννοια της Συμβουλευτικής.....	35
4.1.1. <i>Συμβουλευτική με νέους και οικογένειες</i>	36-37
4.1.2. <i>Η κοινωνία αποδίδει ευθύνες σε οικογένεια</i>	38-40
4.1.3. <i>Συμβουλευτική νέου και οικογένειας-Μια παράλληλη διαδικασία</i>	41-42
4.1.4. <i>Σχολές γονέων</i>	43-45
4.1.5. <i>Συμβουλευτική παρέμβαση στη φυλακή</i>	46-47
4.1.6. <i>Ο κρατούμενος ως μέλος της ομάδας Συμβουλευτικής</i>	48-50
4.1.7. <i>Ο ρόλος του Εμπυχωτή/Συμβούλου</i>	51-55
5.1. Δυναμική Ομάδας-Τί πρέπει να παρατηρούμε στις ομάδες-Συμμετοχή.....	56
5.1.1. <i>Επιρροή-Τρόποι Άσκησης Επιρροής</i>	57
5.1.2. <i>Ατμόσφαιρα της ομάδας-Συναισθήματα-Με λίγα λόγια</i>	58-61
6.1.1. <i>Θετική σκέψη και οραματισμός</i>	62-63
6.1.2. <i>Γνωρίζω τις πλευρές μου</i>	64-66

6.1.3. Επίλυση προβλήματος με ομάδες εργασίας.....	67-69
6.1.5. Λήψη Αποφάσεων - Επίλυση Προβλημάτων με Καταιγισμό Ιδεών.....	70-71
6.1.6. Διερεύνηση Αναγκών.....	72-73
7.1. Εργαστήρια Προσωπικής Ανάπτυξης και Κοινωνικών Δεξιοτήτων-Εργαστήριο για την πίεση της ομάδας.....	74
7.1.1. Γενικές γνώσεις και βασικές ιδέες γύρω από το θέμα της πίεσης της ομάδας.....	75-79
7.1.2. Πρώτη Δραστηριότητα: «Το μυστηριώδες κουτί».....	80-83
7.1.3. Δεύτερη δραστηριότητα: «Έτσι παίρνουμε τις δικές μας αποφάσεις».....	84-87
7.1.4. Τρίτη δραστηριότητα: «Πώς μπορεί κάποιος να πει Όχι».....	88-92
Αντί Επιλόγου.....	93-95
Παράρτημα: Μαρτυρίες κρατουμένων	96-106
Βιβλιογραφία.....	107-110

Εισαγωγή

Η εργασία που παρουσιάζεται αποτελεί έναν οδηγό τόσο για τον πρωτόπειρο όσο και για τον πιο έμπειρο Εκπαιδευτή/Σύμβουλο, που καλείται να ασκήσει το έργο της Συμβουλευτικής παρέμβασης, στο πλαίσιο των Κέντρων Εκπαίδευσης Ενηλίκων στο χώρο της φυλακής.

Επισημαίνεται ότι η Συμβουλευτική κρατουμένων είναι η συνάρθρωση τριών παραγόντων: της φυλακής, της εκπαίδευσης και της Συμβουλευτικής. Δεν πρόκειται για «Συμβουλευτική» αυτόνομη και ανεξάρτητη που καθορίζεται από τον σύμβουλο, αλλά για επιμέρους δραστηριότητα της ευρύτερης εκπαιδευτικής παρέμβασης που υλοποιείται στις φυλακές.

Στόχος της Συμβουλευτικής είναι να ενισχυθεί το κίνητρο των κρατουμένων, ώστε σε ένα πρώτο επίπεδο να παρακολουθούν τα εκπαιδευτικά προγράμματα στη φυλακή και σε ένα δεύτερο επίπεδο να επανασυνδεθούν με την εκπαίδευση, μέσα στη φυλακή ή έξω από αυτή, μετά την αποφυλάκιση τους.

Ο συντονιστής της ομάδας Συμβουλευτικής στη φυλακή έχει καθήκοντα τόσο εκπαιδευτή όσο και συμβούλου/εμψυχωτή. Για το λόγο αυτό στην εργασία μας χρησιμοποιούμε τον όρο Εκπαιδευτής/Σύμβουλος και για συντομία Εμψυχωτής/Σύμβουλος, όταν αναφερόμαστε σ' αυτόν.

Το υλικό προσαρμόζεται κάθε φορά στις προσδοκίες και τις ανάγκες της ομάδας. Ο Εμψυχωτής/Σύμβουλος επιλέγει για παράδειγμα τις κατάλληλες βιωματικές ασκήσεις, εργαστήρια ανάλογα με το αν η ομάδα αποτελείται από αλλοδαπούς, αθίγγανοι, έφηβους, άνδρες, γυναίκες.

Αναπτύσσεται τόσο το θεωρητικό όσο και το πρακτικό μέρος της δουλειάς που θα κάνει ο Εμψυχωτής/Σύμβουλος.

Γίνεται λοιπόν, προσπάθεια να μεταφερθεί η γνώση συνδυασμένη πιθανώς με καλές πρακτικές που άσκησαν οι Εκπαιδευτές/Σύμβουλοι και να μυηθούν όσο γίνεται οι αναγνώστες στο χώρο της φυλακής.

Σίγουρα η εργασία αυτή δεν εξαντλεί το θέμα της Συμβουλευτικής στις φυλακές.

Στο πρώτο κεφάλαιο προσεγγίζεται η έννοια του θεσμού της φυλακής.

Το δεύτερο κεφάλαιο εστιάζει στην ελληνική πραγματικότητα. Ακολουθεί συνοπτική παρουσίαση της εκπαίδευσης στη φυλακή μέσα από την πορεία των προγραμμάτων

της Γενικής Γραμματείας Εκπαίδευσης Ενηλίκων και επισημαίνουμε τις συνέπειες του εγκλεισμού για τους κρατούμενους.

Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά για την εκπαίδευση στη φυλακή μέσα από την πορεία των προγραμμάτων της Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων. Δίνεται ένας «οδηγός» οργάνωσης των συναντήσεων και των δραστηριοτήτων και προτείνονται μέσα παρέμβασης που μπορεί να εφαρμόσει ο Εμπυχωτής/Σύμβουλος για να είναι περισσότερο αποτελεσματικός.

Το τέταρτο κεφάλαιο εστιάζει στην έννοια της Συμβουλευτικής, στην σημασία της ύπαρξης σχολών γονέων και σκιαγραφείται το προφίλ του κρατούμενου και του Εμπυχωτή/Σύμβουλου στο πρόγραμμα Συμβουλευτικής στις φυλακές.

Στο πέμπτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στη δυναμική και στη διεργασία της ομάδας. Δίνονται κατευθυντήριες γραμμές συντονισμού μιας ομάδας. Παρουσιάζονται οι συνηθέστεροι ρόλοι που μπορούν να υιοθετήσουν τα μέλη μιας ομάδας.

Στο έκτο κεφάλαιο προτείνονται βιωματικές δραστηριότητες που αφορούν στην επίλυση προβλημάτων και στη λήψη αποφάσεων.

Στο έβδομο κεφάλαιο παρουσιάζεται ένα ενδεικτικό παράδειγμα εργαστηρίου προσωπικής ανάπτυξης και κοινωνικών δεξιοτήτων ως ιδέα για τον Εμπυχωτή/Σύμβουλο. Με άλλα λόγια, βιωματικές δραστηριότητες που μπορεί να είναι χρήσιμες στις διάφορες φάσεις ανάπτυξης της ομάδας και περιγράφονται οι εκπαιδευτικές τεχνικές που χρησιμοποιούνται στην εκπαίδευση ενηλίκων ως εργαλεία εφαρμογής για τον Εμπυχωτή/Σύμβουλο στις ομαδικές συναντήσεις.

Summary

The first chapter approaches the notion of prison institution.

The second chapter focuses on Greek reality. Here is a summary of the training in prison through the progress of the General Secretariat for Adult Education and we highlight the consequences of the detention for detainees.

In the third chapter there is a report on prison education through the course of the programs of the General Secretariat for Adult Education. A "guide" for the organization of meetings and activities is provided and proposed means of intervention that the Encouraging / Counselor can implement to be more effective.

The fourth chapter focuses on the concept of Counseling, on the importance of parenting schools, and outlines the prisoner's profile and the Encouraging / Counselor in the Prison Counseling program.

In the fifth chapter we refer to the dynamics and the process of the group. Group coordination guidelines are given. Here are the most common roles that members of a group can adopt.

Chapter 6 proposes experiential activities on problem solving and decision making.

The seventh chapter presents an exemplary example of a workshop on personal development and social skills as an idea for the Encouraging / Counselor. In other words, experiential activities that may be useful in the various development phases of the group and describe the training techniques used in adult education as application tools for the Encouraging / Counselor in group meetings.

1.1. Η φυλακή στο θεωρητικό σχήμα του M. Foucault

Η φυλακή τόσο ως έννοια όσο και ως χωροχρονικό πεδίο απασχόλησε ιδιαίτερα τη σκέψη του Foucault. Πρόκειται για έναν μείζονα πειθαρχικό μηχανισμό, ο οποίος συμβάλει στη λειτουργία ενός ευρύτερου συστήματος διαρκούς επιτήρησης και τιμωρίας, που διακρίνει τις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες. Μέσα από τοπικά προγράμματα διακυβέρνησης που εφαρμόζονται στις φυλακές, δίνονται πληροφορίες για συμπεριφορές, ενώ παράλληλα τα ιδρύματα αυτά λειτουργούν και ως «πλέγματα» για την αντίληψη και την αξιολόγηση πραγμάτων, που τελικά αποκρυσταλλώνονται σε θεσμούς (Bevir, 1999, σελ. 352). Οι Danaher, Schirato και Webb (2000), μελετώντας το έργο του Foucault, συμπεραίνουν ότι «η φυλακή αναπτύχθηκε ως ένας πρωταρχικός πειθαρχικός θεσμός, μοντελοποιώντας σε ένα σύνολο τεχνικές που κυκλοφόρησαν σε όλο το κοινωνικό σώμα» (σελ. 62). Ο Foucault υποστηρίζει πως η μορφή της φυλακής προϋπήρξε πολύ πριν τη συστηματική χρήση της, όπως αυτή άρχισε με τους ποινικούς νόμους. Χρειάστηκε να μελετήσει τις απαρχές της, τις οποίες εντόπισε στο φαινόμενο του εγκλεισμού, όπως αυτό εκδηλώθηκε με μαζικό τρόπο στην Ευρώπη του 17^{ου} αιώνα. Δεν παραβλέπει την ύπαρξη των μεσαιωνικών μπουντρουμιών, στα οποία η κράτηση των ατόμων ήταν σχετικά μικρής διάρκειας, μέχρι να δικαστούν, να πληρώσουν λύτρα ή να εκτελεστούν και ο αριθμός των κρατουμένων ήταν πολύ μικρός, χωρίς τα χαρακτηριστικά του μαζικού εγκλεισμού, όπως αυτός εκδηλώθηκε στη συνέχεια.

Την εποχή εκείνη εμφανίζονται σε μεγάλη κλίμακα ιδρύματα επιφορτισμένα με τη συγκέντρωση και συντήρηση φτωχών, αρρώστων, τρελών, επαίων, αστέγων, ανέργων, αέργων, παραβατών του νόμου και γενικά όλων των περιθωριακών στοιχείων της εποχής. Κύριο μέλημα των αστών της κλασσικής εποχής ήταν «να βάλουν τάξη στον κόσμο της αθλιότητας». Μέσα σε εκατόν πενήντα χρόνια ο εγκλεισμός κατάφερε να γίνει ένα «φαύλο αμάλγαμα ετερογενών στοιχείων». «Ο κλασικισμός επινόησε τον εγκλεισμό, σχεδόν όπως ο Μεσαίωνας επινόησε την απομόνωση των λεπρών»¹.

Τη θέση των λεπροκομείων πήραν τα πτωχοκομεία και των λεπρών οι έγκλειστοι. Η διαχωριστική γραμμή που τέθηκε ήταν μεταξύ εργασίας και αργίας.

¹ Βεργίδης, Δημήτρης Κ., Ασημάκη, Άννα, Τζιντζίδης, Αναστάσιος, *Η εκπαίδευση των κρατουμένων, το ΣΔΕ στη Φυλακή Κορυδαλλού*, Πανεπιστήμιο Πατρών, σελ. 86.

Κοινό χαρακτηριστικό όλων των εγκλείστων ήταν η απουσία εργασίας. Όλος αυτός ο πληθυσμός «φιλοξενήθηκε», λοιπόν, σε αυτούς τους ξενώνες, οι οποίοι, σύμφωνα με τον Foucault, διέθεταν κρατητήρια και κάτεργα. Επιπλέον, η διαμονή τους σε αυτά τα ιδρύματα εγκλεισμού απαιτούσε την καταβολή ενός είδους τροφείων, τα οποία επωμιζόταν είτε η οικογένεια του εγκλείστου είτε ο βασιλιάς. Μια ανάλογη μορφή τέτοιων ιδρυμάτων ήταν και τα νοσοκομεία. Το 1656 ιδρύεται στο Παρίσι το Γενικό Νοσοκομείο, που αποτελούσε μια ημιδικαστική δομή, η οποία βρισκόταν εκτός των δικαστηρίων, και η οποία αποφάσιζε, δίκαιε και εκτελούσε².

Μια παράξενη δηλαδή δομή, επιφορτισμένη να προασπίζει τη βασιλική εξουσία και «να αποτρέπει «την επαιτεία και την αργία ως πηγές πάσης ατασθαλίας». Ο αφορισμός της αργίας ως αιτίας της διαφθοράς και παράλληλα η χρήση της εργασίας ως επανορθωτικού μέσου βρίσκονται ήδη εγγεγραμμένα στο ευρωπαϊκό κολαστικό σύστημα από τον 19ο αιώνα³.

Η ίδρυση όλων αυτών των ιδρυμάτων κατέδειξε ότι η αρωγή πέρασε από τα χέρια της εκκλησίας σε αυτά των κρατών και των πόλεων. Αυτό βέβαια δε σημαίνει ότι η εκκλησία αποσύρθηκε από την κοινωνική πρόνοια, αλλά στράφηκε στην ηθική επένδυση του εγχειρήματος. Σύμφωνα με την εκκλησία υπάρχουν δύο κατηγορίες πενήτων. Η πρώτη όπου οι πένητες αποδέχονται τον εγκλεισμό και εκεί βρίσκουν τη γαλήνη τους, και η δεύτερη, η πηγή του κακού, όπου οι πένητες αρνούνται τον εγκλεισμό τους και γι' αυτό πρέπει υποχρεωτικά να τον υποστούν. Ο Foucault διαπιστώνει πως είναι η πρώτη φορά που το «κακό» δεν αποκλείεται, δεν εκδιώκεται, αλλά εγκλείεται. Εγκλείεται με σκοπό το σωφρονισμό μέσω της εργασίας στα ιδρύματα εγκλεισμού και μέσω της θεραπείας στα νοσοκομεία. Ένας σωφρονισμός που επέρχεται με την επαφή με το Θεό. Την εποχή εκείνη τόσο η αργία όσο και η αρρώστια, θεωρούνταν αποτελέσματα του μη ενάρετου βίου. Συνεπώς, η θεραπεία τους εμπεριείχε και θρησκευτικές παραμέτρους. Έτσι, για τους απομακρυσμένους από το Θεό, «ο εγκλεισμός επιτελεί λειτουργία ηθικής αναμόρφωσης που αποσκοπεί στην ασφαλέστερη προσήλωση στην αλήθεια», τη θεία, δηλαδή, αλήθεια. «Υπάρχει

² Βεργίδης, Δημήτρης Κ., Ασημάκη, Άννα, Τζιντζίδης, Αναστάσιος, *Η εκπαίδευση των κρατουμένων, το ΣΔΕ στη Φυλακή Κορυδαλλού*, Πανεπιστήμιο Πατρών, σελ. 87.

³ Βεργίδης, Δημήτρης Κ., Ασημάκη, Άννα, Τζιντζίδης, Αναστάσιος, *Η εκπαίδευση των κρατουμένων, το ΣΔΕ στη Φυλακή Κορυδαλλού*, Πανεπιστήμιο Πατρών, σελ. 87.

μια ολόκληρη, οιονεί παιδαγωγική πλευρά, που καθιστά το ίδρυμα εγκλεισμού ένα είδος δεσμοτηρίου υπέρ της αλήθειας» και της γνώσης της ορθής διαβίωσης.

Στις αρχές του 19ου αιώνα παρατηρείται η εξαφάνισή των ιδρυμάτων εγκλεισμού σχεδόν απ' όλη την Ευρώπη, ως κέντρων ανάπαυσης απόρων και ως φυλακών των εξαθλιωμένων. Από εκεί και πέρα θα χρησιμοποιηθούν μόνο για τον εγκλεισμό των τρελών, οι οποίοι βέβαια αποτελούσαν τμήμα του προηγούμενου ετερογενούς συνόλου των ιδρυμάτων εγκλεισμού⁴.

Γύρω στα τέλη του 18ου αιώνα και στις αρχές του 19ου θα παρατηρηθεί και η μετάβαση στη φυλακή ως μέτρο ποινικού κολασμού. Η φυλακή, εκείνη την εποχή «ήταν ένας νέος τρόπος για «να δεί» κανείς την εγκληματικότητα και η παραβατικότητα (ποινικό δίκαιο) ένας νέος τρόπος «να πεί» για αυτή» (Noiriel, 1994). Σύμφωνα με τον Deleuze (2005), «θα ήταν λάθος να συσχετίσουμε τη γέννησή της με την εξέλιξη του δικαίου, ακόμη κι αν επρόκειτο για το ποινικό δίκαιο», καθώς στη σκέψη του Foucault «η φυλακή δεν έλκει την καταγωγή της από τις «νομικο-πολιτικές δομές μιας κοινωνίας». Με τη θέση αυτή συντάσσεται και ο Noiriel (1994), ο οποίος προσθέτει ότι η φυλακή εκπορεύτηκε από την πειθαρχία. Η αφετηρία της φυλακής ως ποινικού πεδίου τοποθετείται από τον Foucault στις μεγάλες μεταρρυθμίσεις που έλαβαν χώρα στο ευρωπαϊκό ποινικό σύστημα μεταξύ των ετών 1780 και 1820, καθώς μέχρι τότε ο εγκλεισμός παρέμενε ως παραποινική τιμωρία. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές ουσιαστικά σηματοδότησαν και το πέρασμα από τη διαδεδομένη τιμωρητική πρακτική του δημοσίου βασανισμού σε ένα σύστημα κολασμού, που βασίζεται στην επιτήρηση και τον κανονισμό (Bevir, 1999). Μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα η φυλακή κατέλαβε όλο το χώρο των ποινών. Πρόκειται για μια εξέλιξη σταθμό στην ιστορία του δικαίου, καθώς οι πειθαρχικοί μηχανισμοί κυριεύουν τον δικαστικό θεσμό. Σύμφωνα με τον Foucault, η φυλακή δίνει την εντύπωση ενός εξαντλητικού πειθαρχικού μηχανισμού, η λειτουργία του οποίου βασίζεται στον περιορισμό της ελευθερίας του ατόμου και τον έλεγχο του χρόνου του κρατουμένου⁵.

Η φυλάκιση είναι ένας διαφοροποιημένος και σκόπιμος μηχανισμός.

⁴ Βεργίδης, Δημήτρης Κ., Ασημάκη, Άννα, Τζιντζίδης, Αναστάσιος, *Η εκπαίδευση των κρατουμένων, το ΣΔΕ στη Φυλακή Κορυδαλλού*, Πανεπιστήμιο Πατρών, σελ. 88.

⁵ Βεργίδης, Δημήτρης Κ., Ασημάκη, Άννα, Τζιντζίδης, Αναστάσιος, *Η εκπαίδευση των κρατουμένων, το ΣΔΕ στη Φυλακή Κορυδαλλού*, Πανεπιστήμιο Πατρών, σελ. 88.

Διαφοροποιημένος μηχανισμός, διότι κάθε φορά παρουσιάζεται με διαφορετική μορφή ανάλογα με τον αν έχει να κάνει με έναν υπόδικο ή έναν κατάδικο, με έναν απλό παραβάτη ή έναν εγκληματία και σκόπιμος μηχανισμός, διότι έχει κάποια συγκεκριμένα αποτελέσματα να επιτύχει, όπως για παράδειγμα η αναμόρφωση του ενόχου.

Πραγματοποιήθηκε, δηλαδή, ένα «πέραςμα από μια κολαστική τέχνη σε μια άλλη, μια τεχνική μεταλλαγή». Πλέον το σώμα από επίκεντρο της τιμωρίας γίνεται το όργανο της τιμωρίας⁶.

Στόχος της ποινής είναι η διαβαθμισμένη στέρηση δικαιωμάτων του καταδίκου και όχι το σωματικό άλγος. Η εξουσία θα περάσει από τα χέρια του δημίου σε αυτά των επιτηρητών, των γιατρών, των ιερωμένων, των ψυχιάτρων, των ψυχολόγων και των παιδαγωγών⁷.

Η φυλακή αποτέλεσε πεδίο διαρκούς προβληματισμού και πειραματισμών.

Βασικός παράγοντας της λειτουργίας του σωφρονιστικού συστήματος είναι η επιτήρηση. Αυτό έγινε κατανοητό από τα πρώτα χρόνια κιόλας εμφάνισης της φυλακής ως τιμωρητικού μέσου. Το «Πανοπτικόν» του Μπένθαμ και οι αρχές που αυτό πρέσβευε επηρέασαν ιδιαίτερα τη διαμόρφωση της φυλακής, καθώς αυτό περιλαμβάνει την ιδέα μιας κατασκευαστικής αρχής για κάθε είδους εγκατάσταση στην οποία τα πρόσωπα πρέπει να διατηρούνται υπό έλεγχο (Deacon, 2002).

Σύμφωνα με τον Foucault «το Πανοπτικόν έγινε, γύρω στα 1830 – 1840, το αρχιτεκτονικό πρόγραμμα των περισσότερων σχεδίων φυλακής». Μείζον θέμα του Πανοπτικού αποτελούσε η ταυτόχρονη και συνεχής επιτήρηση και παρατήρηση των κρατουμένων, η οποία καθίστατο επιτυχής όχι μόνο από τους φύλακες, αλλά και από το υπόλοιπο προσωπικό του ιδρύματος που ήταν επιφορτισμένο με το σωφρονισμό των κρατουμένων. Σύμφωνα με τον Foucault, «στόχος είναι να καταστεί η φυλακή χώρος διαμόρφωσης μιας γνώσης που θα χρησιμεύει ως ρυθμιστική αρχή για την άσκηση της σωφρονιστικής πρακτικής». Και αυτή η γνώση θα προκύψει μέσα από την αδιάκοπη παρατήρηση του κρατουμένου, προκειμένου να βοηθήσει στην εξατομίκευση της σωφρονιστικής του μεταχείρισης. Παράλληλα με την εφαρμογή

⁶ Βεργίδης, Δημήτρης Κ., Ασημάκη, Άννα, Τζιντζίδης, Αναστάσιος, *Η εκπαίδευση των κρατουμένων, το ΣΔΕ στη Φυλακή Κορυδαλλού*, Πανεπιστήμιο Πατρών, σελ. 89.

⁷ Βεργίδης, Δημήτρης Κ., Ασημάκη, Άννα, Τζιντζίδης, Αναστάσιος, *Η εκπαίδευση των κρατουμένων, το ΣΔΕ στη Φυλακή Κορυδαλλού*, Πανεπιστήμιο Πατρών, σελ. 89.

των πανοπτικών αρχών του Μπένθαμ, εισήχθη στις φυλακές ένα δελτίο σημείωσης παρατηρήσεων που αφορούσε τον κάθε κρατούμενο ξεχωριστά και συμπληρωνόταν από τον διευθυντή ή τον αρχιφύλακα, τον ιερωμένο και το δάσκαλο της φυλακής. Στο θεωρητικό του σχήμα ο Foucault, δεν έχει σκοπό να παρουσιάσει ένα ιδεότυπο της φυλακής, όπως για παράδειγμα κάνει ο Weber για τη γραφειοκρατία. Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι ο Foucault μελετά τη φυλακή για να δείξει πως αυτή επηρέασε την εξέλιξη άλλων θεσμών (Cowton & Dopson, 2002). Ωστόσο ο ίδιος ξεκαθαρίζει πως σκοπός του είναι να μελετήσει «την ανάπτυξη ενός συνόλου πραγματικοτήτων που δομούνται η μια πάνω στην άλλη». Πρωτίστως, η φυλακή είναι ένας χώρος που πραγματοποιείται η εκτέλεση της ποινής και ταυτόχρονα συντελείται η παρατήρηση των κρατουμένων, για την παραγωγή της απαραίτητης γνώσης, η οποία χρησιμεύει, στην εξατομίκευση της τιμωρίας τους. Επιπλέον, η φυλακή ως χώρος αποτελεί τη «σκοτεινότερη» περιοχή του μηχανισμού της δικαιοσύνης. Σύμφωνα με τον Γάλλο φιλόσοφο, η φυλακή έβγαλε από τη δύσκολη θέση την κολαστική εξουσία, που δεν τολμάει να ασκηθεί ανοιχτά, εξ ου και η κατάργηση των δημοσίων εκτελέσεων των ποινών, οργανώνοντας «σιωπηρά ένα πεδίο αντικειμενικότητας όπου η τιμωρία, χωρίς να κρύβεται, μπορεί να λειτουργεί σαν θεραπευτικό μέσο και όπου η δικαστική απόφαση μπορεί να εγγράφεται στα πλαίσια της γνώσης». Επιπλέον, ο Foucault θεωρεί ότι στη φυλακή η εξουσία μπορεί να ασκηθεί ακόμα και σε υπερβολικό βαθμό, δικαιολογούμενη πάντα ως μια ηθική προσπάθεια διάσωσης του κακού παραβάτη του νόμου, του κρατουμένου.

Μέσα από αυτές τις παρατηρήσεις, ο Foucault καταλήγει ότι η φυλακή είναι ένα από τα πιο ακραία όργανα της εξουσίας. Ειδικότερα, δείχνει ότι η φυλακή αποτέλεσε και αποτελεί όργανο οποιουδήποτε επικρατεί στον αγώνα για την εξουσία. Με άλλα λόγια ένα χαρακτηριστικό της δικαιοσύνης είναι «ότι η ιδέα της δικαιοσύνης κάθε αυτήν είναι μια ιδέα που ουσιαστικά επινοήθηκε και μπήκε σε λειτουργία σε διάφορους τύπους κοινωνίας σαν όργανο μιας συγκεκριμένης πολιτικής και οικονομικής εξουσίας ή σαν όπλο εναντίον αυτής της εξουσίας». Μάλιστα, ο Foucault παρομοιάζει την ύπαρξή της με «παγόβουνο» λέγοντας ότι αυτό που φαίνεται είναι η δικαιολογία, πως είναι υποχρεωτικό να υπάρχει λόγω της ύπαρξης εγκληματιών, ενώ ταυτόχρονα κρύβει το χαρακτήρα της ως όργανο κοινωνικής

καταστολής. Ο κοινωνικά κατασταλτικός χαρακτήρας της φυλακής ήταν παράγοντας της δημιουργίας και επικράτησής της⁸.

Η καταστολή των λαϊκών εξεγέρσεων ήταν ιδιαίτερα αιματηρή και γινόταν από το στρατό, με αποτέλεσμα να είναι πολυδάπανη και επιπλέον να αφανίζει μεγάλο μέρος του εργατικού δυναμικού και των υποδομών. Έτσι, η φυλακή έδωσε τη λύση σε αυτό το πρόβλημα, καθώς αποτέλεσε ένα μηχανισμό επιλεκτικής επέμβασης σε ένα επικίνδυνο κομμάτι του πληθυσμού και παράλληλα αποτέλεσε ένα οικονομικότερο μέτρο καταστολής⁹. Μάλιστα σύμφωνα με τον O'Neill (1986), η σχέση του οικονομικού συστήματος με την πειθαρχία είναι προφανής στο πλαίσιο της φουκωϊκής ανάλυσης. Αυτό προκύπτει από το γεγονός ότι η πειθαρχία στις βιομηχανίες σχετίζεται με την πειθαρχία που εφαρμόζεται στις φυλακές, με σκοπό την παραγωγή ενός υπάκουου εργατικού δυναμικού, προσαρμοσμένου στις ανάγκες του πρώιμου βιομηχανικού καπιταλισμού, ένα μοντέλο που οδήγησε στην γραφειοκρατική πειθαρχία του ύστερου καπιταλισμού (O'Neill, 1986). Συνεπώς, πρόκειται για μια τεχνική εξουσίας απαραίτητης για τη διασφάλιση της ανάπτυξης και τον έλεγχο των παραγωγικών δυνάμεων. Το σωφρονιστικό σύστημα αναλαμβάνει και το ρόλο νομιμοποίησης της εξουσίας, η οποία επιβάλλει τους κανόνες. Όπως δηλαδή το μεσαιωνικό βασανιστήριο αποτελούσε τη νομιμοποίηση του βασιλιά, έτσι και το σημερινό σωφρονιστικό σύστημα νομιμοποιεί την εξουσία του κράτους. Η διαφορά είναι ότι στη σημερινή κοινωνική πραγματικότητα «έχει μεγαλύτερη σημασία η αποτελεσματικότητα της ποινής και όχι ο παραδειγματικός χαρακτήρας της» και επομένως δίδεται μεγαλύτερη βαρύτητα στην επιτήρηση παρά στην τιμωρία¹⁰. Επιπλέον, η Rhodes (2001) ορμώμενη από το έργο του Foucault, παρατηρεί ότι «η αρχιτεκτονική της φυλακής συνιστά μια μορφή εξουσίας που χαρακτηρίζει το νέο δημοκρατικό καθεστώς». Με άλλα λόγια «η νέα φυλακή ήταν το μοντέλο για αυτό που ο Foucault ονόμασε «πειθαρχική κοινωνία»» (Sullivan, 1996), όπως αυτή διαμορφώθηκε στις φιλελεύθερες δυτικές

⁸ Βεργίδης, Δημήτρης Κ., Ασημάκη, Άννα, Τζιντζίδης, Αναστάσιος, *Η εκπαίδευση των κρατουμένων, το ΣΔΕ στη Φυλακή Κορυδαλλού*, Πανεπιστήμιο Πατρών, σελ. 92.

⁹ Βεργίδης, Δημήτρης Κ., Ασημάκη, Άννα, Τζιντζίδης, Αναστάσιος, *Η εκπαίδευση των κρατουμένων, το ΣΔΕ στη Φυλακή Κορυδαλλού*, Πανεπιστήμιο Πατρών, σελ. 93.

¹⁰ Βεργίδης, Δημήτρης Κ., Ασημάκη, Άννα, Τζιντζίδης, Αναστάσιος, *Η εκπαίδευση των κρατουμένων, το ΣΔΕ στη Φυλακή Κορυδαλλού*, Πανεπιστήμιο Πατρών, σελ. 93.

δημοκρατίες. Σύμφωνα με τον ίδιο, «ζούμε σε μια πανοπτική κοινωνία με απόλυτα γενικευμένες δομές επιτήρησης» και η φυλακή είναι ένα κομμάτι αυτών.

Την πειθαρχική εξουσία ενισχύουν και οι νέες κοινωνικές και επαγγελματικές ομάδες που προέκυψαν στη σύγχρονη κοινωνία, όπως εκείνες των αστυνομικών, των δεσμοφυλάκων, των κοινωνικών λειτουργών, των ψυχολόγων και των εκπαιδευτικών, οι οποίοι διαθέτουν μια ιδιαίτερα προσηλυτιστική δύναμη (Deacon, 2002). Επιπλέον, ο Foucault μέσα από την ενασχόλησή του με την Ομάδα Πληροφόρησης για τις Φυλακές, ανακάλυψε την ύπαρξη κακών υποδομών και άσχημων συνθηκών διαβίωσης, όπως το στοίβαγμα ανθρώπων, την ανία και την πείνα. Η σημαντικότερη διαπίστωση όμως που κάνει είναι ότι η φυλακή είναι ένα μέρος στο οποίο κυριαρχούν οι απαγορεύσεις, ενώ απουσιάζουν τα πραγματικά δικαιώματα, όπως για παράδειγμα της απρόσκοπτης επικοινωνίας με τον έξω κόσμο ή της εκπαίδευσης. Η σεξουαλική αποστέρηση, η απομόνωση και οι τροφικοί περιορισμοί, οδηγούν τον Foucault στο συμπέρασμα ότι παρ' όλες τις ποινικές μεταρρυθμίσεις, «η φυλακή διατήρησε πάντοτε κάποιο ποσοστό σωματικού πόνου», ένα δηλαδή «βασανιστικό» στοιχείο. Αιτία αυτής της διάστασης του σωφρονιστικού συστήματος φαίνεται να είναι, κατά τον Foucault, ένα αξίωμα που δεν έχει ακόμα καταργηθεί πραγματικά και που πρωτοστατεί στην κριτική ενάντια στο σωφρονιστικό σύστημα τα πρώτα πενήντα χρόνια του 19ου αιώνα. Σύμφωνα με αυτό το αξίωμα, «δίκαιο είναι ένας κατάδικος να υποφέρει σωματικά περισσότερο από τους άλλους ανθρώπους». Ακόμα, για τον Foucault η φυλακή είναι μια δομή με πολιτικό χαρακτήρα, που έχει ως σκοπό την απόκρυψη θεμελιακών προβλημάτων του συστήματος. Όπως ο ίδιος επισημαίνει, το γεγονός ότι κάποιος διαπράττει ένα αδίκημα σημαίνει ότι αμφισβητεί εκ βάθρων τον τρόπο λειτουργίας της κοινωνίας. Ωστόσο, οι επανενταξιακές τακτικές, καλύπτουν τον πολιτικό χαρακτήρα του αποκλεισμού αυτών των ανθρώπων από την κοινωνία, αλλά και την επιθετική συμπεριφορά των ιδίων προς την κοινωνία¹¹.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η φυλακή στη σκέψη του Foucault διαθέτει μια

¹¹ Βεργίδης, Δημήτρης Κ., Ασημάκη, Άννα, Τζιντζίδης, Αναστάσιος, *Η εκπαίδευση των κρατουμένων, το ΣΔΕ στη Φυλακή Κορυδαλλού*, Πανεπιστήμιο Πατρών, σελ. 94.

πολύπλευρη σύσταση και παράλληλα μια πληθώρα λειτουργιών που έχουν ως αποτέλεσμα μια σειρά ποικίλων αποτελεσμάτων τόσο σε αυτούς που υφίστανται τη φυλάκιση όσο και σε ολόκληρη την κοινωνία¹².

Κατ' αρχάς, η φυλακή κατόρθωσε να επιφέρει τη ρήξη ανάμεσα στην κοινή γνώμη και στους εγκληματίες. Μάλιστα, σύμφωνα με τον Foucault, αυτή η ρήξη έχει την ίδια ιστορική προέλευση με το σύστημα της φυλακής. Συγκεκριμένα, μέχρι τον 18ο αιώνα και αργότερα σε μερικές περιοχές της Ευρώπης, ο εγκληματίας δεν ετύγγανε εχθρικής αντιμετώπισης από τα λαϊκά στρώματα του πληθυσμού.

Αντιθέτως, οι κλέφτες πολλές φορές ετύγγαναν και καλής αντιμετώπισης, καθώς το χάσμα μεταξύ πλούσιων και φτωχών ήταν βαθύτατο και στο πρόσωπο του κλέφτη ενσαρκωνόταν μια μορφή εκδίκησης προς τους πλούσιους. Ωστόσο, με τη μετάβαση στην καπιταλιστική κοινωνία, επιβλήθηκε μια νέα πειθαρχία, η οποία σχετιζόταν με το σεβασμό της ιδιοκτησίας. Με στόχο, την προστασία του πλούτου και τη δημιουργία στον πληθυσμό μιας αρνητικής στάσης στην παρανομία, η εξουσία κατάφερε να απομονώσει την παρανομία σε έναν συγκεκριμένο πυρήνα ατόμων, αποκλεισμένου από τις πλατιές λαϊκές μάζες και εύκολα εντοπίσιμου από την αστυνομία. Δηλαδή, «η φυλακή λειτούργησε σαν μια διαδικασία φιλτραρίσματος συγκέντρωσης, επαγγελματοποίησης και περιχάραξης ενός εγκληματικού περιβάλλοντος». Η φυλακή είναι ένα μέρος το οποίο, πέρα από τον ποινικό του χαρακτήρα, «αποτελεί τμήμα μιας διαδικασίας αποκλεισμού». Ενός σωματικού αποκλεισμού, ο οποίος έχει σημαντικές επιπτώσεις στο άτομο και μετά την αποφυλάκισή του, καθώς σχεδόν πάντα «σκοτώνει» ψυχολογικά το άτομο, το οποίο μη μπορώντας να προσαρμοστεί στα εκτός φυλακής δεδομένα, καταλήγει πάλι στη φυλακή, πάλι δηλαδή στο σωματικό αποκλεισμό. Φαίνεται, λοιπόν, ότι βασική συνέπεια της φυλακής στο άτομο, το οποίο αποτέλεσε τρόφιμό της είναι πως θα παραμείνει «σημαδεμένο για όλη την υπόλοιπη ζωή του»¹³.

Γενικά, πρέπει να υπογραμμιστεί η ύπαρξη μιας έντονα κριτικής διάθεσης του Foucault προς τα σωφρονιστικά αποτελέσματα της φυλακής στους τροφίμους της. Η κριτική αυτή κυρίως εστιάζεται στο μεγάλο βαθμό υποτροπής πρώην κρατουμένων.

¹² Βεργίδης, Δημήτρης Κ., Ασημάκη, Άννα, Τζιντζίδης, Αναστάσιος, *Η εκπαίδευση των κρατουμένων, το ΣΔΕ στη Φυλακή Κορυδαλλού*, Πανεπιστήμιο Πατρών, σελ. 94.

¹³ Βεργίδης, Δημήτρης Κ., Ασημάκη, Άννα, Τζιντζίδης, Αναστάσιος, *Η εκπαίδευση των κρατουμένων, το ΣΔΕ στη Φυλακή Κορυδαλλού*, Πανεπιστήμιο Πατρών, σελ. 95.

Στην πραγματικότητα η φυλακή είναι «ένας ιδιόρρυθμος μηχανισμός κυκλικού αποκλεισμού». Συγκεκριμένα, ο μηχανισμός αυτός έχει την εξής λειτουργία «η κοινωνία αποκλείει, στέλνοντας στη φυλακή ανθρώπους που ο εγκλεισμός αποσυνθέτει ... φυσικά `στη συνέχεια η φυλακή τους αποκλείει «απελευθερώνοντάς» τους και στέλνοντάς τους πίσω στην κοινωνία» απ' όπου εντελώς ανέτοιμοι να επανενταχθούν θα καταλήξουν πάλι στη φυλακή και η διαδικασία θα επαναληφθεί. Βέβαια, ο αποκλεισμός δεν υφίσταται μόνο μεταξύ κρατουμένων και έξω κόσμου, αλλά και εντός των τειχών της φυλακής. Μια τέτοια μορφή είναι το ψυχιατρείο της φυλακής, που στέλνονται όσοι δεν μπορούν να προσαρμοστούν στη «σωφρονιστική» μηχανή. Για τον Foucault, «ο εγκληματίας είναι ένα ιδρυματικό προϊόν», καθώς «σε σημαντική αναλογία, η βιογραφία των καταδίκων περνάει μέσ' απ' όλους αυτούς τους μηχανισμούς και τα ιδρύματα, που θα έπρεπε δήθεν να τον βοηθήσουν να αποφύγει τη φυλακή». Υπό αυτό το πρίσμα, η φυλακή αποτελεί την κορυφή της ιεραρχίας αυτών των θεσμών, τον τελευταίο σταθμό της «σωφρονιστικής» πορείας. Τίθεται το ερώτημα, αν το έργο της φυλακής είναι επιτυχημένο. Η απάντηση του Foucault είναι ότι στην αποτυχία του έργου της φυλακής εδράζεται η επιτυχία της. Με άλλα λόγια, κάνει λόγο για μια εσκεμμένη αποτυχία της φυλακής στο έργο σωφρονισμού των ατόμων. Σε ένα δικό του ρητορικό ερώτημα, παρουσιάζει με εύγλωττο τρόπο το σκεπτικό του. Αναφέρει χαρακτηριστικά: «πιστεύετε ότι θα μπορούσε να διατηρηθεί για τόσο πολύν καιρό, συντηρώντας τις φυλακές, ένα σύστημα κολασμού που έχει κύριο αποτέλεσμα την υποτροπή, αν η εγκληματικότητα δεν «ήταν χρήσιμη» με τον ένα ή τον άλλο τρόπο;». Ενώ σε μια συνέντευξή του εκφράζει την άποψη, ότι «η φυλακή είναι ένας εξαιρετικά πολύπλοκος οργανισμός για να ανάγεται απλά στις αρνητικές λειτουργίες του αποκλεισμού». Το βέβαιο είναι ότι εμπεριέχει και θετικές λειτουργίες για τις οποίες πρέπει να διαπιστωθεί ποιόν εξυπηρετούν¹⁴.

Για ποιούς λόγους όμως η φυλακή ευνοεί, αν δεν κατασκευάζει, την εγκληματικότητα; Σύμφωνα με τον Foucault, «η εγκατάσταση μιας εγκληματικότητας που αποτελεί ένα είδος κλειστού κυκλώματος ανομίας, παρουσιάζει, πράγματι, πολλά πλεονεκτήματα». Ειδικότερα, όπως ο ίδιος επισημαίνει, με αυτόν τον τρόπο εισάγεται μια μορφή ελέγχου της παρανομίας στην κοινωνία, καθώς δημιουργείται ένας

¹⁴ Βεργίδης, Δημήτρης Κ., Ασημάκη, Άννα, Τζιντζίδης, Αναστάσιος, *Η εκπαίδευση των κρατουμένων, το ΣΔΕ στη Φυλακή Κορυδαλλού*, Πανεπιστήμιο Πατρών, σελ. 97.

πληθυσμός από εγκληματίες, σχετικά περιορισμένος και κλειστός, «από άτομα στα οποία ασκείται μια σταθερή επιτήρηση», υπό την έννοια ότι είναι είτε σεσημασμένα είτε έχουν στον εγκληματικό περίγυρό τους έναν καταδότη. Προφανώς, μπορεί να ειπωθεί ότι προκύπτει μια εύκολα επιτηρούμενη εγκληματικότητα και μια αποτελεσματική επιτήρηση, οι οποίες λειτουργούν αποτελεσματικά μόνο μέσα από τη σύνδεση τους με τη φυλακή. Έτσι, η οριοθετημένη αυτή εγκληματικότητα δύναται να «διοχετευθεί προς τις μορφές εκείνες της ανομίας που είναι λιγότερο επικίνδυνες». Συνεπώς, έχοντας συναίσθηση της επιτήρησής τους οι εγκληματίες περιορίζονται σε μία εγκληματικότητα, η οποία ωστόσο είναι εύκολα εντοπίσιμη, αλλά παράλληλα «πολιτικά ακίνδυνη και χωρίς οικονομικές συνέπειες» και επιπλέον χωρίς να λαμβάνει μεγάλη έκταση¹⁵.

Εκτός όμως από την έμμεση χρησιμότητα της εγκληματικότητας εντοπίζεται και μια άμεση. Ιστορικά ένα από τα πρώτα παραδείγματα άμεσης χρησιμότητας της εγκληματικότητας ήταν ο αποικισμός των Γαλλικών αποικιών από εγκληματίες, οι οποίοι αφού ολοκλήρωναν την ποινή τους ήταν υποχρεωμένοι να παραμείνουν για ορισμένο χρονικό διάστημα στον ίδιο τόπο, μιας και το κράτος απέβλεπε σε οικονομικές ωφέλειες από τη δραστηριότητά τους. Επιπλέον, σύμφωνα με τον Foucault, η εγκληματικότητα παίρνει τη μορφή πειθαρχημένης ανομίας, αποτελώντας έτσι «έναν παράγοντα που ευνοεί τις παράνομες πράξεις των κυρίαρχων τάξεων». Αυτό συμβαίνει διότι ο περιχαρακωμένος πληθυσμός των εγκληματιών συγκροτεί μια ενδιάμεση δομή σύνδεσης της ανομίας με την άρχουσα τάξη. Το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα αυτής της περίπτωσης είναι η ανάπτυξη του δικτύου της πορνείας κατά τον 19ο αιώνα. Οι συχνές διώξεις των πορνών, η φυλάκισή τους, ο υγειονομικός τους έλεγχος και η συμμετοχή στο κύκλωμα εγκληματιών-καταδοτών ήταν μερικοί από τους παράγοντες που συγκροτούσαν ένα πλέγμα μεσολαβητών, οι οποίοι διοχέτευαν τα τεράστια κέρδη σε άτομα εκτός του άμεσου περιβάλλοντος του κυκλώματος¹⁶.

Εν συντομία δηλαδή, ο Foucault υποστηρίζει ότι «η ύπαρξη μιας νόμιμης απαγόρευσης δημιουργεί γύρω της ένα πεδίο από παράνομες πρακτικές», πάνω στις οποίες «είναι δυνατόν να ασκηθεί κάποιος έλεγχος και απ' όπου μπορεί να αντληθεί

¹⁵ Βεργίδης, Δημήτρης Κ., Ασημάκη, Άννα, Τζιντζίδης, Αναστάσιος, *Η εκπαίδευση των κρατουμένων, το ΣΔΕ στη Φυλακή Κορυδαλλού*, Πανεπιστήμιο Πατρών, σελ. 98.

¹⁶ Βεργίδης, Δημήτρης Κ., Ασημάκη, Άννα, Τζιντζίδης, Αναστάσιος, *Η εκπαίδευση των κρατουμένων, το ΣΔΕ στη Φυλακή Κορυδαλλού*, Πανεπιστήμιο Πατρών, σελ. 98.

ένα παράνομο κέρδος...» και καταλήγει αναφέροντας ότι η εγκληματικότητα είναι ένα όργανο για το χειρισμό και την εκμετάλλευση της ανομίας. Επίσης, ο Γάλλος φιλόσοφος, δίνει ιδιαίτερη έμφαση και στη χρήση της εγκληματικότητας ως οργάνου για την άσκηση της εξουσίας. Η χρήση εγκληματιών από την πολιτική εξουσία, με τους ρόλους του καταδότη και του προβοκάτορα υφίστανται πριν από τον 19ο αιώνα. Αυτοί οι ρόλοι σε συνδυασμό με το άλλοθι της προστασίας από την εγκληματικότητα δημιουργούν μια κατάσταση γενικευμένης επιτήρησης της κοινωνίας.

Το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα, μέσα από το έργο του Foucault, όπου «η εγκληματικότητα μετατρέπεται σε μηχανισμό της εξουσίας», είναι η περίπτωση του Vidocq, ενός ατόμου με παρελθόν γεμάτο από παράνομες δραστηριότητες που κατάφερε να γίνει αρχηγός της αστυνομίας. Σε κάθε περίπτωση όμως, ο Foucault διευκρινίζει ότι τόσο η παραγωγή της εγκληματικότητας όσο και οι σχέσεις της με τον ποινικό μηχανισμό έχουν δυναμικό χαρακτήρα, προσαρμοζόμενες στους εκάστοτε σκοπούς¹⁷.

Ακολουθεί η παρουσίαση της κατάστασης στην Ελλάδα.

¹⁷ Βεργίδης, Δημήτρης Κ., Ασημάκη, Άννα, Τζιντζίδης, Αναστάσιος, *Η εκπαίδευση των κρατουμένων, το ΣΔΕ στη Φυλακή Κορυδαλλού*, Πανεπιστήμιο Πατρών, σελ. 99.

1.1.2. Εστιάζοντας στην ελληνική πραγματικότητα

Στην Ελλάδα, ο νέος Σωφρονιστικός Κώδικας αποτελεί ένα από τα αριότερα και πλέον ριζοσπαστικά-φιλελεύθερα νομοθετικά κείμενα σωφρονιστικής πολιτικής.

Ωστόσο, η εφαρμογή του απέχει πολύ από την πρόθεση του νομοθέτη.

Αυτό, σε σημαντικό βαθμό, οφείλεται στο γεγονός ότι οι μεταρρυθμίσεις στη χώρα μας είναι μικρές και χωρίς συνέχεια. Οι όποιες προσπάθειες για παρέμβαση στις συνθήκες φυλάκισης συνήθως είναι αποσπασματικές¹⁸.

Στην Ελλάδα λειτουργούν:

- 20 Γενικά Καταστήματα Κράτησης (6 Κλειστές Φυλακές Ανδρών, 1 Φυλακή Γυναικών και 13 Δικαστικές Φυλακές)
- 8 Ειδικά Καταστήματα Κράτησης (4 Αγροτικές Φυλακές Ενηλίκων και 4 Σωφρονιστικά Καταστήματα Ανηλίκων)
- 3 Θεραπευτικά Καταστήματα

Σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία του Υπ. Δικαιοσύνης για το 2006¹⁹:

- Ο συνολικός αριθμός των κρατουμένων στα ελληνικά σωφρονιστικά καταστήματα είναι 10.089 άτομα.
- Η χωρητικότητα των φυλακών είναι 5.584 θέσεις.
- Συνεπώς οι ελληνικές φυλακές είναι επιβαρημένες κατά 65, 2%.
- Ο αριθμός των αλλοδαπών κρατουμένων είναι 4.413 άτομα.
- Οι ανήλικοι κρατούμενοι είναι 525.
- Οι γυναίκες είναι 592.
- Οι παραβάτες του Ν. Περί ναρκωτικών ανέρχονται σε 4.411.
- Οι υπόδικοι κρατούμενοι ανέρχονται σε 2.990.
- Μόνο το 6% έχει μόρφωση ανώτερη ή ανώτατη.
- Στη συντριπτική τους πλειοψηφία οι κρατούμενοι είναι απόφοιτοι Δημοτικού και κάποιων τεχνικών σχολών.
- Η αναλογία μεταξύ προσωπικού φύλαξης και κρατουμένων είναι 1/5.

¹⁸ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 6.

¹⁹ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 6.

- Υπάρχει έλλειψη μόνιμου προσωπικού κοινωνικών λειτουργών, ενώ μόλις τα τελευταία χρόνια έχουν προσληφθεί ελάχιστοι ψυχολόγοι.
 - Η έλλειψη βασικών συνθηκών υγιεινής στις φυλακές είναι δραματική.
- Τέλος, αξίζει να αναφέρουμε ότι συμφωνά με την έκθεση που έκανε για την Ελλάδα η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πρόληψης των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας (29/11/94) «...ικανοποιητικό επίπεδο υγειονομικής περίθαλψης θα παραμείνει σχεδόν βέβαια ανέφικτο έως ότου επιλυθούν τα γενικά προβλήματα συνωστισμού, κακής υγιεινής και ανεπάρκειας του συστήματος απασχόλησης»²⁰.
- Έπονται οι ψυχολογικές συνέπειες του εγκλεισμού.

²⁰ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 6.

2.1.1. Ψυχολογικές συνέπειες εγκλεισμού

Ο Εμπνηχωτής/Σύμβουλος θα συναντήσει πλευρές αυτών των διαταραχών στους ανθρώπους με τους οποίους θα έρθει σε επαφή μέσα από τη δουλειά του στη φυλακή. Για να διευκολυνθεί το έργο του, είναι απαραίτητο να μπορεί να αναγνωρίσει και να κατανοήσει τις συμπεριφορές αυτές, ώστε να αποφύγει να τις αναγάγει μόνο στο χαρακτήρα και την προσωπικότητα του ατόμου²¹.

Η εμπειρία του εγκλεισμού συνδέεται με συγκεκριμένες ψυχολογικές συνέπειες:

- Διαταραχές στην ικανότητα επίλυσης προβλημάτων. Συνέπεια που προκύπτει από τη μονοτονία της ζωής στη φυλακή και την έλλειψη ερεθισμάτων, αν και δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι επιφέρει καταστροφή της γενικής διανοητικής ικανότητας του κρατουμένου (Gooke et al., 1990).
- Αγχώδεις διαταραχές. Όπως περιγράφουν οι Gooke et al., (1990): «Οι κρατούμενοι μπορεί να νιώθουν την ένταση να ανεβαίνει χωρίς να μπορούν να την καταλάβουν, να την ερμηνεύσουν ή να κάνουν κάτι για αυτή, μπορεί να βάλουν τις φωνές σε κάποιον φύλακα ή σε άλλον κρατούμενο, μπορεί να καταστρέψουν το κελί τους ή να αυτοτραυματιστούν».
- Κατάθλιψη. Κατά τον Serra (1994), κρίσιμοι θεωρούνται οι 5 πρώτοι μήνες του εγκλεισμού. Ιδιαίτερα κατά την περίοδο αυτή, οι κρατούμενοι έχουν ελάχιστες ευκαιρίες να μιλήσουν, να «δραπετεύσουν» από την κατάσταση ή απλά να περάσουν καλά. Αυτό σε συνδυασμό με εξωτερικούς παράγοντες (π.χ. τιμωρίες, είδος φυλακής) αλλά και ενδογενείς παράγοντες (π.χ. προσωπικότητα, γνωστικά σχήματα) μπορεί να κινητοποιήσει δυσάρεστες ψυχολογικές καταστάσεις. Διακρίνει τους εξής τύπους κατάθλιψης:

1. Αγχώδης κατάθλιψη: χαρακτηριστικά της είναι η δύσπνοια, η ευερεθιστότητα, η ένταση και οι ενοχές.

²¹ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 8.

2. Γνωστική κατάθλιψη: χαρακτηρίζεται από μη ικανοποίηση, απαξίωση, απελπισία.

3. Κατάθλιψη που σχετίζεται με τη διατροφή: χαρακτηρίζεται από απώλεια όρεξης, ενέργειας και αυξημένη κούραση.

4. Ενδογενής κατάθλιψη: είναι η πιο σοβαρή περίπτωση. Χαρακτηρίζεται από διακυμάνσεις της διάθεσης κατά τη διάρκεια της ημέρας, πολύ πρωινό ξύπνημα, απώλεια βάρους, ευερεθιστότητα και ένταση.

5. Απόπειρες αυτοκτονίας - αυτοτραυματισμοί: μπορεί να συμβούν στα πρώτα στάδια του εγκλεισμού και συνδέονται άμεσα με την κατάθλιψη. Σε μερικές περιπτώσεις φαίνεται να λειτουργούν ως προσπάθειες ανακούφισης από την ένταση. Γενικά, αναγνωρίζονται ως κραυγές αγωνίας από τους κρατούμενους.

Παρ' όλα αυτά δεν βιώνουν όλοι οι κρατούμενοι με τον ίδιο τρόπο την εμπειρία του εγκλεισμού.

Σε αυτό συμβάλλουν²²:

- Η προσωπικότητα και τα ατομικά χαρακτηριστικά του κρατουμένου.
- Το γνωστικό σύστημα του κρατουμένου.
- Το είδος των διευκολύνσεων μέσα στη φυλακή.
- Το επίπεδο ασφάλειας της φυλακής.
- Το υποστηρικτικό πλαίσιο έξω από τη φυλακή²³.

²² Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 9.

²³ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 9.

2.1.2. Σύνδρομο Ganser

Το σύνδρομο Ganser, είναι ένα είδος διαταραχής στην οποία τα άτομα συμπεριφέρονται σαν να είναι πνευματικά και ψυχολογικά διαταραγμένα, ενώ στην πραγματικότητα, οι ίδιοι προκαλούν τα συμπτώματα. Τα άτομα αυτά αναζητούν την προσοχή και την συμπόνια που δείχνουν οι υπόλοιποι σε άτομα με ψυχικές πνευματικές διαταραχές. Γενικά, είναι ένα είδος πλασματικής διαταραχής στην οποία τα άτομα μιμούνται συμπεριφορές, όπως αυτή της σχιζοφρένειας (Franco & Friedman, 2008).

Όταν τα άτομα πάσχουν από το σύνδρομο Ganser έχουν επεισόδια που παρουσιάζουν παράξενη συμπεριφορά παρόμοια με αυτήν που δείχνουν άτομα που πάσχουν από σοβαρές ψυχολογικές διαταραχές. Εμφανίζονται σε σύγχυση και λένε πώς τους συμβαίνουν καταστάσεις τις οποίες δεν μπορούν να εξηγήσουν όπως π.χ. ακούν φωνές, δεν μπορούν να κουνηθούν και έχουν επεισόδια αμνησίας κ.ο.κ. (Franco & Friedman, 2008).

Το σύνδρομο αυτό περιέγραψε πρώτος το 1898 ο Singbert Ganser και το χαρακτήρισε ως μια περίεργη υστερική κατάσταση (Schorer, 1965). Παρατηρήθηκε για πρώτη φορά σε φυλακές γι' αυτό άλλωστε πολλές φορές είναι γνωστό και ως ψύχωση των φυλακών (prison psychosis). Η αιτία του συνδρόμου δεν είναι ακριβής αλλά σχετίζεται με τον εγκλεισμό και την απομόνωση. Θεωρείται σαν μια αντίδραση που εκδηλώνει το άτομο για να αντιμετωπίσει μια κατάσταση. (Andersen, 2001).

Το βασικό χαρακτηριστικό του συνδρόμου αυτού αποτελεί η αδυναμία του ατόμου να απαντήσει με ακρίβεια σε εύκολες ερωτήσεις, στις οποίες απαντά κατά προσέγγιση, στοιχείο που κατά τον Ganser (1898) υποδήλωνε ότι το άτομο έχει αντιληφθεί την ερώτηση και τη σημασία της (Schorer, 1965). Για παράδειγμα, στην ερώτηση «πόσο κάνει δύο και δύο» το άτομο απαντά «πέντε». Αυτό αποτελεί κοινό στοιχείο σε όσα άτομα εμφανίζουν το σύνδρομο Ganser, το οποίο καθίσταται αρκετό για να αποδοθεί αυτή η διάγνωση. Πρόκειται για αναστρέψιμη διαταραχή, η οποία εμφανίζεται ως επί το πλείστον σε συνθήκες εγκλεισμού και ειδικότερα, σε σχέση με τους κρατούμενους, σε καθεστώς απομόνωσης. Μετά την επαναφορά σε κανονικά πλαίσια εγκλεισμού, τα συμπτώματα αποχωρούν σταδιακά και το άτομο επανέρχεται στα προηγούμενα λειτουργικά επίπεδα (Andersen, 2001).

Συχνά χαρακτηρίζεται ως μια αντίδραση στο υπερβολικό στρες. Τα άτομα μέσα από αυτήν την διαταραχή, προσπαθούν να αποφύγουν τυχόν αρμοδιότητες ή

ανεπιθύμητες καταστάσεις. Επίσης, το σύνδρομο αυτό αρκετές φορές συνοδεύεται από ψυχολογικά προβλήματα όπως οι διαταραχές προσωπικότητας (Franco & Friedman, 2008).

Στους έγκλειστους σε σωφρονιστικά ιδρύματα, το σύνδρομο αυτό συνδέεται με την προφυλάκιση, δηλαδή με την περίοδο που το άτομο αναμένει τα αποτελέσματα της δίκης, αλλά και με την απομόνωση. Επίσης, εμφανίζεται περισσότερο σε μειονότητες σε σχέση με τον επικρατούντα πληθυσμό²⁴ (Δανδουλάκη, Κωστέρη, Μηλάκη, 2008).

²⁴ Δανδουλάκη, Μαρία, Κωστέρη, Βαλεντίνα, Μηλάκη, Βιργινία, *Η ψυχολογία των κρατουμένων. Η περίπτωση των φυλακών Νέας Αλικαρνασσού*, Ηράκλειο, 2008, σελ. 85-87.

2.1.3. *Ιδρυματισμός*

Τα τελευταία χρόνια καταβάλλονται πολλές προσπάθειες για την αντιμετώπιση του φαινομένου του ιδρυματισμού στην χώρα μας εξαιτίας των πολλών σοβαρών επιπτώσεων στην ψυχική υγεία του ατόμου. Συνεχώς γίνονται προσπάθειες αποϊδρυματοποίησης, σε πολλά κλειστά ιδρύματα περίθαλψης (π.χ. ορφανοτροφεία), αφού συνήθως τα παιδιά που μεγαλώνουν σε αυτά είναι πολύ πιθανόν να παρουσιάσουν συμπτώματα ιδρυματισμού. Η αλλαγή του περιβάλλοντος του ατόμου από την καθημερινότητα και την ελευθέρια του σε ένα ίδρυμα προκαλεί προβλήματα προσαρμογής και σοβαρές επιπτώσεις στην ψυχική υγεία. Ο ιδρυματισμός δεν αφορά αποκλειστικά τα σωφρονιστικά καταστήματα. Πρόκειται για ένα σύνδρομο που παρατηρείται σε όλα τα είδη των κλειστών ιδρυμάτων, όπως είναι τα μακράς νοσηλείας ψυχιατρικά ιδρύματα ή τα άσυλα. Αναφέρεται στις ψυχοπαθολογικές εκδηλώσεις που παρουσιάζει η συμπεριφορά του εγκλείστου μετά από μακροχρόνια παραμονή στο ίδρυμα αυτό (Wing, 2000).

Όπως αναφέρει η Τσαλικογλου (1989) ο ιδρυματισμός μπορεί να χαρακτηριστεί ως σύνδρομο και τα συμπτώματα του αφορούν τις γνωστικές λειτουργίες, την αντίληψη, την κινητοποίηση, το συναίσθημα και το αυτόνομο νευρικό σύστημα. Τα συμπτώματα που αφορούν τις γνωστικές λειτουργίες είναι η χαοτική μνήμη και η αδυναμία συγκέντρωσης ενώ οι ψευδαισθήσεις και η απροσωποποίηση αναφέρονται στην αντίληψη. Η απάθεια, η απώλεια πρωτοβουλίας κι ενδιαφέροντος έχουν σχέση με την κινητοποίηση.

Η ευερεθιστότητα και η απελπισία ανήκουν στα συμπτώματα του συναισθήματος και οι διαταραχές της σεξουαλικότητας αφορούν το αυτόνομο νευρικό σύστημα.

Ο Wormith (1995), αναφέρει πως επειδή οι συνθήκες εγκλεισμού στερούν από το άτομο την αυτονομία και την δυνατότητα να λαμβάνει από μόνο του αποφάσεις, προκαλούν στο τελευταίο άγχος. Στα πλαίσια του σωφρονιστικού ιδρύματος, οι κρατούμενοι δεν έχουν κανενός είδους επιρροή σε θέματα που αφορούν τους ίδιους.

Όλες οι παράμετροι της ζωής του ατόμου, για όσο χρονικό διάστημα ζει στο χώρο του εγκλεισμού, όπως είναι η κάλυψη των υλικών του αναγκών, η ενδυμασία του κι άλλες αλλά και το καθημερινό πρόγραμμά του είναι καθορισμένα, χωρίς το ίδιο να έχει τη δυνατότητα να επέμβει σε ότι τον περιβάλλει και τον αφορά, χωρίς να μπορεί να επενεργήσει στο περιβάλλον του.

Το σύνδρομο του ιδρυματισμού διαφέρει από άτομο σε άτομο, αφού ο καθένας

δίνει διαφορετική ερμηνεία σε διάφορες καταστάσεις και επηρεάζεται από διαφορετικούς παράγοντες σε διαφορετικό βαθμό. Οι διαφορές αυτές ανάμεσα στους κρατούμενους επιδρούν στη συμπεριφορά και τις στάσεις τους σχετικά με τον εγκλεισμό και τη διαβίωση στο σωφρονιστικό ίδρυμα και στον διαφορετικό τρόπο που αντιμετωπίζουν τις συνθήκες που επικρατούν (Wormith, 1995 στο Δανδουλάκη, Κωστέρη και Μηλάκη, 2008)²⁵.

Εντός των ψυχολογικών αιτιών που εξετάσαμε, εντάσσονται και οι μηχανισμοί άμυνας. Προχωράμε λοιπόν στην ανάλυσή τους.

²⁵ Δανδουλάκη, Μαρία, Κωστέρη, Βαλεντίνα, Μηλάκη, Βιργινία, *Η ψυχολογία των κρατουμένων. Η περίπτωση των φυλακών Νέας Αλικαρνασσού*, Ηράκλειο, 2008, σελ. 87-88.

2.1.4. «Μηχανισμοί Άμυνας»

Περιγράψαμε, λοιπόν, σε γενικές γραμμές το πλαίσιο της φυλακής και τις επιπτώσεις που μπορεί να έχει στο άτομο που υφίσταται τον εγκλεισμό.

Ωστόσο, ο άνθρωπος, σε κάθε περίπτωση, όταν πιέζεται και «κινδυνεύει», αντιδρά αναπτύσσοντας μηχανισμούς άμυνας που προστατεύουν τον ψυχισμό του από πιθανή διάλυση²⁶.

Ο κρατούμενος είναι άτομο που ζει κάτω από ιδιαίτερα πιεστικές καταστάσεις, αναπτύσσει ορισμένες συμπεριφορές που αξίζει να δούμε, γιατί είναι ο τρόπος με τον οποίο προσπαθεί να προστατευθεί²⁷.

Συμφωνά με τον Goffman, «...κάθε τακτική προσαρμογής αντιπροσωπεύει έναν τρόπο διαχείρισης της έντασης ανάμεσα στον οικείο και στον ιδρυματικό κόσμο». «...Ο ίδιος ο τρόφιμος θα χρησιμοποιήσει διαφορετικές γραμμές προσαρμογής και μπορεί μάλιστα να εναλλάσσει τακτικές».

Αυτοί οι τρόποι προσαρμογής είναι²⁸:

- Απόσυρση: Χαρακτηρίζεται από την ελαχιστοποίηση των επαφών με τους άλλους και την είσοδο σε μια κατάσταση πλήρους απομόνωσης. Συνδέεται με αυτό που ονομάζεται «σύνδρομο του παγώματος», το οποίο συμβαίνει στα πρώτα στάδια του εγκλεισμού και εντοπίζεται στην πλήρη έλλειψη οποιουδήποτε συναισθήματος.

- Αδιαλλαξία: Ο κρατούμενος αρνείται να συνεργαστεί με το προσωπικό, αμφισβητεί τους κανόνες συνεχώς και είναι επιθετικός.

- Μετατροπή: Η εικόνα του κρατουμένου ανταποκρίνεται πλήρως στις προσδοκίες που έχει το προσωπικό από αυτόν και η αναγωγή του προσωπικού σε «σημαντικούς άλλους».

- «Το παίζω άνετος»: Εικόνα φαινομενικής ηρεμίας, απέχει από φασαρίες, ενώ εναλλάσσεται με άλλες άμυνες ανάλογα με τις συνθήκες που επικρατούν στη φυλακή.

²⁶ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 9.

²⁷ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 9.

²⁸ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 10.

- Αποίκηση: Συνδέεται με την ιδρυματοποίηση ή τη μακρόχρονη παραμονή στις φυλακές.

Αναφέρεται στην αίσθηση ότι η ζωή στη φυλακή είναι καλύτερη από έξω.

Ο Goffman (ο.π) αναφέρει ως μηχανισμούς δευτερογενούς προσαρμογής που υιοθετούν οι κρατούμενοι τη δημιουργία ταραχών ή στάσεων και τις σύντομες κινήσεις ανώνυμης ή μαζικής απείθειας (π.χ. αποχή από το φαγητό). Οι προσπάθειες αυτές ερμηνεύονται ως απόπειρες ανάκτησης της αίσθησης ελέγχου πάνω στο περιβάλλον.

Ακόμα, αξίζει να αναφερθεί και να εξεταστεί χωριστά ένας άλλος μηχανισμός προσαρμογής, που αφορά μια ολόκληρη κουλτούρα από νόμους και κώδικες επικοινωνίας όπου η σκληρότητα ανάγεται σε υψίστη αξία²⁹.

Κύριο χαρακτηριστικό της ζωής στη φυλακή είναι η ένταξη των κρατουμένων σε κάποια από τις υποομάδες που δημιουργούν οι ίδιοι. Οι ομάδες αυτές προσφέρουν προστασία, «δημιουργούν χώρο» για ανάπτυξη ρόλων και λειτουργούν ως σημείο αναφοράς για το άτομο μέσα στο ασταθές και ρευστό κλίμα της φυλακής. Αρχηγοί των ομάδων αυτών είναι συνήθως άτομα που επιδεικνύουν σκληρότητα, δύναμη, εξουσία, στοιχεία απαραίτητα για σύγκρουση με το υπόλοιπο πλαίσιο της φυλακής. Η αφοσίωση στην ομάδα είναι βασική προϋπόθεση για τη συμμετοχή κάποιου σε αυτή. Υπακούοντας στους κανόνες της υποομάδας στην οποία συμμετέχει, αμείβεται με την αίσθηση ότι είναι μέλος της μικρής αλλά και καλά οργανωμένης κοινωνίας³⁰.

Η υποκουλτούρα της φυλακής είναι ένας τρόπος να αντιμετωπίσει τις κοινωνικές, οικονομικές, γενετήσιες και συναισθηματικές στέρησεις της φυλάκισης (Κουράκης, 1990)³¹.

Το αμέσως επόμενο σημαντικό κεφάλαιο προς ανάλυση είναι τα εκπαιδευτικά δρώμενα της φυλακής τα οποία απαλύνουν τις αρνητικές συνέπειες του εγκλεισμού.

²⁹ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 10.

³⁰ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 10.

³¹ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 10.

3.1.1. Ανατρέχοντας στα εκπαιδευτικά δρώμενα της φυλακής

Η προσπάθεια εισαγωγής προγραμμάτων εκπαίδευσης στις φυλακές της χώρας έχει ξεκινήσει πάνω από 20 χρόνια. Προγράμματα της Γενικής Γραμματείας Εκπαίδευσης Ενηλίκων και των Νομαρχιακών Επιτροπών Λαϊκής Επιμόρφωσης, όπως: α) αλφαριθμητισμού και συμπλήρωσης της βασικής εκπαίδευσης, β) ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας για αλλοδαπούς κρατούμενους και γ) επαγγελματικής κατάρτισης, όπως μελισσοκομία, ηλεκτρολογία και μηχανολογία αυτοκινήτων, ανθοκομία, κατασκευή κοσμήματος, ψυχοκοινωνική υποστήριξη κρατούμενων³².

Στην Αγροτική Φυλακή Τίρυνθας δόθηκε για πρώτη φορά η ευκαιρία σε αρκετούς κρατούμενους να παρακολουθήσουν μαθήματα μηχανολογίας αυτοκινήτων και ηλεκτρολογίας εγκαταστάσεων έξω από τη φυλακή³³.

Επίσης, η Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων σε συνεργασία με το Κέντρο Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων ξεκίνησε, το 1998, στην Κεντρική Φυλακή Γυναικών Κορυδαλλού, το Πρόγραμμα Εκπαίδευσης και Θεραπείας Κρατούμενων Γυναικών με τη δημιουργία αυτόνομου χώρου μέσα στη φυλακή³⁴.

Παράλληλα η Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων, από το 1999, εφαρμόζει ένα πιλοτικό πρόγραμμα εκπαίδευσης σωφρονιστικών υπαλλήλων, το οποίο παρακολουθούν όσοι δεν είχαν παρακολουθήσει την εκπαίδευση της Σχολής σωφρονιστικών υπαλλήλων του Υπουργείου Δικαιοσύνης. Αποτέλεσμα αυτής της προσπάθειας

είναι η δημιουργία ομάδας υποστήριξης σωφρονιστικών υπαλλήλων στην Κεντρική Φυλακή Γυναικών Κορυδαλλού³⁵.

Επιπρόσθετα, η πραγματοποίηση προγραμμάτων εκπαίδευσης από τη Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων και το Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων, μέσα από τη λειτουργία των Κέντρων Εκπαίδευσης Ενηλίκων στις

³² Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατούμενων*, σελ. 11.

³³ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατούμενων*, σελ. 11.

³⁴ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατούμενων*, σελ. 11.

³⁵ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατούμενων*, σελ. 11.

φυλακές την τελευταία τριετία έχει αποκτήσει συνεχή ροή, με διαρκώς αυξανόμενη τη συμμετοχή των κρατουμένων³⁶.

Κατά την εκπαιδευτική περίοδο 2003-2004 ολοκληρώθηκαν 171 εκπαιδευτικά προγράμματα σε 19 φυλακές, στα οποία επιμορφώθηκαν 1.840 κρατούμενοι.

Κατά την εκπαιδευτική περίοδο 2004-2005 ολοκληρώθηκαν 218 εκπαιδευτικά προγράμματα σε 20 φυλακές, στα οποία εκπαιδεύθηκαν και επιμορφώθηκαν 2.838 κρατούμενοι.

Κατά την εκπαιδευτική περίοδο 2005-2006 ολοκληρώθηκαν 251 εκπαιδευτικά προγράμματα σε 20 φυλακές, στα οποία εκπαιδεύθηκαν και επιμορφώθηκαν 3.975 κρατούμενοι³⁷.

Επισημαίνουμε ότι 124 κρατούμενοι, εκπαιδευθέντες στα προγράμματα των Κέντρων Εκπαίδευσης Ενηλίκων, πήραν Απολυτήριο Δημοτικού Σχολείου, μετά από εξετάσεις που οργανώθηκαν μέσα στις φυλακές, 9 κρατούμενοι συμμετείχαν στις εξετάσεις επιπέδου Γυμνασίου, 3 κρατούμενοι συμμετείχαν στις εξετάσεις επιπέδου Λυκείου.

Επιπλέον, 62 κρατούμενοι συμμετείχαν στις εξετάσεις για την απόκτηση

Πιστοποιητικού Ελληνομάθειας του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας.

Παράλληλα συμμετείχαν σε τμήματα εκπαίδευσης των Κέντρων Εκπαίδευσης Ενηλίκων και σωφρονιστικοί υπάλληλοι.

Συγκεκριμένα, πραγματοποιήθηκαν 18 τμήματα πληροφορικής και 2 προγράμματα Συμβουλευτικής³⁸.

Δυνατότητα συμμετοχής στα προγράμματα εκπαίδευσης της Γενικής Γραμματείας Ενηλίκων έχουν όλοι και όλες οι κρατούμενοι/-ες, ανεξάρτητα από ηλικία, επίπεδο εκπαίδευσης, καταγωγή, θρήσκευμα, χρόνο έκτισης ποινής, είδος αδικήματος. Στην επιλογή για την ένταξη τους στα τμήματα μάθησης λαμβάνονται υπόψη οι προηγούμενες γνώσεις τους, το υπόλοιπο έκτισης της ποινής (τουλάχιστον 3 μήνες), τα κίνητρα και η επιθυμία συμμετοχής τους. Σημειώνεται ότι κρατούμενοι οι οποίοι αντιμετωπίζουν προβλήματα χρήσης ουσιών δεν μπορούν να παρακολουθήσουν τα προγράμματα

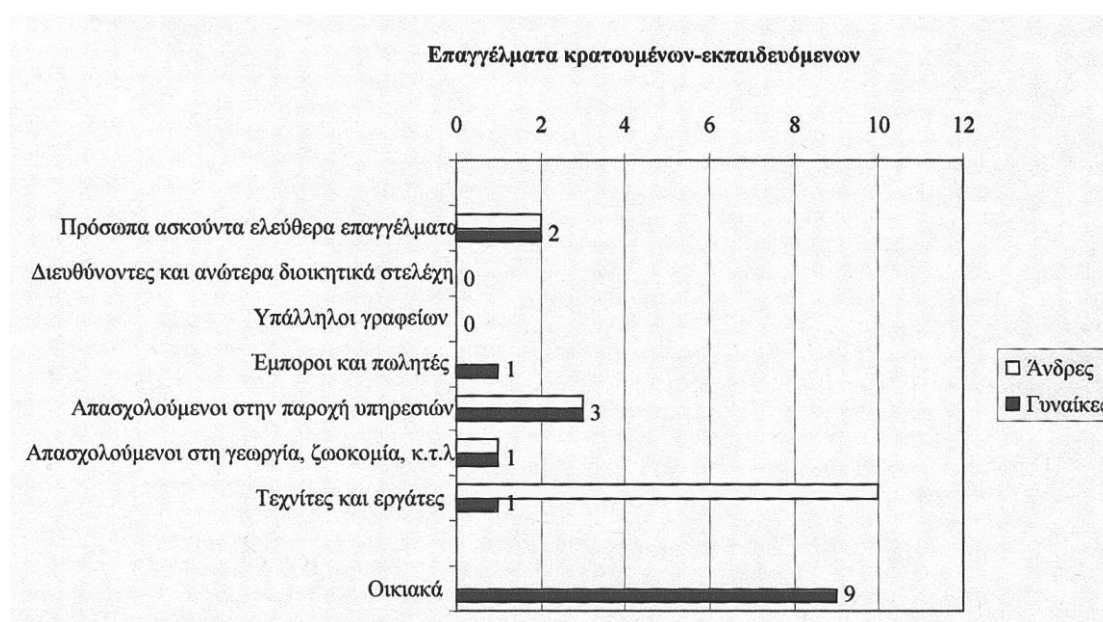
μάθησης, εκτός εάν συμμετέχουν σε Προγράμματα Θεραπείας ή Απεξάρτησης. Οι

³⁶ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 11.

³⁷ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 11.

³⁸ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 12.

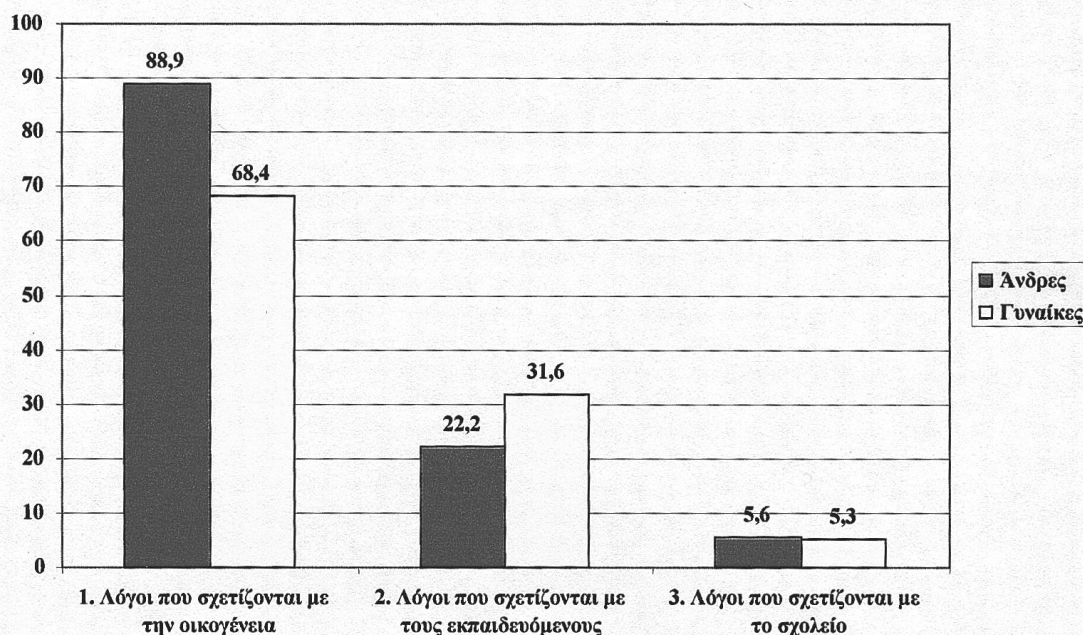
εκπαιδευόμενοι λαμβάνουν Πιστοποιητικό Επιμόρφωσης ή Πιστοποιητικό Δια Βίου Εκπαίδευσης μετά το τέλος του προγράμματος (ν. 3369/2005) ή Βεβαίωση Παρακολούθησης (εφόσον δεν παρακολουθήσαν το σύνολο των ωρών του προγράμματος) μετά το τέλος του προγράμματος. Υπάρχει επίσης δυνατότητα παρακολούθησης ολοκληρωμένων Προγραμμάτων Δια Βίου Εκπαίδευσης, Προετοιμασίας για τις Εξετάσεις Απόκτησης Απολυτηρίου Δημοτικού Σχολείου, καθώς και Πληροφορικής (διάρκεια προγραμμάτων 225 και 250 ωρών αντίστοιχα)³⁹. Τέλος, οι ημεδαποί κρατούμενοι, έπειτα από ανάλογη προετοιμασία, μπορούν να συμμετάσχουν σε εξετάσεις για την απόκτηση Απολυτηρίου Δημοτικού Σχολείου, ενώ οι αλλοδαποί έχουν τη δυνατότητα να συμμετάσχουν σε εξετάσεις για την απόκτηση του Πιστοποιητικού Ελληνομάθειας (Δημητρούλη-Θεμελή-Ρηγούτσου, 2006)⁴⁰.

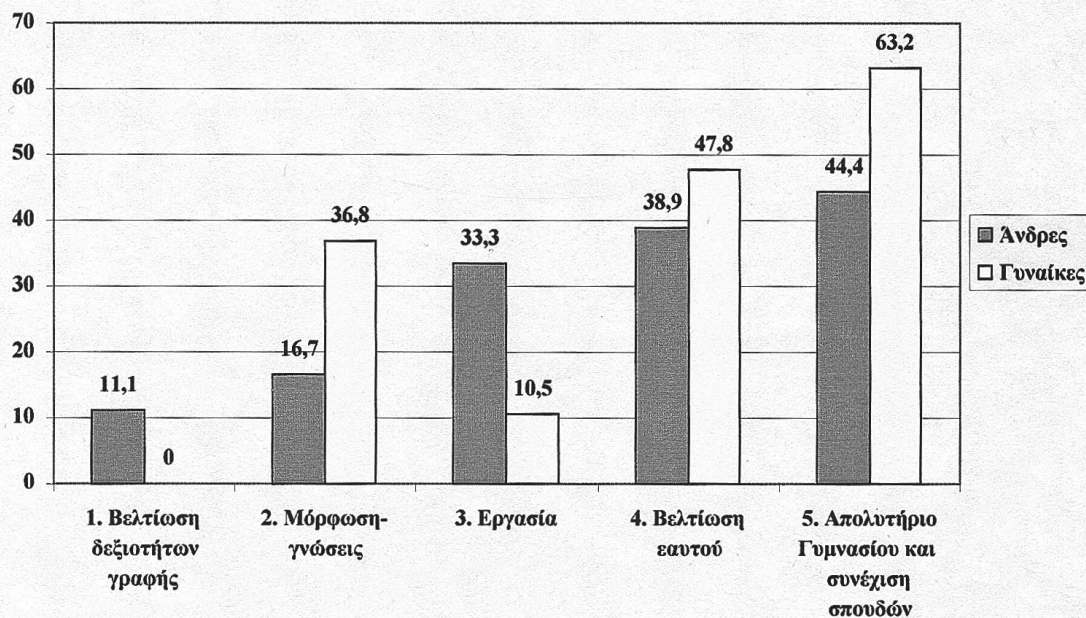
³⁹ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 12.

⁴⁰ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 11.

Διάγραμμα 3
Λόγοι για τους οποίους εγκατέλειψαν την υποχρεωτική εκπαίδευση οι
εκπαιδευόμενοι του ΣΔΕ φυλακής Κορυδαλλού (σχολικό έτος 2005-2006)

Προσδοκίες των εκπαιδευομένων του ΣΔΕ φυλακής Κορυδαλλού (σχολικό έτος 2005-2006)

3.1.2. Εκπαίδευση στις φυλακές

.

Το δικαίωμα στην εκπαίδευση αποτελεί δικαίωμα για όλους και κατοχυρώνεται συνταγματικά.

Οι κρατούμενοι έχουν τα ίδια δικαιώματα στην εκπαίδευση με τους ελεύθερους πολίτες και η μόνη διαφορά είναι στον τρόπο άσκησης τους (ρυθμιστικά/κανονιστικά) (Δημητρούλη- Θεμελή-Ρηγούτσου, 2006).

Ο Harlow (2003), μελετώντας τα στοιχεία του Υπουργείου Δικαιοσύνης των Η.Π.Α., έδειξε ότι ο δείκτης υποτροπής των κρατούμενων/μαθητών ήταν συγκριτικά με τους υπόλοιπους από 20 ως 60% χαμηλότερος.

Οι κρατούμενοι, επίσης, νιώθουν ιδιαίτερη ικανοποίηση όταν συμμετέχουν σε δημιουργικές δραστηριότητες, καθώς, για πρώτη φορά ίσως, τους δίνεται η δυνατότητα να καλλιεργήσουν και να αναπτύξουν τις θετικές πλευρές της προσωπικότητάς τους (Kett, 1995).

Ωστόσο, η εκπαίδευση κρατουμένων συναντά ιδιαίτερες δυσκολίες, καθώς «τα δεινά του εγκλεισμού» δυσχεραίνουν εξαιρετικά κάθε προσπάθεια βελτίωσης των συνθηκών κράτησης (Toch, 1975).

Επιπρόσθετα, οι δυσκολίες που ανακύπτουν επιτείνονται σημαντικά εξαιτίας του χαμηλού μορφωτικού επιπέδου και λόγω του μεγάλου αριθμού ατόμων (79%) που εγκατέλειψαν το σχολείο πρόωρα (Stephens, 1990). Ακόμα, οι έγκλειστοι έχουν στην πλειονοψηφία του αρνητικές εμπειρίες από το εκπαιδευτικό σύστημα και είναι ιδιαίτερα επιφυλακτικοί απέναντι στην προσπάθεια επένδυσης σε νέα εκπαιδευτική πρόκληση (Winters, 1997).

Ο κρατούμενος, όταν είναι ενήλικος, γιατί στην περίπτωση των ανηλίκων η κατάσταση διαφοροποιείται, έχει επενδύσει συναισθηματικά στη γνώση και την εμπειρία που έχει αποκτήσει⁴¹.

Το αποτέλεσμα μερικές φορές είναι καλύτερο όταν χρειάζεται να προσλάβει καινούρια πληροφορία⁴².

Για να γίνει αυτό, η καινούρια ύλη πρέπει να συνδυαστεί με τις παλαιότερες γνώσεις και να μην τοποθετηθεί απλώς επάνω στα ήδη υπάρχοντα πρότυπα χωρίς να τα αλλάξει (Rogers, 1999).

⁴¹ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 9.

⁴² Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 13.

Για την επιτυχημένη υλοποίηση ενός εκπαιδευτικού προγράμματος στη χώρα μας, όπως ανακύπτει από την μακρόχρονη εμπειρία της Γενικής Γραμματείας Εκπαίδευσης Ενηλίκων στις φυλακές, χρειάζεται:

1. Ο σχεδιασμός ενός προγράμματος σπουδών ή εκπαιδευτικού υλικού που να ανταποκρίνεται στις ανάγκες και τα χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης ομάδας.
2. Η επιλογή κατάλληλων εκπαιδευτών που θα υλοποιήσουν το πρόγραμμα.
3. Η εκπαίδευση των εκπαιδευτών από τον φορέα.
4. Η πρόβλεψη για την ύπαρξη κατάλληλων εκπαιδευτικών χώρων.
5. Η επάρκεια εκπαιδευτικού χρόνου.
6. Ο διορισμός ενός προσώπου αναφοράς από τη φυλακή που θα φροντίζει για τη διαμόρφωση των κατάλληλων συνθηκών διεξαγωγής των προγραμμάτων.
7. Η δυνατότητα πληροφόρησης όλων των κρατουμένων σχετικά με το πρόγραμμα εκπαίδευσης.
8. Η Συμβουλευτική υποστήριξη στο προσωπικό της φυλακής.
9. Η δυνατότητα άμεσης σύνδεσης των προγραμμάτων εκπαίδευσης των Κέντρων Εκπαίδευσης Ενηλίκων με άλλα προγράμματα εκπαίδευσης αλλά και παραπομπής όσων αποφυλακίζονται στους κατάλληλους εκπαιδευτικούς φορείς για συνέχιση της εκπαίδευσης τους (Δημητρούλη-Θεμελή-Ρηγούτσου, 2006).

Οι στόχοι παρέμβασης των εκπαιδευτικών προγραμμάτων στη φυλακή είναι⁴³:

- Η ελαχιστοποίηση των «δεινών του εγκλεισμού».
- Η επανασύνδεση των κρατουμένων με την εκπαιδευτική διαδικασία (μη τυπική αλλά και τυπική εκπαίδευση).
- Η απόκτηση και αναβάθμιση βασικών δεξιοτήτων (δυνατότητα παραγωγής γραπτού και προφορικού λόγου, κατανόηση κειμένων κ.λπ.).
- Η απόκτηση νέων βασικών δεξιοτήτων (χρήση Η/Υ, παραγωγή κειμένων, διαμόρφωση αιτήσεων, επεξεργασία εικόνων).
- Η απόκτηση κοινωνικών δεξιοτήτων (δυνατότητα επικοινωνίας και επίλυσης προβλημάτων που αφορούν την καθημερινή ζωή, π.χ. γραπτή υποβολή αίτησης, αναζήτηση πληροφορίας).

⁴³ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 14.

- Η κινητοποίηση και ευαισθητοποίηση των κρατουμένων ως προς τη δημιουργική χρήση του προσωπικού τους χρόνου μέσα στη φυλακή.

Για να πετύχουν τους στόχους αυτούς, τα Κέντρα Εκπαίδευσης Ενηλίκων προσαρμόζουν τα προγράμματα κάθε φορά στις ανάγκες και το επίπεδο των κρατουμένων (Παπατζανάκη, Πυκνή, Σερέτη, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*).

Ένα άλλο φλέγον θέμα του εγκλεισμού αποτελεί και η ύπαρξη της Συμβουλευτικής την οποία θα διαπραγματευτούμε παρακάτω.

4.1.1. Η έννοια της Συμβουλευτικής

Η Συμβουλευτική Ψυχολογία ασχολείται με την προώθηση ή αποκατάσταση της ψυχικής υγείας του ανθρώπου (ή ομάδας ανθρώπων), η οποία έχει διαταραχθεί από ποικίλλες περιβαλλοντικές επιδράσεις ή από εσωτερικές συγκρούσεις (Μαλικιώση-Λοϊζου, 1999).

Η διαδικασία της Συμβουλευτικής στοχεύει όχι στο να αλλάξει τον άνθρωπο αλλά να τον βοηθήσει να χρησιμοποιήσει τα προσόντα που διαθέτει για να αντιμετωπίσει τη ζωή (Tyler, 1961). Συγκεκριμένα, να βελτιώσει την ψυχολογική του κατάσταση και να αυξήσει την ικανότητα του για επίλυση προβλημάτων.

Είναι μία διαδικασία μάθησης-διδασκαλίας (Stefflre, 1970) η οποία καθορίζεται από τρεις παράγοντες: τη θεωρητική κατεύθυνση που θα επιλέξει να ακολουθήσει ο σύμβουλος (συμπεριφοριστική, γνωστική, φαινομενολογική), τη σχέση μεταξύ συμβούλου και συμβουλευόμενου και τις τεχνικές που θα χρησιμοποιηθούν. Οι τρεις παράγοντες εξαρτώνται άμεσα από τους στόχους και το πλαίσιο στο οποίο υλοποιείται κάθε φορά η Συμβουλευτική διαδικασία (Παπατζανάκη, Πυκνή, Σερέτη, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*).

Ο κλάδος της Συμβουλευτικής Οικογένειας χρίζει προσοχής γι αυτό το λόγο επελέγη προς ανάλυση.

4.1.2. Συμβουλευτική με νέους και οικογένειες

Η νεανική παραβατικότητα είναι ένας ευρύς ορισμός που αποδίδεται στους ανηλίκους που παραβαίνουν με τις πράξεις τους τον νόμο. Οι πράξεις αυτές μπορεί να είναι αδικήματα βίαιης και βαριάς μορφής (σεξουαλική κακοποίηση, εμπρησμοί, διαρρήξεις, κλοπές, βαριές σωματικές βλάβες, δολοφονίες, κατοχή, εμπορία και χρήση ναρκωτικών ουσιών) αλλά και ελαφράς ή μέτριας μορφής παραβάσεις ποινικών διατάξεων και νόμων (παράβαση του Κώδικα Κυκλοφορίας, κυβεία, παράνομη χρήση κυνηγετικού όπλου, διανυκτέρευση εκτός οικίας χωρίς την έγκριση των γονιών, ανάμειξη σε παραθρησκευτικές οργανώσεις, ενασχόληση με πορνογραφία, λήψη ή κατανάλωση οιοπνευματώδους ποτού από άτομο κάτω των 17 χρονών)⁴⁴.

Σύμφωνα με τον Ποινικό Κώδικα, ανήλικοι θεωρούνται όσοι βρίσκονται ανάμεσα στον 7^ο και 17^ο χρόνο της ηλικίας τους. Όσοι βρίσκονται μεταξύ 7-12 θεωρούνται παιδιά ανάκατα για καταλογισμό, ενώ οι έφηβοι 13-17 χρονών θεωρούνται ικανοί για καταλογισμό⁴⁵.

Συνοπτικά, οι πράξεις βίας και επιθετικότητας που χαρακτηρίζουν τη νεανική παραβατικότητα μπορεί να στρέφονται προς:

- τους άλλους (βία εναντίον προσώπων που περιλαμβάνει εκφοβισμό ως και σοβαρό τραυματισμό ή και θάνατο),
- προς τα πράγματα ή την περιουσία άλλων (βανδαλισμοί: υβριστικό γκράφιτι, πρόκληση φθορών, καταστροφή ιδιοκτησίας ή του σχολείου κ.ά.),
- ή προς τον εαυτό (αυτοκαταστροφικές πράξεις, όπως χρήση/κατάχρηση ουσιών, μη λήψη μέτρων ασφαλείας)⁴⁶.

Η νεανική παραβατικότητα διακρίνεται σε εμφανή και αφανή. Η εμφανής παραβατικότητα περιλαμβάνει όλα τα αδικήματα/εγκλήματα για τα οποία υπήρξε παραπομπή των δραστών σε δικαστήρια και καταδίκη (δικαστικά διαπιστούμενη), καθώς και την εγκληματικότητα που παρουσιάζεται στις στατιστικές της αστυνομίας, δηλαδή τις περιπτώσεις στις οποίες καταγγέλλεται ή διαπιστώνεται ένα αδίκημα. Η

⁴⁴ Μουτσούνης, Γιάννης, « Νέοι σε χώρους κράτησης και οικογένεια », *Οιονεί... κρατούμενος*, αρ, φύλλου 20, Οκτώβριος-Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2015, σελ. 16.

⁴⁵ Μουτσούνης, Γιάννης, « Νέοι σε χώρους κράτησης και οικογένεια », *Οιονεί... κρατούμενος*, αρ, φύλλου 20, Οκτώβριος-Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2015, σελ. 16.

⁴⁶ Μουτσούνης, Γιάννης, « Νέοι σε χώρους κράτησης και οικογένεια », *Οιονεί... κρατούμενος*, αρ, φύλλου 20, Οκτώβριος-Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2015, σελ. 16.

αφανής παραβατικότητα, που αναφέρεται και ως σκοτεινός αριθμός, περιλαμβάνει όλα τα αδικήματα/εγκλήματα που δεν ανακαλύπτονται και δεν καταγγέλλονται, αλλά που ο ίδιος ο δράστης ανώνυμα δηλώνει ότι διέπραξε (Μουτσούνης, Γιάννης, « Νέοι σε χώρους κράτησης και οικογένεια »).

Η οικογένεια παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη του ατόμου γι αυτό κρίνεται απαραίτητη η αναφορά μας σε αυτήν. Έπεται ανάλογο κεφάλαιο.

4.1.3. Η κοινωνία αποδίδει ευθύνες σε οικογένεια

Η κοινωνία αποδίδει μεγάλη ευθύνη στην οικογένεια και κυρίως στους γονείς για τον τρόπο μεγάλωματος των παιδιών. Αναμένει ότι οι οικογένειες πρέπει να μεταδώσουν αξίες μέσα από τις οποίες να ετοιμάσουν τα παιδιά να δέχονται κανόνες που ενδεχομένως τα ίδια να αντιλαμβάνονται και ως δεσποτικούς. Η οικογενειακή ζωή συνδέεται στενά με τη νεανική παραβατικότητα, αφού η τελευταία χαρακτηρίζεται από τη μη συμμόρφωση με τους κανόνες και νόμους μιας κοινωνίας⁴⁷.

Η οικογενειακή ζωή μπορεί να εξεταστεί μέσα από τρεις άξονες: Τη δομή της οικογένειας, δηλαδή ποιοί ζουν στο σπίτι, τη διαντίδραση μεταξύ τους και το πώς μεταχειρίζονται ο ένας τον άλλον και τρίτο την κοινωνική οργάνωση και τη φύση της κοινότητας στην οποία ζεί η οικογένεια. Είναι αναγκαία η συμπερίληψη και των τριών αξόνων για την κατανόηση της οικογενειακής ζωής και την επίδρασή της στη νεανική παραβατικότητα⁴⁸.

Οι οικογενειακοί παράγοντες που επιδρούν στην παραβατική συμπεριφορά παιδιών/εφήβων περιλαμβάνουν την ποιότητα της σχέσης γονιού-παιδιού, τα πρότυπα συμπεριφοράς των γονιών για την πειθαρχία και το επίπεδο της γονικής επίβλεψης, τη δυσλειτουργικότητα της οικογένειας και το διαζύγιο, τη θυματοποίηση, παραμέληση και κακοποίηση του παιδιού μέσα στην οικογένεια, την ενδοοικογενειακή βία και την πίεση για σχολικές επιδόσεις (Παπαστυλιανού, 2002· Carr, 1999· Rutter & Hersov, 1991· Graham & Bowling, 1995).

Η ποιότητα σχέσης γονιού-παιδιού είναι καθοριστικός παράγοντας στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του ατόμου και του τρόπου διαχείρισης των δυσκολιών της ζωής του⁴⁹.

Η παραβατικότητα που εκφράζουν οι νέοι, πέραν του ότι αφορά την αδυναμία διαχείρισης των δυσκολιών, συνιστά καταφυγή σε μη αποδεκτές/επιθετικές πράξεις. Η Baumrind (1991) αναφέρει ότι τα πρότυπα συμπεριφοράς των γονέων επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά δομούν τις σχέσεις τους με τους συνομηλίκους και τους άλλους ενηλίκους, τη συγκρότηση της προσωπικότητάς τους κατά την εφηβεία,

⁴⁷ Μουτσούνης, Γιάννης, « Νέοι σε χώρους κράτησης και οικογένεια », *Οιονεί... κρατούμενος*, αρ, φύλλου 20, Οκτώβριος-Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2015, σελ. 16.

⁴⁸ Μουτσούνης, Γιάννης, « Νέοι σε χώρους κράτησης και οικογένεια », *Οιονεί... κρατούμενος*, αρ, φύλλου 20, Οκτώβριος-Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2015, σελ. 16.

⁴⁹ Μουτσούνης, Γιάννης, « Νέοι σε χώρους κράτησης και οικογένεια », *Οιονεί... κρατούμενος*, αρ, φύλλου 20, Οκτώβριος-Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2015, σελ. 16.

ακόμα και τις αντιστάσεις τους στη χρήση ψυχοτρόπων ουσιών και στην εμπλοκή τους σε παραβατικές δραστηριότητες.

Έτσι, φτάνουμε σε πολλές περιπτώσεις πολλοί γονείς στο να δυσκολεύονται να υιοθετήσουν τις κατάλληλες πρακτικές ελέγχου προκειμένου να ενισχύσουν (ή τουλάχιστον να μην μπλοκάρουν) την ανεξαρτητοποίηση των εφήβων και να τους βάλουν κάποια όρια για να μην εκτραπούν (Small & Eastman, 1991). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει μια διαχρονική έρευνα των Huesman, Eron και Warnicke-Yarmel (1987) σε 870 παιδιά, τα οποία παρακολουθούνταν ερευνητικά από τα 8 έως τα 30 έτη τους. Η έρευνα αυτή έδειξε όχι μόνο τη θετική συσχέτιση ανάμεσα στις ακατάλληλες και αυστηρές μεθόδους πειθαρχίας των γονέων και την εκδήλωση επιθετικότητας από τα παιδιά, αλλά και τη διαίωνιση αυτού του φαινομένου, καθώς τα παιδιά επαναλάμβαναν το ίδιο μοτίβο συμπεριφοράς στις δικές τους οικογένειες από τον ρόλο του γονιού.

Υπάρχουν συγκεκριμένοι δείκτες της Οικογένειας που οδηγούν στην παραβατικότητα των νέων;

Μελέτες έχουν συνδέσει την παραβατικότητα με τους εξής δείκτες:

- Διαζύγιο & Μονογονεϊκότητα

Σε όλες τις ηλικιακές φάσεις ενός ανηλίκου ένα διαζύγιο είναι επώδυνο. Κοινό χαρακτηριστικό σε όλες τις φάσεις είναι τα συναισθήματα του θυμού, της θλίψης και του ψυχικού πόνου.

Όλα αυτά μπορούν να οδηγήσουν σε αντικοινωνική και παραβατική συμπεριφορά.

Σε ένα γενικότερο πλαίσιο, το διαζύγιο μπορεί να προκαλέσει σε ένα άτομο, όπως υποστηρίζει ο R. Bogolub, εκτεταμένες αλλαγές και να περιπέσει σε πολλούς κινδύνους, κυρίως κατά τη διάρκεια δύο ή τριών χρόνων μετά τον χωρισμό⁵⁰.

- Ανεργία & οικονομικά προβλήματα της οικογένειας

⁵⁰ Μουτσούνης, Γιάννης, « Νέοι σε χώρους κράτησης και οικογένεια », *Οιονεί... κρατούμενος*, αρ, φύλλου 20, Οκτώβριος-Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2015, σελ. 16.

Σε περιπτώσεις που η απώλεια δουλειάς βιώνεται ως αδικία και προκαλεί υψηλά επίπεδα θυμού και στρες στον γονιό, ενδέχεται ο τελευταίος να μεταθέσει αυτά τα συναισθήματα στο παιδί. Έτσι, ενδέχεται ο έφηβος να «αναλάβει» με παραβατικές πράξεις να επιτεθεί στο κοινωνικό σύστημα που «αδίκησε» τον γονιό και να καταστρέφει ό,τι θεωρεί ότι ευθύνεται. Η ανεπάρκεια οικονομικών πόρων είναι σοβαρός επιβαρυντικός παράγοντας, που δυσχεραίνει την προσαρμογή της οικογένειας και μπορεί να συμβάλει ή και να πυροδοτήσει την κρίση στην οικογένεια⁵¹.

- Πίεση για καλές σχολικές επιδόσεις και μόρφωση

Σε επιδημιολογική έρευνα στην Ελλάδα είχε βρεθεί πως η ελληνική οικογένεια αντιλαμβάνεται τη μόρφωση ως αυταξία και όχι σαν μέσο κοινωνικοποίησης και απόκτησης κοινωνικών και επαγγελματικών εργαλείων. Προκειμένου να επιτευχθεί το παραπάνω, οι γονείς σε πολλές περιπτώσεις ασκούν υπερβολική πίεση και το παιδί μπορεί να αντιδράσει. Αυτή η πίεση μπορεί να γίνει ανεκτή, αλλά σε άλλες περιπτώσεις διαπιστώνεται μια τάση εξέγερσης από αυτή την πίεση με ξαφνική και πλήρη απόρριψη του σχολείου και αναζήτηση ευχαρίστησης στις αντικοινωνικές ομάδες συνομηλίκων και την παραβατικότητα⁵².

Υπάρχει η άποψη πως η ποινή της φυλάκισης περιορίζει μόνο την κίνηση του ατόμου, αλλά αυτό δεν ισχύει. Σύμφωνα με τον Sykes, η προσωπική ελευθερία, οι διαπροσωπικές σχέσεις αλλά και η πρόσβαση σε παροχές και υπηρεσίες πλήττονται και συνήθως παύουν να υφίστανται⁵³.

Ο κρατούμενος βιώνει μια βίαιη αποκοπή από το οικογενειακό του περιβάλλον και έρχεται αντιμέτωπος με μια κατάσταση δραματική και απότομη (Μουτσούνης, Γιάννης, « Νέοι σε χώρους κράτησης και οικογένεια »)

Ως επί το πλείστον η επικοινωνία του νέου με την οικογένεια του είναι δυσλειτουργική γι αυτό και χρίζει Συμβουλευτικής παρέμβασης.

⁵¹ Μουτσούνης, Γιάννης, « Νέοι σε χώρους κράτησης και οικογένεια », *Οιονεί... κρατούμενος*, αρ, φύλλου 20, Οκτώβριος-Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2015, σελ. 16.

⁵² Μουτσούνης, Γιάννης, « Νέοι σε χώρους κράτησης και οικογένεια », *Οιονεί... κρατούμενος*, αρ, φύλλου 20, Οκτώβριος-Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2015, σελ. 16.

⁵³ Μουτσούνης, Γιάννης, « Νέοι σε χώρους κράτησης και οικογένεια », *Οιονεί... κρατούμενος*, αρ, φύλλου 20, Οκτώβριος-Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2015, σελ. 17.

4.1.4. Συμβουλευτική νέου και οικογένειας-Μια παράλληλη διαδικασία

Δείκτες που επιβεβαιώνουν την επικρατούσα κατάσταση στη χώρα μας είναι τα ποσοστά των κρατουμένων στα καταστήματα κράτησης, η ελλιπής υλικοτεχνική υποδομή, η ανεπαρκής στελέχωση, καθώς και η ίδια η εκπαίδευση του προσωπικού. Όμως, είναι η μοναδική αιτία για την έλλειψη σωφρονισμού των νεαρών παραβατών; Μάλλον όχι. Ωστόσο, διαπιστώνεται και από τις έρευνες, αυτό που δεν δουλεύεται ή παρουσιάζει εμπόδια είναι η σχέση ατόμου και οικογένειας⁵⁴.

Η εξέλιξη, ιδιαίτερα, του παράγοντα της σχέσης του ανήλικου παραβάτη με την οικογένειά του περικλείει μια ολόκληρη προβληματική, πλευρές της οποίας βρίσκουμε στις ακόλουθες επισημάνσεις⁵⁵:

Η κοινωνική προσαρμογή του ανθρώπου αποτελεί συνισταμένη, συνιστώσες της οποίας μπορούν να χαρακτηριστούν τόσο ο εσωτερικός δυναμισμός του ατόμου όσο και το αποτέλεσμα των επιδράσεων που ασκούνται στο άτομο από το εξωτερικό περιβάλλον, στο οποίο ζει.

2. Η προώθηση μιας δυναμικής πολιτικής για τη διαμόρφωση της σχέσης «ανήλικου και οικογένειας» είναι περισσότερο επιβεβλημένη για νεαρά άτομα με δυσχέρειες κοινωνικής προσαρμογής στα διάφορα επίπεδα επανένταξης: το οικογενειακό, το επαγγελματικό, το εργασιακό και το ευρύτερα κοινωνικό.

3. Η προστασία και η διαφύλαξη, ωστόσο, της σχέσης του «ανήλικου παραβάτη και της οικογένειάς του» απαιτεί μια ευρεία σύνθεση στρατηγικών ενημέρωσης, σε επίπεδο μείωσης παραγόντων επικινδυνότητας, μέσα από τη διεξαγωγή προγραμμάτων βασισμένων στην πρόληψη.

Απαιτείται η δημιουργία ενός πολυεπίπεδου μοντέλου, το οποίο θα χαρακτηρίζεται από την εκπαίδευση για την υγεία μέσα στην κοινότητα με βασικές συνιστώσες την υπευθυνότητα και τη συμμετοχή των ίδιων των μελών της κοινωνίας στη διαδικασία μάθησης για τη βελτίωση της σωματικής, ψυχικής και κοινωνικής υγείας τους.

⁵⁴ Μουτσούνης, Γιάννης, « Νέοι σε χώρους κράτησης και οικογένεια », *Οιονεί... κρατούμενος*, αρ, φύλλου 20, Οκτώβριος-Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2015, σελ. 17.

⁵⁵ Μουτσούνης, Γιάννης, « Νέοι σε χώρους κράτησης και οικογένεια », *Οιονεί... κρατούμενος*, αρ, φύλλου 20, Οκτώβριος-Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2015, σελ. 17.

Παράλληλα, ως προς αυτό απαιτείται ένα θεραπευτικό μοντέλο που οι γονείς θα είναι «σύντροφοι» στη θεραπευτική διαδικασία και όχι άλλοτε οι καλοί και άλλοτε οι κακοί της υπόθεσης (Μουτσούνης, Γιάννης, « Νέοι σε χώρους κράτησης και οικογένεια »).

Φορέας παροχής Συμβουλευτικής Οικογένειας αποτελούν οι Σχολές Γονέων για τις οποίες έχουμε επίσης επιμεληθεί.

4.1.5. Σχολές γονέων

Η αναγνώριση της αξίας που έχει μια επιστημονική παρέμβαση για την παράλληλη στήριξη και εκπαίδευση του νεαρού παραβάτη και της οικογένειάς του είναι προφανής.

Οι καταστάσεις κρίσης που πλήττουν την οικογένεια εξακολουθούν μέχρι και σήμερα να αντιμετωπίζονται περισσότερο στο πλαίσιο των δυνατοτήτων του άτυπου δικτύου της (συγγενών και φίλων) και λιγότερο μέσω της παρέμβασης επίσημου δικτύου κοινωνικών υπηρεσιών.

Αναγκαία, λοιπόν, είναι για το ζήτημα της παραβατικότητας η δημιουργία «Σχολών γονέων» σε συστηματική λειτουργία και σε συνεργασία με τους κατά τόπους δήμους και τοπικούς οργανισμούς παρέμβασης.

Η καταπολέμηση συμπτωμάτων προπαραβατικής ή παραβατικής συμπεριφοράς μπορεί να επιτευχθεί μέσα από την ανάπτυξη δομών πρόληψης και προαγωγής της υγείας, ώστε να επιτύχουμε την αξιοποίηση του ενεργητικού δυναμικού του ανηλίκου και της οικογένειάς του κατά ωφέλιμο κοινωνικά τρόπο. Η έμφαση στην εκπαίδευση και στην προαγωγή της υγείας του ανήλικου παραβάτη και της οικογένειάς του, μέσα από Κέντρα, Προγράμματα και Υπηρεσίες επικοινωνίας με ειδικευμένα μεθοδολογική προσέγγιση, καθώς και μέσω της καλύτερης ειδίκευσης των νέων επαγγελματιών σε τεχνικές προσέγγισης, υποστήριξης και επικοινωνίας, μπορεί να καταστήσει τους νεαρούς παραβάτες υπόχρεους κοινωνικής συμμετοχής και συσχέτισης.

Αυτό που αξίζει και πρέπει να δρομολογήσουμε είναι η ενίσχυση εκείνου του στοιχείου των οικογενειών, της ψυχικής ανθεκτικότητας⁵⁶.

Η Walsh προτείνει ένα μοντέλο για την αντιμετώπιση των προβλημάτων της οικογένειας και εστιάζει στις δυνατότητες της οικογένειας σε στρεσογόνες καταστάσεις, αποτιμά τη λειτουργικότητα των οικογενειών σε συνάρτηση με τις αξίες τους, τη δομή τους, τους πόρους και τις δοκιμασίες που βιώνουν και βασίζεται στην πίστη ότι η οικογένεια διαθέτει το δυναμικό που χρειάζεται για την ανάκαμψη και την ανάπτυξή της. Με έναν τέτοιο τρόπο ο νέος αλλά και η οικογένειά του θα

⁵⁶ Μουτσούνης, Γιάννης, « Νέοι σε χώρους κράτησης και οικογένεια », *Οιονεί... κρατούμενος*, αρ, φύλλου 20, Οκτώβριος-Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2015, σελ. 17.

υποστηριχθούν ουσιαστικά. Ανεξάρτητα από το μοντέλο παρέμβασης και στήριξης που θα ακολουθηθεί, το κέρδος θα είναι πολύτιμο. Ας μην ξεχνάμε ότι το κόστος αντιμετώπισης της παραβατικότητας είναι μεγαλύτερο από το κόστος πρόληψής της⁵⁷.

Οι διεπιστημονικές μακροπρόθεσμες παρεμβάσεις μπορούν να έχουν καλά αποτελέσματα τόσο σε επίπεδο πρόληψης όσο και παρέμβασης και μπορούν να αποτρέψουν τον νέο από το να «μπαινοβγαίνει» στα σωφρονιστικά καταστήματα... Πολλές φορές θεωρείται ότι ο κοινωνικός λειτουργός επιτελεί έναν διεκπεραιωτικό ρόλο, καθώς δέχεται πολλά αιτήματα κρατουμένων για κοινωνική, οικονομική, υλική, νομική κ.ά. στήριξη μέσα στα καταστήματα ή και μετά την αποφυλάκισή τους. Πολύ σημαντικός, ωστόσο, είναι ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού και όσον αφορά τη Συμβουλευτική των νεαρών κρατουμένων. Εξίσου σημαντικός, με τη διεκπεραίωση αιτημάτων αλλά και με τη συμβολή στην προώθηση προγραμμάτων για τους κρατουμένους⁵⁸.

Ειδικότερα, η Συμβουλευτική των νεαρών κρατουμένων είναι μια αναγκαιότητα, αν λάβουμε υπόψη ότι οι νέοι ηλικίας 18 έως 21 ετών ανήκουν στη μετεφηβική ηλικία με όλο το βάρος που αυτή η ηλικία συνεπάγεται, όπως αλλαγές ψυχικές και σωματικές. Πόσο δε μάλλον όταν αυτές οι αλλαγές συντελούνται σε ένα κατάσταση κράτησης⁵⁹.

Απαιτείται μια βαθύτερη κατανόηση των σκέψεων αλλά και του ψυχισμού του εκάστοτε νεαρού μέσω της συζήτησης και της συνδιαλλαγής μαζί του, για να μπορέσει ο κοινωνικός λειτουργός να ασκήσει μια ωφέλιμη Συμβουλευτική γι' αυτόν. Το οποίο σημαίνει χρόνο με τον εκάστοτε νεαρό και πολλές και συχνές ακροάσεις. Μπορεί, επίσης, να επιτευχθεί να δει με ένα διαφορετικό μάτι θέματα που τον απασχολούν και τον προβληματίζουν ή να επιτευχθεί μια επιθυμητή αλλαγή σε κάποιον τομέα της ζωής του.

⁵⁷ Μουτσούνης, Γιάννης, « Νέοι σε χώρους κράτησης και οικογένεια », *Οιονεί... κρατούμενος*, αρ, φύλλου 20, Οκτώβριος-Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2015, σελ. 17.

⁵⁸ Ζώη, Εμμανουέλα, « Κοινωνική Υπηρεσία και συμβουλευτική νέων στα καταστήματα κράτησης », *Οιονεί... κρατούμενος*, αρ, φύλλου 20, Οκτώβριος-Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2015, σελ. 19.

⁵⁹ Ζώη, Εμμανουέλα, « Κοινωνική Υπηρεσία και συμβουλευτική νέων στα καταστήματα κράτησης », *Οιονεί... κρατούμενος*, αρ, φύλλου 20, Οκτώβριος-Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2015, σελ. 19.

Δυστυχώς, πολλές φορές κάτι τέτοιο είναι μια πολυτέλεια σε ένα κατάσταση κράτησης, καθώς δεν υπάρχει ο απαιτούμενος χρόνος λόγω υπερπληθυσμού των φυλακών και ελλιπούς προσωπικού⁶⁰.

Ωστόσο, όταν η προσπάθεια αυτή γίνεται με πίστη στον άνθρωπο και στοχεύει στη βοήθεια και ανακούφισή του, τότε είμαστε σε έναν πολύ καλό δρόμο (Ζώη, Εμμανουέλα, « Κοινωνική Υπηρεσία και συμβουλευτική νέων στα καταστήματα κράτησης»).

Φλέγον θέμα αποτελούσε πάντα η Συμβουλευτική στη φυλακή γι αυτό και εξετάζεται αυτό το ζήτημα ευθύς αμέσως.

⁶⁰ Ζώη, Εμμανουέλα, « Κοινωνική Υπηρεσία και συμβουλευτική νέων στα καταστήματα κράτησης», *Οιονεί... κρατούμενος*, αρ, φύλλου 20, Οκτώβριος-Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2015, σελ. 19.

4.1.6. Η Συμβουλευτική στη φυλακή

Η Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων έχει ξεκινήσει από το 1985 προγράμματα Συμβουλευτικής, παράλληλα με τα εκπαιδευτικά τμήματα που υλοποιεί στα σωφρονιστικά καταστήματα.

Σκοπός της Συμβουλευτικής στο συγκεκριμένο πλαίσιο είναι η ψυχοκοινωνική υποστήριξη των ατόμων και η διευκόλυνση της συμμετοχής τους στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα καθώς και η προετοιμασία τους για κοινωνική επανένταξη και αποκατάσταση μετά την αποφυλάκιση τους⁶¹.

Συγκεκριμένα, η Συμβουλευτική διαδικασία αποσκοπεί στην:

- στήριξη και ενδυνάμωση των κρατουμένων έτσι ώστε να μπορέσουν να συμμετάσχουν δημιουργικά στην εκπαιδευτική διαδικασία (ενίσχυση του εκπαιδευτικού κινήτρου των συμμετεχόντων),
- καλλιέργεια δεξιοτήτων που βοηθούν τα μέλη στην καλύτερη διαχείριση της ζωής τους στην φυλακή και μετά από αυτή,
- απόκτηση κοινωνικών δεξιοτήτων χρήσιμων για την αποκατάσταση τους μετά την αποφυλάκιση,
- κινητοποίηση και ενδυνάμωση ώστε να χαράζουν προσωπικούς στόχους, π.χ. εκπαίδευσης, εργασίας,
- διαχείριση παροχής πληροφοριών γύρω από θέματα που αφορούν ή ενδιαφέρουν άμεσα τη συγκεκριμένη ομάδα κρατουμένων.

Όπως ήδη αναφέρθηκε, παράλληλα με την παρακολούθηση των τμημάτων εκπαίδευσης στις φυλακές, οι κρατούμενοι-εκπαιδευόμενοι συμμετέχουν σε προγράμματα Συμβουλευτικής.

Σε κάθε τρίμηνο εκπαίδευσης αντιστοιχούν 50 ώρες Συμβουλευτικής.

Η κάθε εκπαιδευτική ομάδα αποτελείται από 15 άτομα περίπου, τα οποία έχουν επιλεγεί, με κριτήρια και προϋποθέσεις που ορίζει το πλαίσιο εκπαίδευσης, από τα στελέχη του Κέντρου Εκπαίδευσης Ενηλίκων με την υποστήριξη των υπευθύνων της φυλακής.

⁶¹ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 15.

Οι συναντήσεις της ομάδας Συμβουλευτικής πραγματοποιούνται μια ή δυο φορές την εβδομάδα, στον ίδιο πάντα χώρο, σε σταθερές ημέρες και ώρες, που έχουν καθοριστεί μετά από συνεννόηση του υπευθύνου εκπαίδευσης των Κέντρων Εκπαίδευσης Ενηλίκων με τη Διεύθυνση και την κοινωνική υπηρεσία των φυλακών.

Ενώ η παρακολούθηση του προγράμματος εκπαίδευσης είναι υποχρεωτική, δεν συμβαίνει το ίδιο και με το πρόγραμμα Συμβουλευτικής. Η συμμετοχή ενός κρατουμένου στο πρόγραμμα Συμβουλευτικής είναι προαιρετική και δικαίωμα ένταξης σε αυτήν έχουν μόνο όσοι παρακολουθούν το εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Άρα, μέρος της δουλειάς του Εμπνηχωτή/Σύμβουλος είναι να κινητοποιήσει τα άτομα να συμμετάσχουν στο πρόγραμμα Συμβουλευτικής, ανακαλύπτοντας τρόπους που θα κάνουν ελκυστικό το δικό του πλαίσιο δουλειάς (Παπατζανάκη, Πυκνή, Σερέτη, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*).

Σημαντικό ρόλο παίζει ο κρατούμενος ως μέλος της ομάδας Συμβουλευτικής γι αυτό και εξετάζουμε αυτό το θέμα στην επόμενη ενότητα.

4.1.7. Ο κρατούμενος ως μέλος της ομάδας Συμβουλευτικής

Το προφίλ του κρατουμένου που συμμετέχει στην εκπαίδευση και κατά συνέπεια στο πρόγραμμα Συμβουλευτικής σκιαγραφείται μέσα από τους παράγοντες που και αφορούν:

- το επίπεδο μόρφωσης (χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, Harlow, 2003),
- το υψηλό ποσοστό χρήσης ναρκωτικών,
- τα προβλήματα ψυχικής υγείας που εντείνονται με τον εγκλεισμό,
- τη χαμηλή αυτοεκτίμηση (Winters, 1997),
- τις συνέπειες του εγκλεισμού και τον τρόπο που επιδρούν στην προσωπικότητα του κρατουμένου.

Οι κρατούμενοι αποφασίζουν να συμμετάσχουν στο πρόγραμμα Συμβουλευτικής για διαφορετικούς λόγους, όπως:

- Να προσμετρηθεί ο ευεργετικός υπολογισμός της ποινής: όταν οι κρατούμενοι συμμετέχουν σε ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα τρίμηνης διάρκειας, η ποινή τους μειώνεται.
- Να απασχοληθούν και να καλύψουν το νεκρό χρόνο μέσα στη φυλακή.
- Να επικοινωνήσουν με ανθρώπους που μπορούν να τους δώσουν νέα ερεθίσματα.
- Να αποκτήσουν συγκεκριμένα εφόδια και δεξιότητες ώστε να μπορέσουν να εκπληρώσουν ορισμένους κοινωνικούς ρόλους, π.χ. του γονέα, του εργαζόμενου.
- Να διευρύνουν τα ενδιαφέροντα τους και να ανακαλύψουν νέες διαστάσεις της πραγματικότητας που τους περιβάλλει αλλά και του εαυτού τους⁶².

Ο Εμπνηχωτής/Σύμβουλος θα πρέπει να αντιλαμβάνεται και να σέβεται τη διαφορετικότητα του κάθε κρατουμένου-μέλους της ομάδας.

Κάθε κρατούμενος συμμετέχει για διαφορετικούς λόγους, έχοντας διαφορετικές προσδοκίες και υιοθετώντας διαφορετικές στάσεις σε ένα πρόγραμμα Συμβουλευτικής.

Οι εμπειρίες τους είναι ριζικά διαφορετικές. Άλλες εμπειρίες έχει ένας ανήλικος κρατούμενος και άλλες ένας ενήλικος, άλλες ένας άνδρας και άλλες μία γυναίκα, άλλες ένας Έλληνας και άλλες ένας αλλοδαπός κρατούμενος, άλλες ένας τοξικομανής και άλλες ένα μη εξαρτημένο άτομο.

⁶² Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 17-18.

Ο κρατούμενος κουβαλά επίσης τραυματικές εμπειρίες (π.χ. τέλεση του αδικήματος, σύλληψη...) τις οποίες ο Εμπυχωτής/Σύμβουλος δεν θα πρέπει να του υπενθυμίζει με ερωτήσεις και αναφορές στο παρελθόν.

Η συχνά άσχημη ψυχολογική τους κατάσταση (έλλειψη αυτοεκτίμησης, κατάθλιψη...) τους κάνει να φοβούνται να ξαναμπούν στην εκπαιδευτική διαδικασία, γιατί θεωρούν ότι δεν θα μπορέσουν να αντεπεξέλθουν. Συχνά οι εμπειρίες τους από το σχολείο ήταν πολύ αρνητικές, γεγονός που τους καθιστά λιγότερο δεκτικούς. Έτσι, είτε παραιτούνται είτε αναπτύσσουν μηχανισμούς άμυνας (αρνητισμό, μετατόπιση του θέματος της συζήτησης, διαστρέβλωση όσων λέγονται, εκλογίκευση, δηλαδή κατασκευή επιχειρημάτων για να πείσουν τον ίδιο τον εαυτό τους ότι αυτό που πιστεύουν είναι το πραγματικά ορθό κ.ά).

Η σχέση Εμπυχωτής/Σύμβουλος-συμβουλευόμενου συνιστά ένα ασφαλές σταθερό περιβάλλον για τον κρατούμενο, το οποίο του επιτρέπει να δεσμευτεί και να αισθανθεί ότι δημιουργεί μια γέφυρα ανάμεσα στο μέσα και το έξω, μία γέφυρα ανάμεσα σε εκείνον και την κοινωνία, αλλά και μία εσωτερική γέφυρα ανάμεσα σε αυτό που αισθάνεται και τον τρόπο που μπορεί να το εκφράσει⁶³.

Συνδυάζοντας το μέσα με το έξω, ο κρατούμενος δίνει νόημα σε αυτό που ζει και δεν του φαίνεται αδύνατο, αδιέξοδο. Δίνει νόημα στις προσωπικές του εμπειρίες, τις χρησιμοποιεί για να μάθει⁶⁴.

Σε κάθε δραστηριότητα όπου επικοινωνεί το μέσα με το έξω (ποίηση, λογοτεχνία, μουσική, θέατρο...) υπάρχει μια διάσταση καταφυγίου, το οποίο βοηθά το άτομο να αντέξει τις πιέσεις.

Ο κρατούμενος διοχετεύει το άγχος του, την πίεση που αισθάνεται σε έναν εκπαιδευτικό χώρο και χρησιμοποιώντας τα εργαλεία που του δίνονται το μετατρέπει, το μετουσιώνει σε γνώση. Δημιουργεί τη δική του πραγματικότητα.

Με αυτό τον τρόπο μαθαίνει, δημιουργεί επιλογές και μπορεί να τις υποστηρίξει⁶⁵.

Γιατί όσα εφόδια και να δώσεις σε κάποιον, αν δεν του μάθεις να τα χρησιμοποιεί, δεν θα κάνει ποτέ τις επιλογές του.

⁶³ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 18.

⁶⁴ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 18.

⁶⁵ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 18.

Ο κρατούμενος θα πρέπει να αισθανθεί ασφαλής, να οικειοποιηθεί το χώρο και το χρόνο εκπαίδευσης για να κάνει τις επιλογές του. Θα πρέπει να μετατρέψει το άγχος, την αγωνία, τα στερεότυπα, το αδιαφοροποίητο, το φόβο σε σύμβολα, σε νόημα, σε δομή, σε οριοθέτηση, σε ωριμότητα, σε ευθύνη.

Δεν υπάρχουν έτοιμες λύσεις· ο καθένας θα πρέπει να βρει αυτό που του ταιριάζει και να το υποστηρίξει⁶⁶.

Συχνά παρατηρούμε αλλαγή κατά τη διάρκεια των προγραμμάτων. Κρατούμενοι, οι οποίοι στην αρχή έρχονταν καθυστερημένοι στο μάθημα, ατημέλητοι, με πολλές απουσίες, επιθετικοί, στην πορεία γίνονται συνεπείς, έρχονται ιδιαίτερα φροντισμένοι, με καλή διάθεση. Ίσως επειδή καταφέρνουν μέσα από την ομάδα να δημιουργήσουν χώρο για τον εαυτό τους (Παπατζανάκη, Πυκνή, Σερέτη, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*).

Η στάση του Συμβούλου όπως και οι σχέσεις που θα αναπτυχθούν μεταξύ Συμβούλου και κρατουμένων χρίζουν παρατήρησης.

⁶⁶ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 18.

4.1.8. Ο ρόλος του Εμπυχωτή/Συμβούλου.

Ο συντονισμός της ομάδας απαιτεί από τον Εμπυχωτή/Σύμβουλος να προσέξει τρία σημεία:

- τα μέλη της ομάδας και τις αντιδράσεις τους,
- την καλή διεξαγωγή του προγράμματος,
- τον εαυτό του, τις συμπεριφορές και το δικό του τρόπο παρέμβασης (Noyé & Piveteau, 1999). Θα σταθούμε ιδιαίτερα στο τρίτο σημείο, εφόσον τα άλλα δυο θα αναπτυχθούν στη συνέχεια.

Η επαφή του Συμβούλου με το χώρο της φυλακής μπορεί να γεννήσει πολλά διαφορετικά ακόμα και αντικρουόμενα συναισθήματα.

Ο Σύμβουλος μπορεί να αισθανθεί έκπληξη, φόβο, θυμό, να έχει την αίσθηση ότι δεν μπορεί να διαχειριστεί κάποιες καταστάσεις και από την άλλη πλευρά ότι αναλαμβάνει ένα ρόλο σημαντικό που τον γεμίζει χαρά και του δίνει την ευκαιρία να δημιουργήσει, να προσφέρει.

Η σχέση λοιπόν Συμβούλου – εκπαιδευόμενου είναι έντονα φορτισμένη συναισθηματικά, λόγω της ιδιαιτερότητας του χώρου⁶⁷.

Για το λόγο, αυτό, ο Σύμβουλος θα πρέπει να είναι ιδιαίτερα προσεκτικός και να κρατήσει τη σωστή απόσταση (ούτε πολύ κοντά, ούτε πολύ μακριά) από τον κρατούμενο, προστατεύοντας και τους δύο συγχρόνως. Να μη δημιουργήσει προσδοκίες στον κρατούμενο, στις οποίες δεν θα μπορέσει ν' ανταποκριθεί.

Χρειάζεται ένας συνεχής επαναπροσδιορισμός του τί συμβαίνει, τί αισθάνεται, ποιοί είναι οι στόχοι, ποιές είναι οι δυνατότητες⁶⁸.

Στο χώρο των φυλακών, τίποτα δεν είναι δεδομένο. Πέρα από την προσωπική αναζήτηση, ο Σύμβουλος θα πρέπει να είναι σε διαρκή επαφή με τους άλλους εκπαιδευτές, συμβούλους.

Η ανταλλαγή απόψεων, σκέψεων, συναισθημάτων, βοηθά να εξηγήσουμε τί συμβαίνει και να δώσουμε λύσεις σ' αυτά που μας προβληματίζουν⁶⁹.

⁶⁷ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 18-19.

⁶⁸ Ρηγούτσου, Ε., 2005, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, Γ.Γ.Ε.Ε.- ΙΛ.ΕΚ.Ε., Αθήνα, σελ. 26-27.

⁶⁹ Ρηγούτσου, Ε., 2005, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, Γ.Γ.Ε.Ε.- ΙΛ.ΕΚ.Ε., Αθήνα, σελ. 27.

Ο Εμπυχωτής/Σύμβουλος αποτελεί για τον κρατούμενο, ο οποίος λόγω του εγκλεισμού του έχει υποστεί τις συνέπειες αποδόμησης της προσωπικότητας του (αδράνεια, ιδρυματοποίηση...), ένα μοντέλο ταύτισης, ένα γονεϊκό πρότυπο και μία γέφυρα με τη ζωή εκτός φυλακής⁷⁰.

Ο κρατούμενος θα προσπαθήσει να τον μιμηθεί, να τον υποστηρίξει, αλλά και να συγκρουστεί μαζί του, να τον δοκιμάσει για να δει αν αντέχει αυτά που ο ίδιος δεν αντέχει στον εαυτό του (θυμό, ενοχές...) ⁷¹.

Η σχέση τους είναι έντονα φορτισμένη συναισθηματικά λόγω της ιδιαιτερότητας του χώρου. Η αυτογνωσία, η ενσυναίσθηση και το ειλικρινές ενδιαφέρον είναι αυτά που θα πρέπει να χαρακτηρίζουν τον Εμπυχωτή/Σύμβουλο (Μαλικιώση-Λοϊζου, 1999).

Συγκεκριμένα, ο Εμπυχωτής/Σύμβουλος θα πρέπει να είναι (Παπατζανάκη, Πυκνή, Σερέτη, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*):

- Συνειδητοποιημένος. Θα πρέπει να είναι σε συνεχή επαφή με αυτό που αισθάνεται. Να μην αρνείται τα συναισθήματά του, αλλά να τα αναγνωρίζει για να μπορεί να τα διαχειριστεί, αλλιώς η άρνηση οδηγεί σε προβολές δικών του αναγκών ή συναισθημάτων, στις οποίες εγκλωβίζεται και απομακρύνεται από την πραγματικότητα του τί συμβαίνει μέσα στην ομάδα.

Αυτό προϋποθέτει να έχει ένα προσωπικό σύστημα αξιών με το οποίο να δεσμεύεται αλλά και να κατανοεί και να αναγνωρίζει την επίδραση του στη Συμβουλευτική του συμπεριφορά (Μαλικιώση- Λοϊζου, 1999).

- Αυθεντικός. Να μη μπαίνει σε ρόλους που δεν τον εκφράζουν (ιδιαίτερα σκληρός ή μαλακός...).

- Οριοθετημένος. Συχνά οι κρατούμενοι προσπαθούν να χειριστούν τον Εμπυχωτή/Σύμβουλο και να τον δοκιμάσουν ζητώντας διάφορα πράγματα, όπως υλικά αγαθά (στυλό, τετράδια, παπούτσια...), εξυπηρετήσεις (να μεταφέρει ένα μήνυμα, να καταθέσει στο Δικαστήριο) ή μία ιδιαίτερη μεταχείριση σε σχέση με την

⁷⁰ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 19.

⁷¹ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 19.

υπόλοιπη ομάδα. Ο εκπαιδευτής θα πρέπει να ξεπερνά τους χειρισμούς και να κρατά ίσες αποστάσεις απέναντι σε όλους.

- Ευέλικτος. Να είναι σε θέση να διαχειρίζεται αποτελεσματικά κάποια ειδικά και, μερικές φορές, εξαιρετικά δύσκολα θέματα που αναδύονται στο πλαίσιο της ομάδας και οδηγούν σε συγκρούσεις. Είναι σημαντικό ο Εμπυχωτής/Σύμβουλος να έχει κάνει ένα προσεκτικό σχεδιασμό για τις συναντήσεις του με την ομάδα και, παράλληλα, να έχει την ετοιμότητα να τον αλλάζει όποτε χρειάζεται. Είναι παρακινδυνευμένο να αναλάβει το συντονισμό μιας ομάδας χωρίς προσεκτική προετοιμασία και σχεδιασμό, ανεξάρτητα από το πόσο έμπειρος είναι.

- Συνεπής.

- Να μην λειτουργεί στερεοτυπικά και συμφωνά με τις προκατασκευασμένες εικόνες που έχει διαμορφώσει σε σχέση με τους εκπαιδευόμενους. Όπως επισημαίνουν οι Noyé & Piveteau (1999): «Ενεργούμε με αυτόν τον τρόπο, γιατί είμαστε πεπεισμένοι ότι οι εκπαιδευόμενοι αντιστοιχούν σε αυτήν την εικόνα, μαθαίνουν με αυτόν το συγκεκριμένο τρόπο; ».

Στην περίπτωση αυτή η μέθοδος μας δεν είναι αθώα. Ή μήπως έχουμε αυτή την εικόνα για τους εκπαιδευόμενους γιατί έρχεται ακριβώς να δικαιολογήσει τον συγκεκριμένο τρόπο εκπαίδευσης που προτιμούν, γιατί είναι ο μόνος που γνωρίζουμε πραγματικά;

Ποια είναι η αιτία και ποιο είναι το αποτέλεσμα; Η διαδικασία της μάθησης διαφέρει σε κάθε εκπαιδευόμενο».

- Να αναγνωρίζει και να σέβεται την αξιοπρέπεια και τα δικαιώματα των κρατουμένων.

- Να αντιλαμβάνεται τη συχνή ετερογένεια της ομάδας.

- Να χρησιμοποιεί λόγο απλό και κατανοητό.

- Να ακούει με προσοχή το λόγο των κρατουμένων.

- Να διαθέτει ικανότητα ανάπτυξης διαλόγου στην ομάδα και αξιοποίησης στοιχείων από την καθημερινότητα που θα ενδιέφεραν τους φυλακισμένους, χωρίς όμως προσωπικές αναφορές και κριτική διάθεση απέναντι σε όσα λέγονται.
 - Ο Εμπυχωτής/Σύμβουλος πρέπει να έχει ασφαλιστικές δικλίδες για να προστατεύει τον εαυτό του από το στρες και τον κίνδυνο της εξουθένωσης που συνεπάγεται η δουλειά στο δύσκολο πλαίσιο των φυλακών.
 - Θα πρέπει να ζητάει και να αξιοποιεί κάθε πηγή υποστήριξης που υπάρχει στο εργασιακό του πλαίσιο και κυρίως να μην διστάζει να συζητά με τους υπευθύνους εποπτείας και τους συναδέλφους τα θέματα που προκύπτουν.
 - Σημαντικός επίσης είναι και ο τρόπος ένδυσης του Εμπυχωτής/Σύμβουλος (όχι προκλητικός με εξεζητημένα ή πολύ ακριβά ρούχα).
- Ο κύριος ρόλος του Εμπυχωτής/Σύμβουλος είναι να κοινωνικοποιήσει τον κρατούμενο, να τον δεσμεύσει, να βελτιώσει την καθημερινή προοπτική του, να του δώσει ένα άνοιγμα, μια συνέχεια.
- Αν ο Εμπυχωτής/Σύμβουλος επιθυμεί να αναπτύξει στο μέγιστο την αυτονομία και την υπευθυνότητα, προσπαθεί να ενεργοποιήσει όσο το δυνατόν περισσότερο τα μέλη της ομάδας.
- Αξιοποιώντας τις γνώσεις του, την εμπειρία του, την προσωπικότητα του, ο Εμπυχωτής/Σύμβουλος μπορεί να συντελέσει στην ουσιαστική υλοποίηση αυτών των προγραμμάτων.

Συνοπτικά (Παπατζανάκη, Πυκνή, Σερέτη, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*):

- Η εχεμύθεια είναι η πρώτη του προτεραιότητα.
- Δεν ρωτά για ποιο λόγο βρίσκονται στη φυλακή (αδίκημα).
- Αναφέρει οπωσδήποτε κρίσιμα ζητήματα, όπως ψυχιατρικό πρόβλημα, αυτοκτονικές τάσεις στην κοινωνική υπηρεσία.
- Δεν μπαίνει σε αντιπαράθεση με τους κρατούμενους.
- Δεν δέχεται ούτε δίνει ατομικά δώρα.
- Δεν βάζει θέματα σεξουαλικού περιεχομένου στην ομάδα.
- Δεν διαπραγματεύεται θέματα που παραπέμπουν σε ψυχοθεραπεία.

- Δεν γενικεύει, δεν λειτουργεί στερεοτυπικά.
- Κρατά ουδέτερη στάση και δεν συμμαχεί ούτε με τους κρατούμενους ούτε με το σύστημα της φυλακής.
- Δεν μεταφέρει γράμματα ή αντικείμενα σε πρόσωπα εντός ή εκτός φυλακής.
- Δεν πηγαίνει μάρτυρας σε δικαστήρια, δεν δίνει βεβαιώσεις για δικαστήρια.
- Ενημερώνεται για το τί επιτρέπεται ή όχι να φέρει μαζί του στη φυλακή.
- Δεν δίνει προσωπικές πληροφορίες (τηλέφωνα, διευθύνσεις...) ⁷².

Τα χαρακτηριστικά των ομάδων με τις οποίες θα έρθει σε επαφή ο Σύμβουλος όπως και το κλίμα που επικρατεί σε αυτήν, αποτελούν θέμα προς εξέταση.

⁷² Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 18.

5.1.1. Τί πρέπει να παρατηρούμε στις ομάδες

Παρακάτω αναφέρονται κάποιες κατευθυντήριες γραμμές παρατήρησης που μας βοηθούν:

- στη διαδικασία ανάλυσης/κατανόησης της ομαδικής συμπεριφοράς γενικά,
 - στην κατανόηση των αναγκών της συγκεκριμένης ομάδας, στη συγκεκριμένη φάση ανάπτυξής της,
 - στην κατανόηση των αναγκών συγκεκριμένων ατόμων-μελών της ομάδας
- (University Associates, 1972, Καστορίδου-Παπαδοπουλου, 1993, Πολέμη-Τοδούλου, 1999, Douglas, 1997, Jaques, 2001)⁷³.

Συμμετοχή

«Όσο πιο πολύ ενεργοποιείται η συμμετοχή όλων των μελών στη διαδικασία τόσο πιο έντονο είναι το ενδιαφέρον και η ανάμειξη τους» (Πολέμη-Τοδούλου, 1999).

Η λεκτική συμμετοχή, δηλαδή το ποιοί, πώς και πόσο μιλούν, δίνει στοιχεία για το βαθμό και το είδος «εμπλοκής» των ατόμων στην ομαδική διαδικασία. Αναζητήστε διαφορές στο βαθμό συμμετοχής των μελών.

- Ποιοι έχουν τη μεγαλύτερη συμμετοχή;
- Ποιοι έχουν τη μικρότερη συμμετοχή;
- Παρατηρείτε κάποια μεταβολή στη συμμετοχή, π.χ., οι έντονοι γίνονται σιωπηλοί, οι ήσυχοι ξαφνικά γίνονται ομιλητικοί; Βλέπετε κάποιο λόγο για αυτήν τη μεταβολή, ο οποίος να έχει σχέση με την αλληλεπίδραση μέσα στην ομάδα;
- Πώς αντιμετωπίζονται οι σιωπηλοί άνθρωποι; Πώς ερμηνεύεται η σιωπή τους; Συμφωνία; Διαφωνία; Φόβος;
- Ποιός μιλάει σε ποιον; Τι σχέση έχει αυτό με την ομαδική αλληλεπίδραση;
- Ποιός «κάνει παιχνίδι»; Γιατί; Βλέπετε κάποιο λόγο που να έχει σχέση με την ομαδική αλληλεπίδραση⁷⁴;

⁷³ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 23.

⁷⁴ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 23.

5.1.2. Επιρροή

Επιρροή και συμμετοχή δεν είναι το ίδιο πράγμα. Μερικοί άνθρωποι μπορεί να μιλούν ελάχιστα αλλά ακόμα κι έτσι να συγκεντρώνουν την προσοχή όλης της ομάδας. Άλλοι να μιλούν πολύ αλλά γενικά να μην τους ακούν τα άλλα μέλη της ομάδας⁷⁵.

Η επιρροή έχει σχέση με το κύρος ενός ατόμου. «Το κύρος ενός μέλους σε μια ομάδα εξαρτάται από την εκτίμηση που κάνει η ομάδα για την αξία του, τόσο ως ατόμου όσο και ως μέρους του δυναμικού της. Το κύρος, επομένως, μεταβάλλεται καθώς μεταβάλλονται και οι γνώμες· για τούτο, διαφέρει από την αυθεντία, η οποία μπορεί να προέρχεται από έξω ή να βασίζεται στην κατοχή κάποιου ρόλου ή αξιώματος» (Douglas, 1997).

- Ποιά μέλη έχουν κύρος και υψηλή επιρροή; Δηλαδή όταν μιλούν οι άλλοι φαίνεται να τους ακούνε;
- Ποιά μέλη έχουν χαμηλή επιρροή; Οι άλλοι δεν τους ακούνε ή δεν τους ακολουθούν; Υπάρχει κάποια μεταβολή στην επιρροή; Ποιός αλλάζει;
- Παρατηρείται κάποιος ανταγωνισμός μέσα στην ομάδα; Υπάρχει κάποιος αγώνας για την αρχηγία; Αυτό πώς επηρεάζει τα άλλα μέλη της ομάδας; (Παπατζανάκη, Πυκνή, Σερέτη, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*).

Τρόποι Άσκησης Επιρροής

Η επιρροή που ασκεί ή προσπαθεί να ασκήσει κάποιος μπορεί να πάρει πολλές μορφές. Μπορεί να είναι θετική ή αρνητική. Μπορεί να εξασφαλίζει την υποστήριξη ή τη συνεργασία των άλλων ή να τους απομακρύνει. Ο τρόπος με τον οποίο προσπαθεί κάποιος να επηρεάσει κάποιον άλλο μπορεί να καθορίσει αποφασιστικά το πόσο δεκτικός θα είναι ο άλλος ως προς το να επηρεαστεί⁷⁶.

Το συγκινησιακό κλίμα εντός μιας ομάδας αποτελεί σημαντικό στοιχείο για την δυναμική και την εξέλιξή της.

⁷⁵ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 23.

⁷⁶ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 24.

5.1.3. Ατμόσφαιρα της ομάδας

Οι άνθρωποι μπορεί να διαφέρουν ως προς το είδος της ατμόσφαιρας που τους αρέσει σε μια ομάδα. Η αναζήτηση και εξεύρεση λέξεων που περιγράφουν τη γενική εντύπωση που έχουν τα μέλη της ομάδας μπορεί να προσφέρει βαθύτερη κατανόηση της ατμόσφαιρας που χαρακτηρίζει τη συγκεκριμένη ομάδα.

- Ποιός φαίνεται να προτιμά μια φιλική ευχάριστη ατμόσφαιρα; Γίνεται προσπάθεια να αποσιωπηθούν συγκρούσεις ή δυσάρεστα συναισθήματα;
- Ποιός μοιάζει να προτιμά ατμόσφαιρα σύγκρουσης και διαφωνίας; Υπάρχουν μέλη που προκαλούν ή ενοχλούν άλλους;
- Οι άνθρωποι φαίνονται να συμμετέχουν και να ενδιαφέρονται; Η ατμόσφαιρα είναι παιχνιδιού, ευχαρίστησης, εργασίας, φυγής, νωθρή ; (Παπατζανάκη, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Συμβουλευτική Κρατουμένων).

Συναισθήματα

Κατά τη διάρκεια οποιασδήποτε ομαδικής δραστηριότητας, συχνά, γεννιούνται συναισθήματα από την αλληλεπίδραση μεταξύ των μελών. Όμως, αυτά τα συναισθήματα σπανίως συζητούνται.

Η αξιοποίηση των συναισθημάτων μέσα στην ομάδα διατηρεί σε καλό επίπεδο τα κίνητρα και την ενεργοποίηση των μελών (Πολέμη-Τοδούλου, 1999).

Ο Εμπυκνωτής/Σύμβουλος, ως παρατηρητής της διεργασίας, συχνά πρέπει να κάνει υποθέσεις για τα συναισθήματα των μελών με βάση τον τόνο της φωνής, εκφράσεις του προσώπου, χειρονομίες και άλλες μορφές μη λεκτικών ενδείξεων.

- Τι σημάδια συναισθημάτων παρατηρείτε στα μέλη της ομάδας: θυμού, εκνευρισμού, ματαίωσης/απογοήτευσης, ζεστασιάς, στοργής, ενθουσιασμού, βαρεμάρας, αμυντικότητας, ανταγωνιστικότητας κτλ.;
- Παρατηρείται προσπάθεια από μέλη της ομάδας να εμποδίσουν την έκφραση συναισθημάτων, ειδικά αρνητικών συναισθημάτων; Πώς γίνεται αυτό; Κάποιος το κάνει συστηματικά ; (Παπατζανάκη, Πυκνή, Σερέτη, Συμβουλευτική Κρατουμένων).

Συναισθηματική Νοημοσύνη είναι η ικανότητα κάποιου να αναγνωρίζει, να χρησιμοποιεί και να ελέγχει τα συναισθήματά του με θετικούς τρόπους, ώστε να εκτονώνει το άγχος, να επικοινωνεί αποτελεσματικά, να συμπάσχει με τους άλλους, να ξεπερνά προκλήσεις και να εξομαλύνει διαμάχες. Η συναισθηματική νοημοσύνη επηρεάζει καταλυτικά πολλούς τομείς

της προσωπικής και κοινωνικής ζωής και καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τον τρόπο συνδιαλλαγής μας με τους άλλους.

Ειδικά στην περίπτωση των εκπαιδευόμενων κρατούμενων η συναισθηματική νοημοσύνη αποτελεί πρώτη προτεραιότητα για την υποστήριξή τους τόσο εντός του πλαισίου της φυλακής όσο και εκτός. Η εμπειρία του εγκλεισμού προκαλεί συγκεκριμένες ψυχολογικές συνέπειες (διαταραχές στην ικανότητα επίλυσης προβλημάτων λόγω του μονότονου περιβάλλοντος και της έλλειψης ερεθισμάτων, αγχώδεις διαταραχές και διάφορους τύπους κατάθλιψης, κ.ά.) (Παπατζανάκη, 2010) και η συναισθηματική νοημοσύνη κατέχει κεντρική θέση για την ανάπτυξη αποτελεσματικών στρατηγικών διαχείρισης αυτών των καταστάσεων. Μέσα σε αυτό πλαίσιο ο εκπαιδευόμενος κρατούμενος μαθαίνει να διαχειρίζεται τα προβλήματα που αντιμετωπίζει ακολουθώντας ένα συγκεκριμένο τρόπο σκέψης και δράσης, καλλιεργεί την προσωπική του ενδυνάμωση και προετοιμάζεται κατάλληλα και για τη ζωή εκτός φυλακής.

Σύμφωνα με τον Daniel Goleman (1998), συναισθηματική νοημοσύνη είναι η ικανότητα του ατόμου να αναγνωρίζει τα συναισθήματά του και τα συναισθήματα των άλλων, να τα χειρίζεται αποτελεσματικά και να δημιουργεί κίνητρα για τον εαυτό του. Διακρίνει δύο βασικές συνιστώσες από τις οποίες αποτελείται η συναισθηματική νοημοσύνη, προσωπικά χαρακτηριστικά/ικανότητες και κοινωνικά χαρακτηριστικά/ικανότητες, όπως φαίνονται στον παρακάτω πίνακα.

Οι John Mayer και Peter Salovey (1997) συμπλήρωσαν την επιστημονική προσέγγιση του Goleman, καθορίζοντας τη συναισθηματική νοημοσύνη ως την ικανότητα του ατόμου:

- ☐ να αντιλαμβάνεται, να αξιολογεί και να εκφράζει τα συναισθήματά του με ακρίβεια και προσαρμοσμένα σε κάθε περίπτωση,
- ☐ να κατανοεί τα συναισθήματα και να έχει επίγνωση συναισθημάτων,
- ☐ να προσεγγίζει κάποιος ή να παράγει συναισθήματα συνειδητοποιώντας ότι προέρχονται από σκέψεις,
- ☐ να ρυθμίζει τα συναισθήματα, ώστε να εξυπηρετούν/ ελέγχουν τη σκέψη.

Σύμφωνα με το μοντέλο που έχουν αναπτύξει, τέσσερα είναι τα βασικά στάδια που ορίζουν και ενδυναμώνουν τη συναισθηματική νοημοσύνη:

1. Αντιλαμβάνομαι και εκφράζω τα συναισθήματά μου

- ☐ Διαχωρίζω τις σκέψεις μου από τα συναισθήματά μου.
- ☐ Δίνω ένα όνομα ή χαρακτηρισμό στο συναίσθημά μου, παρά σε ανθρώπους ή καταστάσεις.
- ☐ Είμαι ειλικρινής με τον εαυτό μου. Αποδέχομαι τα χαρακτηριστικά, τις ποιότητές μου και τα λάθη μου.

☐ Αναγνωρίζω τα μοτίβα που συμπεριφέρομαι και μπορώ να διακρίνω σε ποιές καταστάσεις αυτά με βοηθούν ή μου δημιουργούν εμπόδια.

2. Κατανοώ πιο βαθιά τα συναισθήματά μου

☐ Ρωτάω/εξετάζω και επικυρώνω τα συναισθήματα των άλλων.

☐ Μπαίνω στη θέση του άλλου. Δε χρειάζεται να συμφωνήσω ή να αποδεχτώ τις απόψεις του άλλου.

☐ Ακούω ενεργά και δίνω σημασία στη λεκτική και μη λεκτική επικοινωνία.

☐ Κατανοώ τον εσωτερικό συλλογισμό των συναισθημάτων μου.

3. Χρησιμοποιώ τα συναισθήματά μου

4. Ελέγχω τα συναισθήματά μου

☐ Αυτό-έλεγχος: χρήση απλών τεχνικών για τη διαχείριση συναισθημάτων.

☐ Η συμπεριφορά μου ως ανταπόκριση θα διευκολύνει την κατάσταση ή θα διογκώσει το πρόβλημα;

☐ Εφαρμόζω επακόλουθες σκέψεις: Τι μου λέει το συναίσθημά μου; Αξιολογώ αίτια, συνέπειες και το προσδοκώμενο αποτέλεσμα.

☐ Βλέπω τη θετική πλευρά του συναισθήματός μου και την εφαρμόζω στον εαυτό μου και τους άλλους. Ρωτώ τον εαυτό μου «Πώς νιώθω;» και «Τί θα με βοηθούσε να νιώσω καλύτερα;». Ρωτώ τους άλλους «Πώς νιώθεις;» και «Τί θα σε έκανε να νιώσεις καλύτερα;»⁷⁷.

Με λίγα λόγια...

Η εξάσκηση στην παρατήρηση φαινομένων και συμπεριφορών, σαν τα παραπάνω, στις ομάδες είναι για τον Εμπνευστή/Σύμβουλο ένα εξαιρετικό εργαλείο, που του δίνει χρήσιμες πληροφορίες για την πορεία, την ωριμότητα και τις ανάγκες της κάθε συγκεκριμένης ομάδας αλλά και για τις ανάγκες και τις δυσκολίες συγκεκριμένων μελών.

Παρατηρώντας τη διεργασία και τους ρόλους που εμφανίζονται και τις διεργασίες της συγκεκριμένης ομάδας (γιατί καμιά ομάδα δεν είναι ίδια με κάποια άλλη), μπορεί να εντοπίσει δυσκολίες ατόμων ή/ και δυσλειτουργίες της ομάδας πριν εξελιχθούν σε

⁷⁷ Ζωάκου, Άννα-Μαρία, Κρατούμενοι-Υποστήριξη Κρατούμενων, σελ. 29-34.

«συμπτώματα», δηλαδή σε φαινόμενα που ακινητοποιούν τα άτομα και μπλοκάρουν την εξέλιξη της ομάδας.

Αυτές οι παρατηρήσεις μπορεί να είναι προκλήσεις και ευκαιρίες για τον Εμπνηχωτή/Σύμβουλο μιας ομάδας, ώστε να εμπλουτίσει τις παρεμβάσεις του και να «προκαλέσει» την κινητοποίηση της ομάδας σε σχέση με το θέμα που έχει αναδυθεί (Παπατζανάκη, Πυκνή, Σερέτη, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*). Ακολουθούν βιωματικές δραστηριότητες.

6.1.1. Θετική σκέψη και οραματισμός

Σε τί χρησιμεύει αυτή η δραστηριότητα: Ενθαρρύνει τη θετική σκέψη και τον οραματισμό, δίνει θέματα για συζήτηση και προσανατολίζει τα μέλη στο να αναζητούν συγκεκριμένους και ρεαλιστικούς τρόπους υλοποίησης των επιθυμιών και ονείρων τους.

Τί χρειαζόμαστε: Στυλό, χαρτιά A4, χαρτί του μέτρου, μαρκαδόρους και μπλου-τακ.

1ο Στάδιο: Ο Εμπνευστής/Σύμβουλος παρουσιάζει την άσκηση και το θέμα της επισημαίνοντας την απελευθερωτική δύναμη της θετικής σκέψης και των ονείρων για το μέλλον.

2ο Στάδιο: Κάθε μέλος παίρνει ένα φύλλο χαρτί A4 και περιγράφει το θέμα που έδωσε ο Εμπνευστής/Σύμβουλος, π.χ. «Μια ιδανική μέρα της ζωής μου όταν αποφυλακιστώ» ή «Η ιδανική κοινωνία όπως θα' θελα να τη δω όταν αποφυλακιστώ». Αναφέρεται στην ιδανική κοινωνία ως προς την οικογενειακή δομή, προσωπικές και κοινωνικές σχέσεις, οικονομικό σύστημα, ιδρύματα, θεσμούς κτλ. Το ιδανικό να είναι κοντά στην πραγματικότητα, να είναι ένα εφικτό και όχι ένα αδύνατο όνειρο. Δεν ασχολούνται με πρακτικές δυσκολίες της επίτευξης του ονείρου.

3ο Στάδιο: Αφού γράψουν όλοι, δημιουργούνται ομάδες 4-6 ατόμων και μοιράζονται τα ατομικά οράματα. Συζητούν και εντοπίζουν διαφορές και ομοιότητες. Συνθέτουν τα ατομικά οράματα για να φτιάξουν ένα κοινό. Για να γίνει πιο εύκολα η σύνθεση του κοινού οράματος είναι καλύτερα να γραφτούν πρώτα όλες οι ιδέες στις οποίες συμφωνούν.

Κάθε ομάδα καταγράφει το όραμα της σε χαρτί του μέτρου και όταν ολοκληρωθεί η καταγραφή το τοιχοκολλούν με μπλου-τακ.

4ο Στάδιο: Κάθε ομάδα παρουσιάζει το όραμα της στην ολομέλεια.

5ο Στάδιο: Τα μέλη ξαναγυρνάνε στις μικρές ομάδες όπου συζητούν, εντοπίζουν και καταγράφουν συγκεκριμένα βήματα που πρέπει να γίνουν ώστε να πραγματοποιήσουν το κοινό τους όραμα. Όταν ολοκληρωθεί αυτή η διαδικασία, κάθε

μέλος δηλώνει στην ομάδα του ποιά ενέργεια ή αλλαγή θα είναι το πρώτο βήμα που μπορεί να κάνει αυτός για να συμβάλει στην υλοποίηση του κοινού τους οράματος ξεκινώντας από αύριο.

6ο Στάδιο: Κάθε ομάδα παρουσιάζει στην ολομέλεια το όραμα της και κάθε άτομο ανακοινώνει το συγκεκριμένο βήμα που θέλει να κάνει⁷⁸.

⁷⁸ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 49-50.

6.1.2. Γνωρίζω τις πλευρές μου

Η «αυτοεικόνα» που έχει ένα άτομο είναι μια νοητική εικόνα του ατόμου για τον εαυτό του, η οποία συνήθως δεν είναι ευέλικτη και προσαρμόσιμη στην αλλαγή. Τα χαρακτηριστικά που απεικονίζονται δεν είναι μόνο αυτά που είναι αντικειμενικώς εμφανή και υπό διερεύνηση από τους άλλους (ύψος, βάρος, χρώμα, φύλο, ευφυΐα, κ.ά.), αλλά επίσης χαρακτηριστικά που το ίδιο το άτομο γνωρίζει για τον εαυτό του μέσω προσωπικών εμπειριών ή βάσει του πώς εσωτερικεύει τις κρίσεις των άλλων. Σε πιο απλοποιημένη μορφή, ο ορισμός της «αυτοεικόνας» θα μπορούσε να συμπυκνωθεί στην ερώτηση «Τι θεωρείς ότι οι άλλοι πιστεύουν για σένα;». Βασικές διαστάσεις της έννοιας της αυτοεικόνας είναι η αυτοεικόνα που προέρχεται από το πώς το άτομο βλέπει τον εαυτό του, αυτή που προέρχεται από το πώς οι άλλοι βλέπουν το άτομο και αυτή που προέρχεται από το πώς το άτομο αντιλαμβάνεται ότι τον βλέπουν οι άλλοι. Και οι τρεις παραπάνω διαστάσεις ενδέχεται να είναι ή να μην είναι αληθείς, να αντιπροσωπεύουν ή και όχι το άτομο.

Σημαντική είναι η διάκριση των εννοιών αυτοεικόνας και αυτογνωσίας.

Η θεωρία της αυτογνωσίας βασίζεται στην άποψη ότι, όταν το άτομο επικεντρώνει την προσοχή του στον εαυτό του, αξιολογεί και συγκρίνει τη συμπεριφορά του βάσει των εσωτερικών του κανόνων και αξιών. Γίνεται δηλαδή συνειδητά ένας αντικειμενικός αξιολογητής του εαυτού του. Βασική προϋπόθεση αυτής της διαδικασίας είναι η συνειδητοποίηση και η ξεκάθαρη ματιά σε όσο το δυνατόν περισσότερα χαρακτηριστικά και συμπεριφορές του ατόμου.

Η ανάπτυξη της θετικής αυτοεικόνας έχει πολύ μεγάλη σημασία για τους εκπαιδευόμενους κρατούμενους. Οι συνθήκες εγκλεισμού, η αποκοπή τους από το οικογενειακό, κοινωνικό περιβάλλον και η αναγκαστική τους ένταξη σε ένα άγνωστο περιβάλλον με αυστηρό σύστημα κανόνων και ρόλων, δεν αφήνει πολλά περιθώρια αυτονομίας και διατήρησης ελέγχου στη ζωή τους. Για αυτό ακριβώς η ανάπτυξη μια θετικής αυτοεικόνας αποτελεί προϋπόθεση για να προβάλουν μια θετική στάση, να γνωρίσουν τους εαυτούς τους και να αναπτύξουν σχέσεις εμπιστοσύνης με τους άλλους ανθρώπους⁷⁹.

⁷⁹ Ζωάκου, Άννα-Μαρία, Κρατούμενοι-Υποστήριξη κρατούμενων, σελ. 11.

Σε τί χρησιμεύει αυτή η δραστηριότητα: Βοηθάει τα μέλη της ομάδας να εντοπίσουν πλευρές της ζωής τους που είναι σημαντικές, να αναγνωρίσουν θετικές πλευρές του εαυτού τους και να τις μοιραστούν μεταξύ τους.

1ο Στάδιο: Ο Εμπνηχωτής/Σύμβουλος προτείνει ένα θέμα, π.χ. «Ποιά είναι τα κύρια ταλέντα μου και τί κάνω με αυτά».

2ο Στάδιο: Κάθε μέλος αναπτύσσει το θέμα σε ένα φύλλο χαρτί για περίπου μισή ώρα.

3ο Στάδιο: Αφού γράψουν όλοι, δημιουργούνται ομάδες 4-5 ατόμων όπου μοιράζονται ό,τι έγραψαν για μισή ώρα.

4ο Στάδιο: Μετά, στον κύκλο της ολομέλειας, μιλά ο καθένας για αυτά που ένιωσε, που σκέφτηκε για τον εαυτό του. Ο Εμπνηχωτής/Σύμβουλος επισημαίνει και επιβραβεύει τα θετικά που εκφράζει κάθε μέλος.

Με τον ίδιο τρόπο μπορεί να γίνει η επεξεργασία και άλλων θεμάτων. Για παράδειγμα:

1. Ποια πράγματα με θυμώνουν στον εαυτό μου και στους άλλους, πώς αντιμετωπίζω αυτόν το θυμό;

2. Έχω πρότυπα και ήρωες πραγματικούς ή φανταστικούς και τί έχω σκεφτεί ότι θέλω να κάνω στη ζωή μου ή να γίνω;

3. Ο Εμπνηχωτής/Σύμβουλος ζητά να καταγράψουν πλευρές της ζωής τους (αξίες, όπως ελευθερία) που είναι σημαντικές για αυτούς, σε τρεις κατηγορίες:

- α. Πράγματα που δεν θα εγκατέλειπαν σε καμία περίπτωση,
- β. Πράγματα που θα εγκατέλειπαν για μια καλύτερη κοινωνία,
- γ. Πράγματα που θα ήταν πρόθυμοι να μοιραστούν.

Οι δραστηριότητες μπορούν να γίνουν και σε ομάδες των 5 ατόμων και στο μεγάλο κύκλο να πουν πώς νιώθουν⁸⁰.

⁸⁰ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 50.

6.1.3. Επίλυση προβλήματος με ομάδες εργασίας

Ο Εμπνηχωτής/Σύμβουλος προκειμένου να συζητήσει με τα μέλη της ομάδας για το θέμα επίλυσης ενός προβλήματος μπορεί να εφαρμόσει ένα παιχνίδι ρόλων συνδυασμένο και με άλλες τεχνικές.

Στόχοι του παιχνιδιού ρόλων που ακολουθεί είναι:

- Η δυνατότητα εντοπισμού των προβλημάτων που προκύπτουν στη διάρκεια της εκπαίδευσης και αφορούν τις συνθήκες διεξαγωγής του προγράμματος και τις σχέσεις των μελών της ομάδας, καθώς και τη σχέση των εκπαιδευομένων με τον εκπαιδευτή τους.
- Η απόκτηση ικανότητας επίλυσης προβλημάτων μέσα από τη συνεργασία των μελών της ομάδας.
- Ο προσδιορισμός του ρόλου του εκπαιδευτή.
- Ο προσδιορισμός του ρόλου των εκπαιδευομένων.

Τεχνικές:

- Παιχνίδι ρόλων
- Ομάδες εργασίας
- Συζήτηση

(Διάρκεια 90')

Με αφορμή ένα πραγματικό ή φανταστικό περιστατικό, ο εκπαιδευτής θέτει ένα πρόβλημα και οι εκπαιδευόμενοι καλούνται να συνεργαστούν ώστε να δώσουν λύση.

Παράδειγμα Επίλυσης προβλήματος (Δημητρούλη, 2002)

Στην 3η εκπαιδευτική συνάντηση του προγράμματος επαγγελματικής κατάρτισης «Μηχανολογία δικύκλων», στη Δικαστική Φυλακή Κορυδαλλού (οι εκπαιδευόμενοι είναι μόνο άνδρες), χάθηκε ένα μικρό, αλλά αιχμηρό κατσαβίδι. Το συγκεκριμένο αντικείμενο δόθηκε από τον εκπαιδευτή σε έναν εκπαιδευόμενο για τις ανάγκες της εκπαίδευσης. Όλα τα εργαλεία και τα αντικείμενα που χρησιμοποιούνται στην πρακτική άσκηση των εκπαιδευομένων καταμετρούνται από τον εκπαιδευτή πριν και μετά την ώρα της εκπαίδευσης. Στο χώρο της εκπαίδευσης, όταν συνέβη το περιστατικό, βρίσκονταν ο εκπαιδευτής, οι εκπαιδευόμενοι και ο υπεύθυνος σωφρονιστικός

υπάλληλος.

Οι εκπαιδευόμενοι δημιουργούν ομάδες των 3 ατόμων και ο Εμπνηχωτής/Σύμβουλος μοιράζει τυχαία σε όλα τα μέλη των ομάδων καρτέλες που αναγράφουν:

Εκπαιδευτής

Εκπαιδευόμενος

Σωφρονιστικός υπάλληλος

Ο Εμπνηχωτής/Σύμβουλος προτείνει στην ομάδα τις πιθανές λύσεις:

- Το μέλος της ομάδας που πήρε το συγκεκριμένο αντικείμενο, το παραδέχεται και φεύγει από το πρόγραμμα συμφωνά με το εκπαιδευτικό συμβόλαιο.
- Το μέλος της ομάδας που πήρε το συγκεκριμένο αντικείμενο, το παραδέχεται και η ομάδα επιλέγει να φύγει ή να μείνει.
- Δεν χάθηκε κανένα αντικείμενο, απλά δε μετρήθηκαν σωστά.
- Διακόπτεται το πρόγραμμα.
- Το αντικείμενο που χάθηκε, βρίσκεται στην τουαλέτα ή σε άλλο κοινόχρηστο χώρο.
- Το αντικείμενο που χάθηκε, βρίσκεται στο κελί ενός εκπαιδευόμενου.
- Το αντικείμενο που χάθηκε, βρίσκεται στο κελί ενός κρατουμένου που δεν συμμετέχει στο πρόγραμμα.

Εναλλακτικά, οι ομάδες προτείνουν τη δική τους λύση.

Ο χρόνος συνεργασίας της ομάδας είναι 20 λεπτά.

Το κάθε μέλος υιοθετεί μια συγκεκριμένη στάση, αντίστοιχη με το ρόλο που του δόθηκε με βάση την καρτέλα και συμβάλλει στη λύση που θα προτείνει ή θα υιοθετήσει η ομάδα του. Η κάθε ομάδα προτείνει, αιτιολογεί και παρουσιάζει στην ολομέλεια τη λύση που υιοθέτησε μετά τη συνεργασία και σύμφωνα με τη στάση των μελών της.

Ο Εμπνηχωτής/Σύμβουλος καλεί εθελοντές/μέλη των ομάδων να παρουσιάσουν τη στάση τους στο συγκεκριμένο πρόβλημα.

Η άσκηση αποκτά μεγαλύτερο ενδιαφέρον εάν στην ομάδα προστεθεί και τέταρτο ή πέμπτο μέλος, που μπορεί να είναι ο θεραπευτής ή ο σύμβουλος υποστήριξης ή ο σύμβουλος απασχόλησης ή ο κοινωνικός λειτουργός της φυλακής.

Η άσκηση αυτή αφορά οποιοδήποτε αντικείμενο επαγγελματικής κατάρτισης και απευθύνεται σε εκπαιδευτές και εκπαιδευόμενους (φυλακισμένους και αποφυλακισμένους).

Θέτει όρια στη συμπεριφορά των εκπαιδευτών, των εκπαιδευομένων, των εξωτερικών συνεργατών, προσδιορίζει τους αντίστοιχους ρόλους, αντικατοπτρίζει την ευθύνη των συγκεκριμένων ρόλων μέσα στην ομάδα και διαπραγματεύεται θέματα σχέσεων εμπιστοσύνης και συνεργασίας⁸¹.

⁸¹ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 51-52.

6.1.4. Λήψη Αποφάσεων - Επίλυση Προβλημάτων με Καταιγισμό Ιδεών (Brainstorming)

Στην πορεία εξέλιξης της ομάδας, ο Εμπυχωτής/Σύμβουλος μπορεί να κρίνει χρήσιμο να εμπλέξει τα μέλη της ομάδας στην επίλυση ενός προβλήματος ή τη λήψη κάποιας απόφασης. Σε μια τέτοια περίπτωση μπορεί να χρησιμοποιήσει και την τεχνική του Brainstorming. Είναι τεχνική που αξιοποιεί την ομαδική «σκέψη» σε διάφορες περιστάσεις (λήψη αποφάσεων, επίλυση προβλημάτων, επεξεργασία και κατανόηση ιδεών, έκφραση συναισθημάτων κτλ.). Το Brainstorming είναι η αυθόρμητη, «ξαφνική», χωρίς λογοκρισία έκφραση μιας ιδέας που συνοδεύεται και από κάποια συναισθηματική αντίδραση.

Σε τί χρησιμεύει αυτή η δραστηριότητα: Βοηθάει να ενεργοποιηθούν όλα τα μέλη της ομάδας και να γεννηθούν όσο το δυνατόν περισσότερες ιδέες γύρω από ένα θέμα.

Τί χρειαζόμαστε: Μεγάλα φύλλα χαρτιού (χαρτί του μέτρου κτλ.), πίνακα ή τοίχο για να επικολληθούν τα χαρτιά, πινέζες ή μπλου-τακ, μαρκαδόρους διαφόρων χρωμάτων και πάχους, δημιουργικές ιδέες γύρω από ένα συγκεκριμένο θέμα. Επίσης, πρέπει να υπάρχουν 1-2 άτομα που να μπορούν να καταγράφουν τις ιδέες γρήγορα, καθαρά και με ακρίβεια.

1ο Στάδιο: Είναι σημαντικό ο Εμπυχωτής/Σύμβουλος να εξηγήσει πολύ καλά και να καταλάβουν όλοι τί είναι το Brainstorming. Καθώς εξηγεί τί είναι το Brainstorming, τονίζει ότι οι ιδέες εκφράζονται και καταγράφονται χωρίς να υπάρχει φόβος κριτικής ή σχολίων, οπότε δεν θα πρέπει να υπάρχουν καθόλου σχόλια, μουντουρητά ή χαμόγελα.

2ο Στάδιο: Συνήθως γίνεται μια συμφωνία ότι το Brainstorming θα γίνεται για περίπου 10-15 λεπτά.

Το θέμα που εξετάζεται αναγράφεται πάνω-πάνω στο χαρτί όσο το δυνατόν πιο συγκεκριμένα, έτσι ώστε οι απαντήσεις να μην ξεφεύγουν πάρα πολύ. Καθώς το Brainstorming αρχίζει, οι συμμετέχοντες ρίχνουν τις ιδέες τους όσο το δυνατόν πιο γρήγορα. Αυτές καταγράφονται σε μία ή δύο αφίσες σαν σύντομες «επιγραφές» που δεν έχουν πάνω από 4-5 λέξεις.

3ο Στάδιο: Όταν ο χρόνος τελειώσει ή νωρίτερα, αν είναι φανερό ότι δεν υπάρχουν άλλες ιδέες, ξανακοιτάζουμε τα θέματα στο διάγραμμα. Μερικά θα είναι εντελώς μη πρακτικά και θα διαγράφουν. Άλλα μπορεί να αφομοιωθούν ή να συνδυαστούν, ενώ άλλα μπορεί να χρειάζονται περαιτέρω εξέταση. Σε 10 λεπτά μια ομάδα 8 ατόμων μπορεί να προσφέρει μια λύση 40-50 ιδεών από τις οποίες οι μισές τουλάχιστον θα είναι αδύνατον να τις επεξεργαστούν.

Η εκπληκτική παραγωγή ιδεών σε μια ομάδα που χρησιμοποιεί Brainstorming, δείχνει πόσο πολύ παρεμποδίζουμε συνήθως τη δημιουργικότητα μας, επειδή φοβόμαστε την κριτική ή επειδή οι ιδέες μας ακούγονται παλαβές ή μη αρμόζουσες σε μας.

Κατά τη διαδικασία της τεχνικής ακόμη και μια «κακή» ιδέα από κάποιον μπορεί να «εμπνεύσει» μια καλύτερη ιδέα σε κάποιον άλλο. Το θέμα πρέπει να είναι ξεκάθαρο: π.χ. Τι περιμένουμε από αυτό το Σαββατοκύριακο; Πώς θα βελτιώσουμε τις συναντήσεις μας; Τι πρέπει να προσέχουμε όταν πηγαίνουμε να συναντήσουμε έναν πιθανό εργοδότη;

4ο Στάδιο: Αφήστε αρκετό χρόνο για να ασχοληθείτε με τις ιδέες που έχουν παρουσιασθεί. Παρόλο που το Brainstorming χρειάζεται μόνο λίγα λεπτά, μια λεπτομερής εξέταση των ιδεών μπορεί να χρειασθεί μια-δυο ώρες (προφανώς δεν θα χρειασθείτε τόσο πολύ αν εξετάζει κανείς τί θα κάνει το απόγευμα). Μεγάλες ομάδες μπορεί να παρεμποδίζουν τη διαδικασία επειδή οι ιδέες παράγονται πάρα πολύ γρήγορα για να καταγράφουν και μερικά άτομα τρομοκρατούνται από το μέγεθος της ομάδας. Αν υπάρχουν περισσότεροι από 15 συμμετέχοντες, είναι καλύτερα να γίνεται χωρισμός σε μικρότερες ομάδες⁸².

⁸² Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 53-54.

6.1.5. Διερεύνηση Αναγκών

Ο Σύμβουλος μπορεί να χρησιμοποιήσει ένα συγκεκριμένο εργαλείο ή μέρος αυτού ώστε να διερευνήσει τις εκπαιδευτικές ανάγκες του κάθε εκπαιδευόμενου και ανάλογα να τον κατευθύνει, να τον βοηθήσει, να του δώσει την πληροφόρηση που χρειάζεται ως προς την εκπαίδευση ή την εργασία.

Η άσκηση που παραθέτουμε είναι ενδεικτική και μπορεί να χρησιμοποιηθεί με διαφορετικούς τρόπους (προφορικά, γραπτά...)

Συμπληρώνοντας τις παρακάτω προτάσεις ο καθένας χωριστά ή όλοι μαζί, μπορούν οι κρατούμενοι να ανακαλύψουν χρήσιμα πράγματα για τον εαυτό τους. Δεν υπάρχουν σωστές ή λανθασμένες προτάσεις. Έχει σημασία να συμπληρωθούν οι προτάσεις όσο πιο γρήγορα γίνεται, γράφοντας ή λέγοντας την πρώτη σκέψη που έρχεται στο μυαλό.

Θα πρέπει να υπογραμμίσουμε στο σημείο αυτό, ότι δεν αναφερόμαστε ποτέ στο παρελθόν του κρατούμενου, ούτε κάνουμε ερωτήσεις οι οποίες παραπέμπουν σ' αυτό. Ακούμε μόνο, σε περίπτωση που ο ίδιος θέλει να μας μιλήσει.

Θέλω...

Δεν μπορώ...

Μου αρέσει...

Είμαι καλός...

Επιθυμώ πολύ...

Η εμφάνιση μου...

Είναι διασκεδαστικό...

Μου είναι εύκολο...

Οι άλλοι νομίζουν...

Με ανησυχεί...

Ασχολούμαι συχνά...

Απεχθάνομαι...

Συμβαίνει πάντα να...

Οι άλλοι λένε για μένα...

Μου φαίνεται δύσκολο...

Αχ και να...

Φοβάμαι συχνά...

Μερικές φορές νιώθω...

Άμα μπορούσα θα...⁸³

Η επιρροή της ομάδας πάντα αποτελούσε ενδιαφέρον θέμα προς παρατήρηση γι αυτό γίνεται αναφορά σε αυτήν παρακάτω.

⁸³ Ρηγούτσου, Ε., *Συμβουλευτική κρατουμένων*, Αθήνα, 2015, σελ. 30-31.

7.1.1. Εργαστήριο για την πίεση της ομάδας

Σε αυτό το κεφάλαιο θα παρουσιάσουμε ένα παράδειγμα για το πώς μπορούμε να επεξεργαστούμε ένα σύνθετο θέμα με τη μορφή εργαστηρίων, δηλαδή μια σειρά βιωματικών ασκήσεων που κινητοποιούν τα μέλη της ομάδας και συμβάλλουν στην προσωπική τους ανάπτυξη και την καλλιέργεια των προσωπικών τους δεξιοτήτων⁸⁴. Ακολουθώντας την ίδια λογική, δηλαδή χρησιμοποιώντας σχετικές βιωματικές ασκήσεις, μπορεί ο Εμπνευστής/Σύμβουλος, βασιζόμενος στις γνώσεις και την επαγγελματική εμπειρία του, να σχεδιάσει εργαστήρια και για άλλα θέματα, όπως επικοινωνία, αυτοεκτίμηση και λοιπά, που θα συμβάλλουν στην προσωπική ανάπτυξη και την καλλιέργεια κοινωνικών δεξιοτήτων των μελών μιας συγκεκριμένης ομάδας⁸⁵.

Το «Εργαστήριο για την πίεση της ομάδας» απευθύνεται σε νεαρά άτομα έως 18 χρονών και μπορεί να εφαρμοστεί καταρχάς σε ομάδες Συμβουλευτικής στα σωφρονιστικά καταστήματα ανηλίκων μπορεί όμως με κάποιες αναπροσαρμογές να αξιοποιηθεί και σε ομάδες ενήλικων κρατουμένων.

Στόχος του εργαστηρίου είναι:

- να υπογραμμίσει την επίδραση που έχει η ομαδική πίεση στη λήψη ατομικών αποφάσεων,
- να «διδάξει» δεξιότητες αντιμετώπισης καταστάσεων ομαδικής πίεσης,
- να αναδείξει την αξία της κάθε προσωπικής γνώμης και πεποίθησης, ακόμα και όταν αυτές δεν είναι σύμφωνες με τη γνώμη της πλειοψηφίας της ομάδας⁸⁶.

Οι θεωρίες σχετιζόμενες με την επιρροή της ομάδας είναι διαφωτιστικές και γι αυτό δεν παραλείψαμε να τις αναφέρουμε στο αμέσως επόμενο κεφάλαιο.

⁸⁴ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 57.

⁸⁵ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 57.

⁸⁶ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 57.

7.1.2. Γενικές γνώσεις και βασικές ιδέες γύρω από το θέμα της πίεσης της ομάδας

Οι άνθρωποι είμαστε κοινωνικά όντα και κατά συνέπεια χρειαζόμαστε τους άλλους ανθρώπους για να εξελιχθούμε. Μας αρέσει να επικοινωνούμε με άλλους ανθρώπους και να ανήκουμε σε ομάδες. Όταν ανήκουμε σε ομάδες, μοιραζόμαστε, αισθανόμαστε ότι μας αγαπούν, νιώθουμε ότι μας αναγνωρίζουν και μας αποδέχονται, είμαστε πιο αποτελεσματικοί σε ό,τι κάνουμε, αντιμετωπίζουμε κάποιες δύσκολες καταστάσεις ή προβλήματα με διαφορετικό τρόπο απ' ό,τι μόνοι μας.

Η ομάδα είναι ιδιαίτερα σημαντική στη διάρκεια της εφηβείας, περίοδο κατά την οποία μπαίνουμε σε μια φάση όπου οι κοινωνικές σχέσεις έξω από την οικογένεια είναι πιο ισχυρές και η επιρροή της οικογένειας εξασθενεί.

Η εφηβεία χαρακτηρίζεται από την απόρριψη των ενηλίκων, από την αναζήτηση της προσωπικής ταυτότητας, την αναζήτηση προσωπικών αξιών, από την επιθυμία ελευθερίας και ανεξαρτησίας.

Από την άλλη πλευρά, η ηλικία αυτή χαρακτηρίζεται από μεγάλη εξάρτηση από μια ομάδα, στην οποία ο έφηβος αναζητά καταφύγιο, όπου αισθάνεται ότι τον καταλαβαίνουν, τον στηρίζουν, όπου μπορεί να έχει νέες εμπειρίες και να τις μοιράζεται με άλλους. Σε μια ομάδα συνομηλίκων, οι έφηβοι μοιράζονται με τους άλλους ιδέες, αισθήματα, αξίες και στάσεις ζωής. Κάθε νέος μέσα στην ομάδα του αισθάνεται περισσότερο ο εαυτός του. Μόνο ανάμεσα στους φίλους του είναι αυτός που πιστεύει ότι είναι και που θέλει να είναι, σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από ό,τι μέσα στην οικογένεια ή σε άλλα πλαίσια που δημιουργούν και ελέγχουν οι ενήλικες (σχολείο κτλ.).

Αν ο νέος άνθρωπος συναντήσει κατανόηση από τους ενήλικες και ιδίως από τους γονείς του, σχετικά με αυτή τη νέα κατάσταση, τότε θα ξέρει να δώσει σε κάθε περιβάλλον, στην οικογένεια του και τους φίλους του, την προσοχή που αρμόζει.

Αν οι μεγάλοι δεν επικοινωνούν αρκετά με το νέο ή τη νέα και έχουν συνεχείς αντιπαραθέσεις όσον αφορά τις αλλαγές που περνά το παιδί τους, τότε αυτό απομακρύνεται από την οικογένεια και αναζητά με μεγαλύτερη ένταση καταφύγιο στους φίλους του και, έτσι, επηρεάζεται πιο εύκολα από τις πιέσεις της ομάδας των φίλων του.

Σε μια ομάδα φίλων ο νέος άνθρωπος συναντά τους «ομοίους» του, αυτοί είναι οι έμπιστοι του, τα πρότυπα του, οι σύμβουλοι του, οι σύντροφοι του. Με αυτούς μοιράζεται συναισθήματα, συγκινήσεις και εμπειρίες.

Η ομάδα (η κάθε ομάδα) απαιτεί να ακολουθούνται ορισμένοι κανόνες και δίνει πληροφορίες σχετικά με τις στάσεις και τους τρόπους με τους οποίους πρέπει να γίνονται τα πράγματα. Αυτή η επίδραση (θετική ή αρνητική), η οποία ασκείται από την ομάδα στα μέλη της, ονομάζεται «πίεση της ομάδας».

Η πίεση της ομάδας επενεργεί πάνω στα άτομα έτσι ώστε αυτά να συμπεριφέρονται συμφωνά με τα όσα σκέφτονται και επιθυμούν οι υπόλοιποι. Ο τρόμος που αισθάνεται ειδικά ο έφηβος μήπως βρεθεί αποκλεισμένος ή περιθωριοποιημένος είναι εξίσου μεγάλος με την επιθυμία του να είναι αποδεκτός και αγαπητός. Υπάρχουν στιγμές κατά τις οποίες ο μόνος τρόπος να αισθάνεται ενσωματωμένος στην ομάδα είναι να συμπεριφέρεται όπως και τα άλλα μέλη της.

Κάθε άτομο, ανεξάρτητα από ηλικία, νιώθει την «πίεση της ομάδας» και συμπεριφέρεται ανάλογα, ιδιαίτερα όταν είναι ομάδα που επιθυμεί πολύ να είναι μέλος της (εκπαιδευτική, επαγγελματική, κοινωνική ομάδα οποιασδήποτε μορφής). Υπάρχουν πιέσεις της ομάδας που είναι θετικές, ενώ άλλες είναι αρνητικές.

Οι θετικές πιέσεις της ομάδας δίνουν ένα αίσθημα ικανοποίησης και ευτυχίας στο άτομο και μπορούν να ενισχύσουν τη συνοχή και την ευχαρίστηση ανάμεσα στα μέλη της ομάδας.

Όταν το άτομο δίνει προτεραιότητα στην πίεση της ομάδας χωρίς να απαρνείται την προσωπική του ελευθερία, δηλαδή τα ενδιαφέροντα του, τις αξίες και τις ιδέες του, τότε αυτή η κατάσταση ευνοεί τη συνοχή της ομάδας και την αίσθηση «του ανήκειν» σε αυτή. Σε ορισμένες περιπτώσεις, το άτομο δεν χρειάζεται να απαρνηθεί τις δικές του προτιμήσεις, ενώ παράλληλα αποδέχεται τις προτιμήσεις των άλλων και τότε προάγονται οι σχέσεις μέσα στην ομάδα προς όφελος όλων.

Η ομάδα, φυσικά, μπορεί να λειτουργεί αρνητικά, στην περίπτωση που μέσα σε αυτήν υπάρχουν δυνάμεις, οι οποίες θέτουν σε κίνδυνο την αυτονομία των ατόμων, δημιουργούν καταστάσεις καταναγκασμού και αρκετές φορές οδηγούν μέσα από πίεση στη λήψη ατομικών αποφάσεων.

Όταν η πίεση της ομάδας αναγκάζει το άτομο να απαρνηθεί τις προσωπικές του ιδέες και αρχές, τότε δημιουργείται αρνητικό κλίμα, ενώ παράλληλα καλλιεργούνται προσωπικές δυσαρέσκειες μέσα στην ομάδα. Η πίεση γίνεται υπερβολική και τα μέλη της ομάδας δεν μπορούν να διατηρήσουν την προσωπική τους αυτονομία και ανεξαρτησία.

Οι πιο συνηθισμένοι φόβοι που εμφανίζονται σε ένα νέο άνθρωπο είναι ότι δε θα κάνει καλή εντύπωση, θα τον θεωρήσουν ανόητο, θα φανεί ότι υστερεί από τους

υπόλοιπους, ότι δε θα θέλουν να παραμείνει στην ομάδα, ότι δε θα τον αφήνουν να συμμετέχει σε σημαντικά πράγματα και το σημαντικότερο από όλα, ότι δε θα τον θέλουν μαζί τους. Για το λόγο αυτό, καταλήγει κανείς να ακούει μουσική που τον δυσαρεστεί, να επικυρώνει πράγματα που ούτε ο ίδιος καταλαβαίνει, να καπνίζει τσιγάρα που του γδέρνουν το λαιμό, να πίνει ποτά που τον κάνουν να αισθάνεται ναυτία και σωματική δυσανεξία, να κάνει πράγματα που τον εκθέτουν σε κίνδυνο ή τον φέρνουν αντιμέτωπο με το νόμο. Και όλα αυτά, γιατί αυτές τις στιγμές είναι πολύ πιο σημαντικό να αισθάνεται ότι ανήκει στην ομάδα παρά να διατηρεί τις δικές του ιδέες και προτιμήσεις.

Οι νέοι άνθρωποι περνούν σχεδόν όλο το χρόνο τους, κυρίως τον ελεύθερο χρόνο τους, σε ομάδες, στην οικογένεια, στο σχολείο, με φίλους τους κτλ. Σε πολλές περιπτώσεις, διάφορες ουσίες (αλκοόλ, καπνός, χασίς κτλ.) αποτελούν ένα μέσο που διευκολύνει τις κοινωνικές σχέσεις.

Οι νέοι στην πλειονότητα τους πειραματίζονται και δοκιμάζουν τα όρια τους.

Έτσι, «πειραματίζονται» με την περιστασιακή κατανάλωση ουσιών (νόμιμων και παράνομων) ή διακινδυνεύουν με επικίνδυνες συμπεριφορές (οδήγηση μηχανών και αυτοκινήτων χωρίς δίπλωμα κτλ.) μέσα σε ομάδες συνομηλίκων, όπου η πίεση της ομάδας παίζει σημαντικό ρόλο για την υιοθέτηση των συγκεκριμένων συμπεριφορών. Αν κάποιο μέλος της ομάδας δε θέλει να τον χαρακτηρίσουν αρνητικά ή να τον απορρίψουν τα άλλα μέλη, είναι πιθανό να απαρνηθεί την προσωπική του επιθυμία, π.χ. να μην καταναλώσει κάποια ουσία, για τον απλούστατο λόγο ότι όλοι οι άλλοι στην ομάδα το κάνουν !

Η πίεση της ομάδας έχει πολύ μεγάλη επίδραση όσον αφορά την κατανάλωση ουσιών, καθώς και την υιοθέτηση κι άλλων, περισσότερο ή λιγότερο επικίνδυνων ή/και παράνομων συμπεριφορών.

Εφόσον δουλεύουμε με ομάδες, είναι απαραίτητο να γνωρίζουμε την ύπαρξη αυτής της παραμέτρου και τους τρόπους που αυτή λειτουργεί και επηρεάζει τη συμπεριφορά των ατόμων.

Αν γνωρίζουμε πώς λειτουργεί η πίεση της ομάδας, τότε θα μπορούσαμε να διαχειριστούμε την επίδραση που έχει πάνω στα μέλη των ομάδων στις οποίες παρεμβαίνουμε, με οποιονδήποτε τρόπο. Επίσης, θα πρέπει να ευαισθητοποιήσουμε και να «ενημερώσουμε» τα μέλη των ομάδων που συντονίζουμε για αυτή τη διάσταση των ομαδικών σχέσεων, συμβάλλοντας έτσι στην ωριμότητα και την εξέλιξη τους.

Κάθε άτομο θα πρέπει να είναι έτοιμο να σταθμίσει τις επιπτώσεις που έχει το οτιδήποτε κάνει μέσα στην ομάδα του, διότι, ακριβώς λόγω της πίεσης της ομάδας, μπορεί να θέσει σε κίνδυνο πράγματα πολύ σοβαρά, όπως η υγεία του ή/και να εμπλακεί σε επικίνδυνες και παράνομες ενέργειες που υπονομεύουν το μέλλον του. Κάθε άνθρωπος, και ιδίως οι νεότεροι, θα πρέπει να αναπτύξει την ικανότητα να λαμβάνει αποφάσεις για τον εαυτό του και θα πρέπει να μάθει να λέει «όχι» μπροστά στις αρνητικές πιέσεις που μπορεί να ασκεί μια ομάδα επάνω του. Αυτό δεν είναι εύκολο.

Το άτομο θα πρέπει να μάθει:

- Να εκφράζει ελεύθερα αυτό που αισθάνεται, αυτό που σκέφτεται ή πιστεύει και αυτό που επιθυμεί.
- Να γνωρίζει πώς να επικοινωνεί άμεσα και με ειλικρίνεια με άτομα που είναι πολύ διαφορετικά μεταξύ τους, για παράδειγμα με τους φίλους του, την οικογένεια του ή τρίτους ανθρώπους.
- Να έχει έναν προσανατολισμό και ένα σχέδιο στη ζωή του, δηλαδή να γνωρίζει πού θέλει να φτάσει και να μάθει να μάχεται για αυτό.

Όταν η ομάδα ασκεί πίεση, θα πρέπει να κάνουμε μια παύση για να σκεφτούμε. Τότε, με βάση τους δικούς μας συλλογισμούς, θα πρέπει να αποφασίζουμε αν θα δεχτούμε ή όχι να συμπεριφερθούμε όπως επιβάλλει η ομάδα. Θα πρέπει να είμαστε σταθεροί και να αποφεύγουμε όσους μπορούν να μας κάνουν κακό, να επηρεάζουν τις επιθυμίες μας, τα ενδιαφέροντα και τις αξίες μας, καθώς και το δικαίωμα μας να είμαστε διαφορετικοί από τους υπόλοιπους⁸⁷.

Για να μπορέσουμε να αντιμετωπίσουμε τις αρνητικές πιέσεις μιας ομάδας, θα πρέπει να λαμβάνουμε υπόψη μια σειρά από βήματα:

- 1°. Σκέφτομαι τι θέλει η ομάδα να κάνω και γιατί.
- 2°. Αποφασίζω αυτό που ΕΓΩ θέλω να κάνω.
- 3°. Σκέφτομαι πώς θα πω στους άλλους αυτό που θέλω εγώ να κάνω.

⁸⁷ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 58-60.

4°. Ανακοινώνω στην ομάδα αυτό που έχω αποφασίσει⁸⁸.

Θεωρήσαμε τις βιωματικές δραστηριότητες υψίστης σημασίας για την αλλαγή στάσης απέναντι στην πίεση της ομάδας και τις παρουσιάζουμε κάτωθι.

⁸⁸ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 60.

7.1.3. *Πρώτη Δραστηριότητα: «Το μυστηριώδες κουτί»*

Σε τί χρησιμεύει αυτή η δραστηριότητα: Δίνει στα μέλη της ομάδας τη δυνατότητα να αποκτήσουν συνείδηση της επίδρασης που μπορεί να έχει η πίεση της ομάδας στις ατομικές συμπεριφορές των ατόμων.

Πώς θα την πετύχουμε;

Πρώτο βήμα: Ο Εμπυχωτής/Σύμβουλος τοποθετεί ένα κουτί πάνω στο τραπέζι και σκεπάζει και τα δύο (κουτί και τραπέζι) με ένα μεγάλο μαντήλι το οποίο φτάνει μέχρι το πάτωμα.

Μέσα στο κουτί τοποθετεί ένα αντικείμενο, έτσι ώστε να μην είναι ορατό από τους υπόλοιπους, κρύβοντας το κάτω από το μαντήλι καθώς το τοποθετεί.

Δεύτερο βήμα: Χρειάζονται 6 εθελοντές που θα παίξουν διάφορους ρόλους. Καθένας παίρνει οδηγίες, είτε γραπτά είτε προφορικά στο αυτί, για το ρόλο που θα πρέπει να παίξει. Αυτές τις οδηγίες δεν πρέπει οι εθελοντές να τις σχολιάσουν μεταξύ τους ούτε με τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας.

Οι εθελοντές παίρνουν ένα διαφορετικό αριθμό ο καθένας, από το 1 έως το 6, δηλαδή γίνονται πρόσωπο 1, πρόσωπο 2, πρόσωπο 3, πρόσωπο 4, πρόσωπο 5 και πρόσωπο 6.

Οι υπόλοιποι είναι θεατές της παράστασης.

Οι οδηγίες που δίνονται είναι οι έξης:

Πρόσωπο 1. Θα πρέπει να βάλει το χέρι του μέσα στο κουτί, πολύ αργά, και καθώς το κάνει θα πρέπει να εκφράζει με χειρονομίες, αλλά χωρίς να αρθρώσει ούτε μία λέξη, αυτό που αισθάνεται. Μετά, χωρίς να μιλήσει για την αίσθηση που είχε, θα πρέπει να επιχειρήσει να πείσει τους υπόλοιπους να βάλουν κι αυτοί το χέρι τους μέσα στο χαρτονένιο κουτί.

Πρόσωπο 2. Το πρόσωπο 1 το καλεί να βάλει το χέρι του μέσα στο κουτί. Το πρόσωπο 2 θα πρέπει να δικαιολογηθεί και να πει ότι φοβάται για το τί μπορεί να συναντήσει μέσα στο κουτί και να διστάσει λίγο πριν βάλει μέσα το χέρι του.

Στο τέλος θα δεχτεί και θα βάλει το χέρι του μέσα στο κουτί. Στη συνέχεια, θα πρέπει να εξηγήσει με χειρονομίες, αλλά χωρίς να πει ούτε λέξη, αυτό που αισθάνεται.

Μετά, θα πρέπει να επιχειρήσει να πείσει και τους υπόλοιπους να βάλουν το χέρι τους μέσα στο κουτί.

Πρόσωπο 3. Οι υπόλοιποι θα προσπαθήσουν να τον πείσουν να βάλει το χέρι του μέσα στο κουτί, θα πρέπει να αντισταθεί για λίγο, αλλά στο τέλος να δεχτεί. Μετά, θα πρέπει να εξηγήσει με χειρονομίες αυτό που αισθάνεται χωρίς όμως να μιλήσει καθόλου.

Πρόσωπο 4. Οι υπόλοιποι θα προσπαθήσουν να τον πείσουν να βάλει το χέρι του μέσα στο κουτί, θα πρέπει να αντισταθεί για λίγο, αλλά στο τέλος να δεχτεί και να βάλει κι αυτός το χέρι του από το άνοιγμα μέσα στο χαρτονένιο κουτί. Μετά, θα πρέπει να εξηγήσει με χειρονομίες αυτό που αισθάνεται χωρίς όμως να μιλήσει καθόλου.

Πρόσωπο 5. Ό,τι και να του λένε οι σύντροφοι του, ό,τι και να συμβεί, δε θα πρέπει να βάλει το χέρι του μέσα στο άνοιγμα του κουτιού.

Πρόσωπο 6. Ό,τι και να του λένε οι σύντροφοι του, ό,τι και να συμβεί, δε θα πρέπει να βάλει το χέρι του μέσα στο άνοιγμα του κουτιού.

Τρίτο βήμα: Ο Εμπυχωτής/Σύμβουλος τοποθετεί ένα αντικείμενο, χωρίς οι υπόλοιποι να δουν τί είναι αυτό, μπορεί να είναι ένα κομμάτι βαμβάκι, ένα υγρό κομμάτι πανί, ένα σφουγγάρι, παγάκια...

Μετά ζητά από τους εθελοντές να πλησιάσουν κοντά στο τραπέζι όπου βρίσκεται το χαρτονένιο κουτί.

Τέταρτο βήμα: Οι 6 εθελοντές πλησιάζουν στο τραπέζι και το πρόσωπο 1, αφού έχει βάλει το χέρι του από το πάνω άνοιγμα μέσα στο χαρτονένιο κουτί, πιέζει και τους υπόλοιπους να βάλουν κι αυτοί το χέρι τους.

Τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας που παρατηρούν τη σκηνή μπορούν να αυξήσουν την πίεση που ασκείται επιμένοντας και αυτά να βάλει το χέρι του μέσα στο

κουτί. Μπορούν, για παράδειγμα, να χειροκροτούν όποτε το ζητά ο Εμπυχωτής/Σύμβουλος.

Πέμπτο βήμα: Η παράσταση προχωρά και φτάνει στα πρόσωπα 3 και 4, τα οποία τελικά θα πεισθούν και αυτά να βάλουν το χέρι τους μέσα στο κουτί, μαζί με τα πρόσωπα 1 και 2. Τα πρόσωπα 5 και 6 θα πρέπει να αρνηθούν να βάλουν το χέρι τους μέσα στο κουτί.

Έκτο βήμα: Αφού τελειώσει το παιχνίδι, ο συντονιστής θα πρέπει να ζητήσει από τους εθελοντές να επιστρέψουν στη θέση τους.

Έβδομο βήμα: Στη συνέχεια, ο εκπαιδευτής θα πρέπει να κάνει τις εξής ερωτήσεις:

- Προς τα πρόσωπα 5 και 6:

Πώς αισθάνονταν όταν οι άλλοι τους πίεζαν να κάνουν κάτι που δεν ήθελαν, ενώ ολόκληρη η ομάδα τους παρότρυνε να το κάνουν;

- Προς τα πρόσωπα 3 και 4:

Πώς αισθάνονταν στην αρχή όταν αρνούνταν να βάλουν το χέρι τους μέσα στο κουτί; Πώς αισθάνθηκαν όταν το πρόσωπο 2 υποχώρησε και άρχισε και αυτός να τους πιέζει; Πώς αισθάνθηκαν αργότερα, όταν και οι ίδιοι υποχώρησαν και έβαλαν τελικά το χέρι τους στο κουτί;

- Προς το πρόσωπο 1:

Πώς αισθάνθηκε όταν επιχειρούσε να πείσει τους υπόλοιπους; Ήταν πιο εύκολο για αυτόν όταν ένωσε τη δύναμή του με το πρόσωπο 2;

Όγδοο βήμα: Ο συντονιστής ζητά από όλη την ομάδα, η οποία παρατηρούσε μέχρι τώρα, να απαντήσει στις εξής ερωτήσεις:

- Τί λέξεις ή φράσεις χρησιμοποίησαν για να πείσουν τους συντρόφους τους;

- Τί λέξεις ή φράσεις χρησιμοποίησαν για να προβάλλουν αντίρρηση;
- Αισθάνονταν αμηχανία όταν δεν έκαναν αυτό που έκαναν όλοι οι υπόλοιποι;

Γιατί;

- Μπορούμε να αντισταθούμε στις πιέσεις των άλλων όταν μας ζητούν να κάνουμε κάτι που δεν θέλουμε;
- Η πίεση της ομάδας είναι καλή ή κακή; Γιατί;

Ένατο βήμα: Ο συντονιστής καταγράφει όλα τα σχόλια και επισημαίνει τα πιο σημαντικά συμπεράσματα.

Η δραστηριότητα τελειώνει με μια μικρή «παρουσίαση» για την άσκηση πίεσης από την ομάδα.

Τι χρειαζόμαστε για τη δραστηριότητα:

- Ένα παραλληλόγραμμα τραπέζι και ένα μεγάλο ύφασμα το οποίο να μπορεί να καλύψει το τραπέζι μέχρι το πάτωμα.
- Ένα χάρτινο κουτί με μικρό άνοιγμα στο πάνω μέρος του, μέσα στο οποίο να μπορεί κάποιος να βάλει το χέρι του. Το κουτί θα πρέπει να έχει ένα άλλο άνοιγμα στο κάτω μέρος του, με καπάκι, το οποίο θα μπορούμε να ανοίγουμε και να κλείνουμε, ώστε να τοποθετούμε αντικείμενα και να τα αλλάζουμε μέσα στο κουτί κάτω από το τραπέζι.
- Διάφορα αντικείμενα, όπως, για παράδειγμα, ένα κομμάτι βαμβάκι, ένα υγρό κομμάτι ύφασμα, ένα δοχείο με παγάκια, ένα μαλακό σφουγγάρι, ένα δοχείο με άμμο ή με πριονίδι κτλ⁸⁹.

Πόσος χρόνος απαιτείται;

Η δραστηριότητα αυτή διαρκεί περίπου μιάμιση ώρα. Το παιχνίδι θα πρέπει να διαρκέσει περίπου 10 λεπτά⁹⁰.

⁸⁹ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 61-63.

⁹⁰ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 63.

7.1.4. Δεύτερη δραστηριότητα: «Έτσι παίρνουμε τις δικές μας αποφάσεις»

Σε τί χρησιμεύει αυτή η δραστηριότητα: Δίνει στα μέλη της ομάδας τη δυνατότητα να γνωρίσουν τα βασικά στοιχεία που χρειάζονται για να αντιμετωπίσουν την πίεση της ομάδας και να αναγνωρίζουν τις περιπτώσεις κατά τις οποίες πράγματι ασκείται πίεση, με στόχο να αναγνωρίζουν και να αναλύουν τα συναισθήματά τους.

Πώς θα την πετύχουμε;

Πρώτο βήμα: Ο Εμπυχωτής/Σύμβουλος χωρίζει την ομάδα σε 2 υποομάδες με ίσο αριθμό ατόμων στην κάθε μία και τους ζητά να συγκεντρωθούν σε μία γωνία του δωματίου.

Δεύτερο βήμα: Στη συνέχεια, παρουσιάζει στους συμμετέχοντες το παράδειγμα ενός νέου, ο οποίος θα πρέπει να αντιμετωπίσει μια κατάσταση άσκησης πίεσης. Θα πρέπει να προσπαθήσουν να βρουν πιθανές λύσεις.

Μια τέτοια κατάσταση θα μπορούσε να είναι κάτι που ο Εμπυχωτής/Σύμβουλος κρίνει ότι ταιριάζει καλύτερα στις συνθήκες της ομάδας του.

Τρίτο βήμα: Στη συνέχεια, ο Εμπυχωτής/Σύμβουλος ζητά από τη μία ομάδα να ασκήσει πίεση στην άλλη. Πρέπει να σκεφτούν και να γράψουν τις φράσεις και τις εκφράσεις τις οποίες συνηθίζουν να χρησιμοποιούν πιο συχνά όταν προσπαθούν να πείσουν μία άλλη ομάδα να κάνει κάτι που δεν επιθυμεί από μόνη της, στη συγκεκριμένη περίπτωση να κάνουν μια βίαιη πράξη.

Ο Εμπυχωτής/Σύμβουλος ζητά από τους νέους στους οποίους θα ασκηθεί πίεση να σκεφτούν και να γράψουν τις εκφράσεις που τους έρχονται στο μυαλό και τις οποίες χρησιμοποιούν πιο συχνά για να αντισταθούν στο να κάνουν αυτό που τους προτείνουν κάποιοι άλλοι και το οποίο είναι αντίθετο προς τη δική τους επιθυμία.

Και οι 2 ομάδες έχουν 10 λεπτά για να συγκεντρωθούν όλοι μαζί και να εκτελέσουν τη δραστηριότητα.

Τέταρτο βήμα: Ο Εμπυχωτής/Σύμβουλος προτείνει να αρχίσει η παράσταση κατά την οποία η μία ομάδα θα πρέπει να επιχειρήσει να πείσει την άλλη να προβεί σε μια πράξη βίας.

Η άλλη ομάδα θα πρέπει να αντισταθεί και θα πρέπει να ακολουθήσει κάποια βήματα τα οποία τους υποδεικνύει ο Εμπυχωτής/Σύμβουλος, απαντώντας με δυνατή φωνή.

- Πρώτο στάδιο: «Σκεφτείτε αυτό που θέλει η άλλη ομάδα από εσάς να κάνετε και γιατί». Σε αυτή τη φάση θα πρέπει να ακούσουν τους άλλους και να επιχειρήσουν να καταλάβουν αυτό που τους λένε και τους ζητούν να κάνουν.

- Δεύτερο στάδιο: «Αποφασίστε αυτό που πραγματικά θέλετε να κάνετε σε αυτή την περίπτωση που ασκείται πίεση από την ομάδα». Σε αυτή την περίπτωση είναι προφανές ότι δε θέλετε να συμμετάσχετε στην πράξη βίας.

- Τρίτο στάδιο: «Σκεφτείτε πώς θα πείτε στους άλλους ότι δε θέλετε να συμμετάσχετε στην πράξη βίας». Μπορείτε να εξηγήσετε τους λόγους σας, να μιλήσετε μεμονωμένα με κάθε μέλος της ομάδας, να διατηρήσετε πάνω από όλα τις δικές σας πεποιθήσεις κτλ. Σε αυτή τη φάση προσπαθείτε να εφαρμόσετε στην πράξη όλες τις ιδέες και εκφράσεις που είχατε σκεφτεί στην αρχή της δραστηριότητας.

Είναι πολύ σημαντικό να καταλάβετε ότι το γεγονός πως αντιστέκεστε στην πίεση της άλλης ομάδας δεν σημαίνει ότι της επιτίθεστε, λεκτικά ή σωματικά, ούτε ότι μπαίνετε στο ρόλο του αμυνόμενου.

- Τέταρτο στάδιο: «Πείτε στην ομάδα αυτό που έχετε αποφασίσει».

Πέμπτο βήμα: Αφού ολοκληρωθεί η παράσταση, ο Εμπυχωτής/Σύμβουλος ζητά από την ομάδα των νέων στους οποίους ασκήθηκε η πίεση να εξηγήσουν στους υπόλοιπους τα εξής:

- Τι αισθάνονταν όταν είχαν μια γνώμη διαφορετική από των υπολοίπων;
- Τι αισθάνονταν όταν τους πίεζαν να κάνουν κάτι που δεν ήθελαν;
- Ήταν δύσκολο να το πουν στους φίλους τους; Γιατί;

Μετά, ο Εμπνηχωτής/Σύμβουλος ζητά από την ομάδα των νέων που ασκούσαν πίεση στην πρώτη ομάδα, να εξηγήσουν στους υπόλοιπους τα εξής:

- Τι αισθάνονταν όταν είχαν διαφορετική γνώμη οι φίλοι τους;
- Είναι δύσκολο να αποδεχτούν τις γνώμες και τις αποφάσεις άλλων;
- Πιστεύουν ότι αυτό είναι σημαντικό για να μπορέσουν να συμβιώσουν;

Έκτο βήμα: Οργανώνεται μια συζήτηση με τα πιο σημαντικά συμπεράσματα από τις δυο ομάδες. Ο Εμπνηχωτής/Σύμβουλος μπορεί να προτείνει στους συμμετέχοντες να θυμηθούν περιστατικά που τους έχουν τύχει στη ζωή τους κατά τα οποία τους έχουν ασκήσει

πίεση να κάνουν κάτι που αυτοί δεν ήθελαν. Να σκεφτούν πώς αισθάνθηκαν και πώς αντέδρασαν σε αυτές τις περιπτώσεις. Όσοι θέλουν, μπορούν να μοιραστούν τις εμπειρίες τους με την ομάδα.

Τί χρειαζόμαστε: Χαρτιά και μολύβια.

Παραδείγματα καταστάσεων άσκησης πίεσης από μία ομάδα, τα οποία να είναι κοντά στην πραγματικότητα της ομάδας που δουλεύουμε.

Το παράδειγμα -η ιστορία- πρέπει να γραφτεί σε χαρτάκια που θα μοιραστούν σε όλα τα μέλη της ομάδας.

Πόσος χρόνος απαιτείται;

Περίπου μιάμιση ώρα.

Παραδείγματα περιστατικών όπου κάποιοι πιέζουν άλλα μέλη της παρέας τους να συμμετάσχουν σε πράξεις βίας:

1° Περιστατικό: Στη γειτονιά σας υπάρχει ένα παλιό κτήριο, αρκετά ερειπωμένο. Οι γείτονες στην περιοχή μάζεψαν υπογραφές και έπεισαν το Δήμο να ανακαινίσει το κτήριο για να το κάνουν κέντρο αναψυχής για νέους. Μια ομάδα παιδιών από τη γειτονιά προτείνει να πάνε στο κτήριο και να κάνουν μια πράξη βίας, για παράδειγμα,

να σπάσουν τα τζάμια. Κάποια μέλη της ομάδας αυτής δε θέλουν να κάνουν κάτι τέτοιο, αλλά τους πιέζουν οι υπόλοιποι και δεν ξέρουν πώς να τους πουν ότι δε θέλουν να συμμετάσχουν⁹¹.

2° Περιστατικό: Μια παρέα οπαδών μιας ποδοσφαιρικής ομάδας σχεδιάζει «συνάντηση » με ομάδα οπαδών αντίπαλης ομάδας, για να αναμετρηθούν «παίζοντας» ξύλο. Κάποιοι διαφωνούν⁹².

⁹¹ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 63-65.

⁹² Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 65.

7.1.5. Τρίτη δραστηριότητα: «Πώς μπορεί κάποιος να πει Όχι»

Σε τι χρησιμεύει αυτή η δραστηριότητα: Δίνει στα μέλη της ομάδας τη δυνατότητα να γνωρίσουν, να παρατηρήσουν και να εφαρμόσουν στην πράξη διάφορους τρόπους με τους οποίους μπορούν να πουν «όχι» σε προσφορές που δεν είναι σύμφωνες με τα προσωπικά τους ενδιαφέροντα και στάσεις, χωρίς όμως να βλάψουν τους άλλους.

Πώς θα την πετύχουμε;

Ο Εμπνηχωτής/Σύμβουλος ζητά ή διαλέγει κάποιους εθελοντές, οι οποίοι θα αναπαραστήσουν καταστάσεις πίεσης ομάδας. (Στο τέλος της δραστηριότητας παρατίθενται μερικά παραδείγματα).

Τις καταστάσεις αυτές οι εθελοντές μπορούν να τις αναπαραστήσουν όπως θέλουν. Θα πρέπει ο εκπαιδευτής να επιλέξει τόσους συμμετέχοντες όσοι είναι και οι ρόλοι που θα διαδραματιστούν.

Για παράδειγμα, μπορούν να επιλέγουν 8 εθελοντές για να αναπαραστήσουν 8 τρόπους με τους οποίους μπορεί κάποιος να αντιμετωπίσει την πίεση που ασκείται από την ομάδα και να πει «όχι», εφόσον δε συμφωνεί με τα όσα του προτείνονται. Σε κάθε εθελοντή, ο Εμπνηχωτής/Σύμβουλος δίνει μια κάρτα που αναφέρει έναν από τους τρόπους (αναφέρονται παρακάτω) με τους οποίους μπορεί να πει «όχι». Αυτός θα είναι ο τρόπος με τον οποίο καθένας θα προσπαθήσει να αρνηθεί όταν του γίνει η πρόταση και όταν έρθει η σειρά του. Στο τέλος της δραστηριότητας ο Εμπνηχωτής/Σύμβουλος μαζεύει τις 8 κάρτες.

Δεύτερο βήμα: Δίνονται 10 λεπτά για να προετοιμάσουν οι εθελοντές τις κάρτες τους.

Τρίτο βήμα: Η ομάδα μπαίνει σε κύκλο και στη μέση μπαίνουν αυτοί οι οποίοι αναπαριστούν τις καταστάσεις. Ο κύριος πρωταγωνιστής είναι αυτός που θα πρέπει να αντιμετωπίσει την πίεση της ομάδας και να πει όχι με τον τρόπο που του υποδεικνύει η κάρτα του.

Εφαρμόζονται στην πράξη οι διάφοροι τρόποι με τους οποίους κάποιος λέει «όχι», μέχρι να εξαντληθούν όλοι οι τρόποι που αναφέρονται στις κάρτες.

Τέταρτο βήμα: Όταν οι συμμετέχοντες αναπαραστήσουν και τους 8 τρόπους με τους οποίους μπορούν να πουν «όχι», είτε μετά από κάθε τρόπο, ανοίγει μια συζήτηση κατά την οποία ηθοποιοί και θεατές απαντούν στις εξής ερωτήσεις:

- Πώς αισθανθήκατε κατά τη διάρκεια της αναπαράστασης;
- Πώς αισθανθήκατε την ώρα που αρνηθήκατε;
- Ποιός από τους τρόπους άρνησης είναι ο πιο δύσκολος να εφαρμοστεί στην πράξη; Γιατί;
- Σε ποιες καθημερινές περιπτώσεις είναι καλύτερος ένας τρόπος από κάποιον άλλο;
- Πώς αισθάνεστε όταν ενεργείτε συμφωνά με τις προσωπικές σας επιθυμίες και απόψεις;

Τί χρειαζόμαστε: Παραδείγματα καταστάσεων άσκησης πίεσης για την αναπαράσταση. Κάρτες με τους διάφορους τρόπους με τους οποίους κάποιος μπορεί να πει «όχι».

Πόσος χρόνος απαιτείται;

Περίπου μιάμιση ώρα, ανάλογα με τον αριθμό των καταστάσεων πίεσης που αναπαριστούν οι συμμετέχοντες.

Παραδείγματα καταστάσεων άσκησης πίεσης από μια ομάδα:

- Μια παρέα πιέζει ένα μέλος της να κλέψει μολύβια και στυλό (ή εργαλεία) από το τμήμα εκπαίδευσης που συμμετέχει.
- Μια ομάδα συναντά κάποιον που παρακολουθεί ένα τμήμα εκπαίδευσης την ώρα που κατεβαίνει για το μάθημα και επιμένουν να μην πάει στο μάθημα, αλλά να μείνει μαζί τους για να δουν τηλεόραση ή να παίξουν ποδόσφαιρο⁹³.
- Ένας νεαρός κρατούμενος πιέζεται (με πειράγματα και ειρωνείες) από την παρέα του να καθίσει να του κάνει τατουάζ ένας συγκρατούμενός του που είναι ερασιτέχνης «καλλιτέχνης» και που έχει κάνει τατουάζ και σε άλλους από την παρέα⁹⁴.

⁹³ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 65-67.

Τα πλεονεκτήματα εφαρμογής βιωματικών ασκήσεων είναι πως (Αρχοντάκη, Φιλίππου, 2009):

Κινητοποιούν το σώμα, το συναίσθημα και τον νου. Η ολική εμπλοκή σε αυτό που συμβαίνει επιτρέπει την αύξηση της επίγνωσης και την ιδιοποίηση των νέων πληροφοριών.

Έχουν συχνά τη μορφή παιχνιδιού, επομένως τα άτομα ανοίγονται, λειτουργούν με ένα τρόπο αυτόματο και αυθόρμητο και εκφράζουν γνήσια στοιχεία του εαυτού τους.

Προσφέρουν ένα ασφαλές περιβάλλον μέσα στο οποίο τα άτομα μπορούν να δοκιμάσουν νέες συμπεριφορές, να ανακαλύψουν νέους τρόπους επικοινωνίας και να αναπτύξουν τη φαντασία και τη δημιουργικότητα τους.

Αυξάνουν τις αλληλεπιδράσεις επομένως διευκολύνουν την επικοινωνία και το δέσιμο της ομάδας.

Δίνουν την ευκαιρία σε όλα τα άτομα να έχουν κάποιο ρόλο έτσι εμπλέκονται και τα πιο διστακτικά.

Κάνουν πιο ενδιαφέρουσα τη συζήτηση που ακολουθεί γιατί προέρχεται από κοινή εμπειρία.

Τα άτομα μπαίνουν σε δράση και έτσι παίρνουν την ευθύνη να λειτουργήσουν αυτόνομα και αποκτούν εμπιστοσύνη στον εαυτό τους.

Είναι αποτελεσματική μέθοδος για ευχάριστη και γρήγορη μάθηση κοινωνικών δεξιοτήτων.

Οι McMahon και Patton (2002) και ο Goldman (1990) αναφέρονται στις βιωματικές δραστηριότητες οι οποίες λειτουργούν ως εργαλεία ποιοτικής αξιολόγησης ενώ ο τελευταίος τονίζει την αξιοποίησή τους σε ευάλωτες κοινωνικά ομάδες. Η εφαρμογή δημιουργικών δραστηριοτήτων μπορεί να δρομολογήσει συναισθηματική αφύπνιση και χαλάρωση και να οδηγήσει τους συμβουλευόμενους σε λήψη απόφασης μέσω ενός ασυνείδητου επιπέδου σκέψης (Willis, 2003).

⁹⁴ Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 67.

Σύμφωνα με τη Willis (2003), θα πρέπει να τηρηθούν κάποιες προϋποθέσεις προκειμένου να αποφασίσει ένας σύμβουλος να εντάξει δημιουργικές δραστηριότητες στη Συμβουλευτική διαδικασία αξιολόγησης και λήψης απόφασης, Έτσι χρειάζεται να:

Γνωρίζει τον ακριβή σκοπό της παρέμβασης αναγνωρίζοντας τα χαρακτηριστικά και τα ζητούμενα του συμβουλευόμενου.

Σχεδιάζει ή να επιλέγει δραστηριότητες που να ταιριάζουν στις ανάγκες και το στυλ των συμβουλευόμενων καθώς οι άνθρωποι διαφέρουν (οπτικά, ακουστικά, κιναισθητικά, γλωσσικά) μεταξύ τους ως προς τις δυνατότητες επεξεργασίας και επικοινωνίας.

Επεξεργάζεται σε βάθος την εμπειρία των συμβουλευόμενων προκειμένου να κατανοήσει και να διερευνήσει κρυμμένα νοήματα και να μην αποκλείσει αποφάσεις και επιλογές.

Βοηθάει τους συμβουλευόμενους να καταλάβουν ποιά είναι τα αποτελέσματα της δραστηριότητας τους και τί σημαίνουν αυτά (*Κουγιουμτζής, Εφαρμοσμένη Συμβουλευτική: Συναρμογή θεωρίας και πράξης*).

Συνοψίζοντας, είδαμε την φυλακή στο θεωρητικό σχήμα του M. Foucault, το τί συμβαίνει στην ελληνική πραγματικότητα όπως επίσης και τις Ψυχολογικές συνέπειες του εγκλεισμού, αναφερθήκαμε στο Σύνδρομο Ganser, στον Ιδρυματισμό και στους «Μηχανισμοί Άμυνας». Ανατρέξαμε στα εκπαιδευτικά δρώμενα της φυλακής, κάναμε λόγο για την Εκπαίδευση στις φυλακές και αναφερθήκαμε στην έννοια της Συμβουλευτικής. Αναλύσαμε την Συμβουλευτική με νέους και οικογένειες, σχολιάσαμε το φαινόμενο ότι η κοινωνία αποδίδει ευθύνες στην οικογένεια. Είδαμε την σημαντικότητα της Συμβουλευτικής νέου και οικογένειας όπως και αυτή των Σχολών γονέων. Εξετάσαμε επίσης τη Συμβουλευτική παρέμβαση στη φυλακή, τον κρατούμενο ως μέλος της ομάδας Συμβουλευτικής όπως και τον ρόλο του Εμπνηχωτή/Σύμβουλος.

Ακολούθησε κεφάλαιο σχετικό με την Δυναμική Ομάδας και με το τί πρέπει να παρατηρούμε στις ομάδες.

Στο επόμενο κεφάλαιο ασχοληθήκαμε με την Επιρροή και τους Τρόπους Άσκησής της.

Κρίναμε ότι η Ατμόσφαιρα της ομάδας είναι αναπόσπαστο κομμάτι της επιτυχημένης Συμβουλευτικής διαδικασίας γι αυτό προχωρήσαμε στην ενασχόληση μας με αυτήν. Οι δραστηριότητες διεύρυνσης αυτογνωσίας, η Θετική σκέψη, η Επίλυση προβλήματος με ομάδες εργασίας, η Λήψη Αποφάσεων, η Επίλυση Προβλημάτων όπως και η Διερεύνηση Αναγκών αποτέλεσαν θέματα προς ανάλυση σχετικά με την απόκτηση ικανοτήτων και την υιοθέτηση στάσεων των φυλακισμένων. Το Εργαστήριο Προσωπικής Ανάπτυξης και Κοινωνικών Δεξιοτήτων περιλαμβάνει το Εργαστήριο για την πίεση της ομάδας και Δραστηριότητες όπως «Το μυστηριώδες κουτί», «Έτσι παίρνουμε τις δικές μας αποφάσεις, «Πώς μπορεί κάποιος να πει Όχι» και οι Κάρτες με τρόπους που μπορούμε να λέμε «Όχι». Οι συγκεκριμένες δραστηριότητες αποτελούν βιωματικές δραστηριότητες οι οποίες μετασχηματίζουν την στάση/συμπεριφορά των κρατουμένων, ευθυνόμενη για την παραβατικότητά τους.

Αντί Επιλόγου

Ο εκπαιδευτής καλείται συχνά στις κοινωνικά ευπαθείς ομάδες να υιοθετήσει εκτός από τον εκπαιδευτικό και έναν συμβουλευτικό ρόλο καθώς αρκετοί εκπαιδευόμενοι φαίνεται ότι βιώνουν έντονο άγχος στη διάρκεια της μαθησιακής διεργασίας. Οι πηγές του άγχους είναι περισσότερο αυξημένες στις κοινωνικά ευπαθείς ομάδες και ενδεχομένως, συνδέονται με τραυματικές εμπειρίες της παιδικής ηλικίας που αφορούν τις σχέσεις τις οποίες είχαν αναπτύξει οι εκπαιδευόμενοι ως παιδιά με πρόσωπα εξουσίας (γονείς, δάσκαλοι κ.τλ.). Σε ακραίες περιπτώσεις, το άγχος των εκπαιδευομένων εκφράζεται με επιθετικότητα προς τον εκπαιδευτή (μεταβίβαση). Αυτό συμβαίνει όταν οι εκπαιδευόμενοι αισθάνονται ότι ο εκπαιδευτής δεν ανταποκρίνεται στις προσδοκίες τους.

Σε ποió βαθμό, μπορεί ο εκπαιδευτής να λειτουργήσει ως θεραπευτής των μελών της εκπαιδευτικής ομάδας και σε ποió βαθμό χρειάζεται να διαφυλάξει τα όρια της σχέσης του με τους εκπαιδευόμενους;

Ο εκπαιδευτής μπορεί, ενδεχομένως, να λειτουργήσει «συμβουλευτικά» σε επίπεδο συλλογικό, δηλαδή δρώντας ως πρότυπο προς μίμηση, αποδεχόμενος τη διαφορετικότητα των εκπαιδευομένων, εμπνυχώνοντάς τους στη διεργασία της μάθησης, αντιμετωπίζοντας κάθε είδους διάκριση στην εκπαιδευτική ομάδα και διαφυλάσσοντας τη δημοκρατία και τον ορθολογικό διάλογο. Σε ατομικό επίπεδο τα ζητήματα τα οποία προκύπτουν από το ρόλο του εκπαιδευτή ως «συμβούλου» είναι αρκετά. Το πρώτο και κύριο ζήτημα αφορά την πολυπαραγοντική φύση των προβλημάτων τα οποία αντιμετωπίζουν οι κοινωνικά ευπαθείς ομάδες και για τα οποία απαιτείται ένα πολύπλευρο δίκτυο κοινωνικής υποστήριξης.

Ένα άλλο ζήτημα σχετίζεται με τη δυσκολία αρκετών εκπαιδευτών να ανταποκριθούν στο ρόλο του συμβούλου - θεραπευτή, τόσο στη διάρκεια των εκπαιδευτικών συναντήσεων όσο και μετά το πέρας των εκπαιδευτικών ωρών, όταν ορισμένοι εκπαιδευόμενοι ζητούν ατομική υποστήριξη για την αντιμετώπιση των προβλημάτων τους. Με τον τρόπο αυτό, οι εκπαιδευτές αναπαράγουν ασυνείδητα: α) το μοντέλο μίας οικογένειας που αδυνατούσε να υποστηρίξει το «αδύναμο» μέλος της αφήνοντάς το συνεχώς εκτεθειμένο σε δύσκολες καταστάσεις, και β) το μοντέλο ενός παραδοσιακού εκπαιδευτικού συστήματος που απέβαλε τους εκπαιδευόμενους που δεν μπορούσε να διαχειριστεί ως «προβληματικούς».

Ωστόσο, είναι γεγονός ότι στη διάρκεια της εκπαίδευσης αρκετές κοινωνικά ευπαθείς ομάδες θα αναδείξουν σοβαρά προσωπικά, οικογενειακά ή κοινωνικά προβλήματα και αρκετά μέλη των ομάδων αυτών θα ζητήσουν ψυχική στήριξη από τον εκπαιδευτή προκειμένου να τα αντιμετωπίσουν. Στις περιπτώσεις αυτές, ο εκπαιδευτής χρειάζεται να είναι ενήμερος για το κοινωνικό δίκτυο παραπομπών το οποίο δραστηριοποιείται στην περιοχή του, ώστε να κατευθύνει ανάλογα εκείνους τους εκπαιδευόμενους που θα ζητήσουν περαιτέρω υποστήριξη. Επομένως, οι εκπαιδευτές είναι σημαντικό να έχουν διαθέσιμο ένα εύρος δεξιοτήτων και στρατηγικών, οι οποίες θα τους βοηθήσουν να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις του περιβάλλοντος και της ομάδας με την οποία συνεργάζονται. Σπάνια, όμως, προσφέρονται στους εκπαιδευτές είτε από τους φορείς εκπαίδευσης είτε από άλλα θεσμικά όργανα, οι δυνατότητες για εποπτεία σε εκπαιδευτικά ζητήματα, για ειδίκευση σε θέματα που αφορούν στη δυναμική των ομάδων, στη διαχείριση των συγκρούσεων και στην κατανόηση των ιδιαιτεροτήτων των κοινωνικά ευπαθών ομάδων.

Είναι δύσκολο να επικαλεστεί κανείς ότι υπάρχουν συγκεκριμένα παραδείγματα ή οδηγίες για την αντιμετώπιση των προκλήσεων στην εκπαίδευση των κοινωνικά ευπαθών ομάδων. Υπάρχουν, ωστόσο, ορισμένα σημαντικά βήματα στην αντιμετώπιση κρίσιμων ζητημάτων που ενδέχεται να προκύψουν στη διάρκεια της εκπαίδευσης των κοινωνικά ευπαθών ομάδων.

Ένα πρώτο σημαντικό βήμα για τους εκπαιδευτές στις κοινωνικά ευπαθείς ομάδες είναι να γνωρίσουν το προφίλ της ομάδας με την οποία συνεργάζονται και να διαγνώσουν τις ιδιαίτερες ανάγκες της για εκπαίδευση.

Ένα δεύτερο βήμα είναι οι εκπαιδευτές να αναδείξουν τις διαφορετικές και τυχόν αρνητικές εμπειρίες της ομάδας όχι σε ατομικό, αλλά σε συλλογικό επίπεδο και να προσπαθήσουν να συζητήσουν ανοικτά για αυτές.

Το τρίτο βήμα είναι οι εκπαιδευτές να εισαγάγουν σταδιακά εργαλεία και τεχνικές τα οποία φαίνονται «ξένα» στην ομάδα, με αποτέλεσμα να δυσκολεύεται να τα διαχειριστεί και να ανταποκριθεί σε αυτά. Για παράδειγμα, σε μία ομάδα μεταναστών η οποία έχει συνηθίσει τον παραδοσιακό τρόπο εκπαίδευσης και τη διάταξη της αίθουσας σε τάξη, η εισαγωγή των τεχνικών γνωριμίας σε δυάδες και η διάταξη της αίθουσας σε κύκλο χρειάζεται να γίνουν σταδιακά. Η εισαγωγή και η αποδοχή αυτών των μεθόδων από τους εκπαιδευόμενους μπορεί να συμβεί, εφόσον έχει εγκατασταθεί κλίμα εμπιστοσύνης στην ομάδα και στο πρόσωπο του εκπαιδευτή.

Επομένως, ο εκπαιδευτής χρειάζεται να προβληματιστεί σοβαρά για το ποιά εργαλεία και τεχνικές είναι κατάλληλα για την ομάδα την οποία εκπαιδεύει σε μία δεδομένη χρονική στιγμή και πλαίσιο. Ο εκπαιδευτής ενηλίκων είναι σημαντικό να μην υιοθετεί άκριτα μεθόδους που μπορεί να πυροδοτήσουν αντί να μειώσουν το άγχος των εκπαιδευομένων, σε τέτοιο βαθμό ώστε η ομάδα να μην μπορεί πλέον να το απορροφήσει και άρα να κινδυνεύει να διαλυθεί ή να χάσει κάποια μέλη της. Ένα άλλο ζήτημα για τους εκπαιδευτές αφορά στη δημιουργία κλίματος συνεργασίας, ασφάλειας και εμπιστοσύνης στην ομάδα, το οποίο μπορεί να δημιουργηθεί όταν το πρόγραμμα αντιμετωπίζει τις πραγματικές ανάγκες των εκπαιδευομένων.

Στο τέταρτο επομένως βήμα ο εκπαιδευτής χρειάζεται: α) να αναγνωρίσει τις γνωστικές ελλείψεις των εκπαιδευόμενων, β) να προσαρμόσει στο μέτρο που είναι εφικτό την ύλη του προγράμματος ώστε να ανταποκρίνεται σε πραγματικές ανάγκες και γ) να δημιουργήσει κλίμα συνεργασίας στην ομάδα. Η δημιουργία κλίματος συνεργασίας, στην πράξη σημαίνει ασφάλεια και εμπιστοσύνη προς το πρόσωπο του εκπαιδευτή και προς τους συνεκπαιδευόμενους. Στις κοινωνικά ευπαθείς ομάδες ο εκπαιδευτής εξακολουθεί να παίζει καθοριστικό ρόλο στην ενεργοποίηση των κινήτρων των εκπαιδευομένων για ενεργή συμμετοχή.

Η δημιουργία κλίματος ασφάλειας και εμπιστοσύνης στην ομάδα μπορεί να επιτευχθεί όταν: α) ο εκπαιδευτής κατανοεί και αποδέχεται τη διαφορετική κουλτούρα των εκπαιδευομένων, β) παραμένει αντικειμενικός στις κρίσεις του αναφορικά με την πορεία της μάθησης και γ) αποφεύγει να επιβάλει στους εκπαιδευόμενους την αποδοχή μίας κουλτούρας διαφορετικής από τη δική τους.

Το πέμπτο βήμα στην αντιμετώπιση των προκλήσεων αφορά την επίγνωση την οποία πρέπει να έχει ο εκπαιδευτής για τις δυσκολίες του πλαισίου στο οποίο συμβαίνει η εκπαίδευση. Ο εκπαιδευτής χρειάζεται να αναγνωρίζει σε ποιο βαθμό το πλαίσιο στο οποίο συμβαίνει η εκπαίδευση είναι θετικά διακεείμενο προς την ουσιαστική αντιμετώπισή των εκπαιδευτικών ελλείψεων των εκπαιδευόμενων αλλά και προς τον ίδιο το θεσμό της εκπαίδευσης.

Τέλος, το έκτο βήμα αφορά στην εκπαίδευση των εκπαιδευτών σε ζητήματα τα οποία σχετίζονται με τη δυναμική της ομάδας και τον τρόπο επίλυσης των συγκρούσεων που προκύπτουν σε αυτήν. Η εκπαίδευση των εκπαιδευτών βοηθάει, επίσης, στη βαθύτερη κατανόηση των προσδοκιών τις οποίες έχει ο εκπαιδευτής από το ρόλο του ιδιαίτερα όταν εκπαιδεύει κοινωνικά ευπαθείς ομάδες.

Παράρτημα : Μαρτυρίες κρατουμένων

1. Μια κρατούμενη...προς τους εκπαιδευτές

Ο πρώτος και κυριότερος κανόνας για να «συμβιώσει» και να συνυπάρξει κάποιος στο χώρο της φυλακής είναι: «δεν είδες, δεν άκουσες, δεν ξέρεις». Αυτό βάλτο καλά στο μυαλό σου.

Είναι πολύ φυσικό, μπαίνοντας κάποιος για πρώτη φορά σε έναν τόσο παράξενο χώρο, όπως η φυλακή, ένα χώρο φορτωμένο με μυθολογίες και φήμες που τις πιό πολλές φορές δεν ευσταθούν και δεν αληθεύουν, να νιώσει περιέργεια για πρόσωπα, για πράγματα, για καταστάσεις.

Αυτή τη φυσιολογική περιέργεια προσπάθησε να την καταπνίξεις, θα είναι προτιμότερο να την αντικαταστήσεις με ενδιαφέρον, αγάπη, κατανόηση, στοργή αλλά -κυρίως- υπομονή.

Την πρώτη ημέρα που θα μαζευτεί η ομάδα σου (η τάξη σου, η παρέα σου, η συντροφιά, πες το όπως θές) θα τους πείς απλά το μικρό σου όνομα και θα ζητήσεις να μάθεις τα δικά τους.

Πέρα από τα μικρά τους ονόματα να μην ρωτήσεις τίποτε άλλο. Άρχισε να τους μιλάς για τον εαυτό σου: αν είσαι παντρεμένη, για τον άντρα σου, για τα παιδιά σου, για το σκύλο σου, τη γάτα σου, το καναρίνι σου, από που κατάγεςσαι, πού πήγες διακοπές, τί είδες στο σινεμά, τί είδες στον ύπνο σου, τί ζώδιο είσαι, τί χόμπι έχεις...

Σε λίγη ώρα θα αρχίσουν να σου λένε τα δικά τους, δεν θα ξέρεις ποιά να πρωτοακούσεις.

Θα σου πουν και ψέματα και αλήθειες. Εσύ να τα εκλάβεις όλα ως αλήθειες. Να μην αμφισβητήσεις τίποτε. Ή τουλάχιστον, να μην αμφισβητήσεις τίποτε φανερά. Ούτε να κριτικάρεις ούτε να ειρωνευτείς.

Δήλωσε τους ότι ήρθες να μοιραστείς μαζί τους κάποιες γνώσεις που έχεις, γνώσεις που θα τους φάνουν χρήσιμες όταν θα ξανάρθουν στην κοινωνία (το πού θα τους φάνουν χρήσιμες θα πρέπει να τους το εξηγήσεις κάποια στιγμή).

Ότι αυτό εσύ δεν το βλέπεις σαν επάγγελμα μόνο (ούτε και ως αγγαρεία ούτε σου το επέβαλε κανείς ούτε αναγκάστηκες να το κάνεις γιατί δεν έβρισκες άλλη δουλειά) αλλά και ως προσφορά, το ελάχιστο που θα μπορούσες να κάνεις για άτομα που υποφέρουν τόσο, γιατί έχουν στερηθεί το υπέρτατο αγαθό, την ελευθερία. Εξήγησε

τους ότι αυτό (η φυλάκιση) είναι κάτι που ανά πάσα στιγμή κάθε πολίτης διατρέχει τον κίνδυνο να το πάθει, είτε φταίει είτε όχι.

Μπαίνοντας στη φυλακή να μη νιώσεις φόβο, δεν υπάρχει λόγος.

Επίσης και σε διαπληκτισμούς μεταξύ τους μην πάρεις το μέρος του ενός ή του άλλου. Άστες να τα βρούνε μεταξύ τους ακόμη και αν σου ζητάνε να παίξεις το ρόλο του κριτή ή το ρόλο του διαιτητή. Αν ο καυγάς είναι έντονος, ξεπερνάει τα όρια της απλής διαφωνίας και φαίνεται ότι ίσως θα έρθουν στα χέρια, θα μιλήσεις με ήρεμη και σταθερή φωνή: «σας παρακαλώ να περάσετε έξω να λύσετε τις διαφορές σας, ή τελοσπάντων, να τις λύσετε κάποια άλλη ώρα και όχι την ώρα του μαθήματος (της εργασίας, του σεμιναρίου...)». Αν μπει μια ομάδα κρατουμένων άσχετη μες την τάξη σου για να ζητήσει το λόγο από μία κρατούμενη της τάξης σου, τότε θα τους πείς ήρεμα και σταθερά, τα ίδια πράγματα. Μην βάλεις τις φωνές, μην δείξεις ταραχή, μην φωνάξεις υπάλληλο, γιατί έτσι θα συμπεράνουν ότι φοβάσαι. Με τη συμπεριφορά σου διδάσκεις και τις υπόλοιπες, οι οποίες παρακολουθούν τις αντιδράσεις σου με προσοχή, περιέργεια, ενδιαφέρον...

Μη σου περάσει ποτέ από το μυαλό ότι μπορεί να κινδυνέψει η σωματική σου ακεραιότητα.

Όλες οι κρατούμενες ξέρουν πολύ καλά ότι αν χειροδικήσουν εναντίον υπαλλήλου ή εκπαιδευτή θα έχουν συνέπειες («πειθαρχικό», κακή διαγωγή) κανείς δε θα ρισκάρει να το κάνει. Άλλωστε, αν έχουν προηγηθεί κάποιες συναντήσεις-μαθήματα, οι μαθήτριες σου ήδη θα σε έχουν γνωρίσει και συμπαθήσει και θα κάνουν ασπίδα το σώμα τους για σένα σε κάποια επικίνδυνη στιγμή ή, αν η επίθεση είναι απλώς λεκτική, «θα καθαρίσουν για πάρτη σου». Κυριολεκτώ.

Να μην ξεχνάς ότι εκτός από το ότι διδάσκεις, διδάσκεσαι κιόλας.

Μετά τις πρώτες 2 - 3 συναντήσεις θα αρχίσετε να δένεστε, κι όλα τα άλλα θα έρθουν πολύ εύκολα. Και θα μάθουν και θα προοδεύουν και θα τονωθεί η αυτοεκτίμησή τους. Να ξέρεις ότι θα είσαι πλέον τα πάντα για αυτές: φίλη, μαμά, αδελφή, έμπιστη, «δικιά τους», καλοδεχούμενη επισκέπτρια, πρότυπο, ο ομφάλιος λώρος που θα τις συνδέει με τον έξω κόσμο, με την κοινωνία, με την ελευθερία.

Λόγω της οικειότητας θα αρχίσουν να συμβαίνουν πράγματα απίστευτα και συγκινητικά: θα καθυστερούν να φύγουν την ώρα που σχολάτε προσπαθώντας να παρατείνουν την ώρα που θα είσαστε μαζί, θα σε ξεμοναχιάζουν για να σου πουν κάτι «μυστικό», θα σου δωρίσουν κάτι που το φτιάξανε μόνες τους, θα σε παρακαλέσουν να τους ταχυδρομήσεις κάποιο γράμμα (μπορείς να δεχθείς· θα αρνηθείς μόνο αν

απευθύνεται σε υπουργό, κανάλι, δημοσιογράφο, εφημερίδα, γιατί απαγορεύεται. Θα ζητάνε τη γνώμη σου και τη συμβουλή σου για διάφορα θέματα (από νομικά μέχρι...αισθηματικά), θα ξεσπάσουν στα κλάματα για κάτι χαρούμενο ή για κάτι αβάσταχτα θλιβερό. Εσύ θα φερθείς με λεπτότητα, υπομονή, κατανόηση, στοργή, αγάπη. Ετοίμασε τον εαυτό σου για όλες αυτές τις συγκινήσεις και ρώτα τον, πριν αναλάβεις αυτό το δύσκολο και απαιτητικό έργο, αν είναι έτοιμος. Να ξέρεις πως η ανταμοιβή σου, αυτό που θα μετρήσει παραπάνω και από τον χρηματικό μισθό, είναι αυτά που θα μοιραστείς με την ομάδα σου. Και θα κουραστείς, και θα απογοητευτείς, και θα νευριάσεις, και θα πονέσεις κάποιες φορές αλλά θα είναι και κάποιες στιγμές που θα νιώσεις περήφανη.

Σκέψου μόνο ότι θα είσαι ο μόνος άνθρωπος, μετά τους «δικούς τους», που θα μοιραστείς μαζί τους την υπέρτατη χαρά: την απελευθέρωση τους, τη λύτρωση τους, την έξοδο τους προς το φώς, την επιστροφή τους στη ζωή. Το έχουν αυτό το δικαίωμα, ό,τι κι αν έχουν κάνει. Αυτό να τους το λες σε κάθε ευκαιρία: «προέρχεστε από την κοινωνία και εκεί θα επιστρέψετε· εγώ θα κάνω ό,τι περνάει από το χέρι μου για να σας δώσω ένα εφόδιο, γνώσεις που θα σας χρησιμεύσουν για να ξανακερδίσετε τη θέση που σας αξίζει στην κοινωνία». Αν το εκπαιδευτικό πρόγραμμα είναι απλώς για να περνούν κάποιες ευχάριστες ώρες (ζωγραφική, γυμναστική, χειροτεχνία) δε θα τους μιλήσεις φυσικά περί εφοδίων και γνώσεων, απλά να λες ότι όλοι μαζί θα αποδείξουμε ότι η φυλακή δε μπορεί να εμποδίσει τη δημιουργικότητα, τη φαντασία, τις χαρούμενες στιγμές...

Πάντα να τις ενθαρρύνεις, να επαινείς ακόμη και την πιο μικρή τους πρόοδο, αλλά να τους ζητάς κάθε φορά να προχωρήσουν λίγο ακόμα: «μπορείς!», «για προσπάθησε λίγο ακόμα!». Οι παρατηρήσεις σου να είναι του στυλ: «καλό είναι, αλλά για δοκίμασε να το κάνεις έτσι, ίσως να γίνει καλύτερο». Μην τις προσβάλλεις, μην τις πληγώσεις. Αν συμβεί άθελα σου, μη διστάσεις να ζητήσεις συγγνώμη.

Να θυμάσαι πάντα ότι το έργο σου θα είναι να έχεις μία ομοιογενή ομάδα, που κοντά σου θα νιώθει σιγουριά και ασφάλεια. Γιατί αν νοιώθουν φόβο, ανασφάλεια, «απόσταση», δε θα έχουν καθόλου κουράγιο και διάθεση να ασχοληθούν με κάτι. Αν έρθει στην ομάδα σου κάποια νεοεισελθούσα, δηλαδή κάποια που πριν λίγες μέρες μπήκε στη φυλακή, να έχεις υπομονή τις πρώτες μέρες (που μπορεί να κλαίει, να είναι αφηρημένη, να είναι ευερέθιστη και κακοδιάθετη) μέχρι που σιγά σιγά να ενταχθεί στην ομάδα και να μπορέσει να συμβαδίσει με τις υπόλοιπες. Άσε τις «παλιές» να της συμπαρασταθούν, αυτές ξέρουν τον τρόπο, γιατί κάποτε ήταν στη

θέση της. Είναι αδύνατον να σου περιγράψω το σοκ που περνάει, τις δυσκολίες προσαρμογής που έχει τις πρώτες μέρες, την αϋπνία, τους εφιάλτες, το κλάμα, την αηδία για όλους, για όλα και για τον εαυτό της, τη διάθεση για παραίτηση και αδράνεια, τον τρόμο για άγνωστα πρόσωπα και καταστάσεις, τη διάθεση για αυτοκτονία ή για ψευδοαπόπειρα (την οποία θα εκλάβεις ως πραγματική απόπειρα γιατί μπορεί να είναι τρόπος για να εκπέμψει SOS, μια απεγνωσμένη κραυγή για βοήθεια). Όπως σου ξαναείπα, να έχεις υπομονή και να μην κάνεις κάποια προσπάθεια για καλόπιασμα ή «χαϊδολόγημα».

Να μην νιώσεις και να μη δείξεις ποτέ οίκτο, όσο κι αν κάποιες προσπαθήσουν να σου τον προκαλέσουν.

Κατανόηση ναι, οίκτο ποτέ. «Σε θαυμάζω», μπορείς να πεις, «σε νιώθω και δεν ξέρω τί θα έκανα στη θέση σου». «Πρέπει να παλέψεις», πες της, «με τα κλάματα δεν κερδίζεται κάποια μάχη. Κλάψε τώρα να ξαλαφρώσεις, αλλά μετά προσπάθησε να ηρεμήσεις και να σκεφθείς με καθαρό μυαλό».

Να διαπαιδαγωγείς την ομάδα σου έτσι που κάποια θέματα να είναι κοινή υπόθεση. Να μοιράζεστε χαρές και λύπες, να μοιράζεσαι μαζί τους τις χαρές σου και τις λύπες σου.

Όταν σε ένα θέμα υπάρχει διχογνωμία, να ακολουθείς δημοκρατικές διαδικασίες και να το θέτεις σε ψηφοφορία. Αν είναι σοβαρό, σε μυστική ψηφοφορία. Αν είναι δευτερευούσης σημασίας, σε ψηφοφορία διά ανατάσεως της χειρός ή δια βοής.

Πάντως, παρόλα αυτά, εσύ είσαι ο μαέστρος της ορχήστρας, εσύ είσαι ο επικεφαλής και για ορισμένα θέματα εσύ αποφασίζεις χωρίς την επέμβαση κανενός.

Ποτέ να μην κάνεις κάποιου είδους διακρίσεις: φυλετικές, θρησκευτικές, πολιτικές, κτλ. Ούτε να δείχνεις μεγαλύτερη συμπάθεια σε κάποια ή σε κάποιες. Δε νομίζω να θέλεις να διασπάσεις ομάδα στα δύο. Η καθεμία έχει διαφορετική μόρφωση, διαφορετικές δυνατότητες, διαφορετικό κουράγιο, διαφορετική ψυχοσύνθεση. Αλλά όλες έχουν έναν κοινό παρονομαστή, έχουν στερηθεί την ελευθερία τους και βρίσκονται στον ίδιο χώρο, θέλουν δεν θέλουν.

Μπορεί να σου πουν ότι όλα είναι μάταια, ότι το χάπι όσο και να χρυσώνεται δεν καταπίνεται, ότι όλα πάνε στράφι, ότι βαρέθηκαν και δε θέλουν να συνεχίσουν. Έστω και μια να το πει, εσύ απάντα της: «Ξέρω πώς νιώθεις, σαν να σου έχουν κλέψει ένα πολύτιμο κομμάτι από τη ζωή σου. Αλλά, ας εκμεταλλευτούμε το χρόνο, ας βρούμε τρόπους ώστε να τον κάνουμε φίλο και σύμμαχο και όχι εχθρό». Σα να τους λες δηλαδή ότι η δουλειά, η δημιουργία, η μάθηση είναι ένας τρόπος «αντίστασης»,

«απελευθέρωσης», κόντρα στην φυλακή. Μια «ειρηνική επανάσταση», ένα είδος «απόδρασης».

Να μην υποσχεθείς κάτι αν δε μπορέσεις στα σίγουρα να το πραγματοποιήσεις. Αν πεις «αύριο θα φέρω καραμέλες», φρόντισε αύριο να τους φέρεις καραμέλες. Εδώ ταιριάζει η παροιμία «μην τάξεις του Άγιου κερι και του παιδιού κουλούρι». Αν δεν υλοποιήσεις κάποια υπόσχεση, κλονίζεις την εμπιστοσύνη που σου έχουν. Έτσι, πρώτα να είσαι 1.000% σίγουρη και μετά να το ανακοινώσεις ό,τι και να είναι. Φυσικά μπορείς να πεις ότι «προσπαθώ να κάνω αυτό, αλλά μέχρι στιγμής έχω συναντήσει "X" εμπόδια αλλά θα επιμείνω».

Αν κάποια είναι εντελώς «ανεπίδεκτη μαθήσεως» ή ιδιαίτερα εριστική ή ενοχλητική προς τις άλλες, έχεις το δικαίωμα να την αποβάλεις. Εσύ αποφασίζεις. Θέλω να σου πω ότι, αν σου πει η ομάδα σου την «X» δεν τη χωνεύουμε, δεν τη γουστάρουμε, δεν είσαι υποχρεωμένη να τη διώξεις επειδή σου το λένε. Πριν την αποβάλεις κάλεσε την σε κατ' ιδίαν συζήτηση και εξήγησε της.

Δώστης μια εβδομάδα προθεσμία μήπως και συμμορφωθεί ή μήπως της συμβαίνει κάτι ιδιαίτερο (δικαστήριο, οικογενειακό πρόβλημα, πρόβλημα με συγκρατούμενες) που θα μπορούσε να το ξεπεράσει. Αν η διορία δε φέρει αποτέλεσμα, τότε (πάντα σε συνεννόηση με την κοινωνική υπηρεσία, τη Διεύθυνση, και την υπάλληλο που είναι υπεύθυνη για τα μεροκάματα) απόβαλε την προσφέροντας της και εναλλακτική λύση σε άλλη ομάδα.

Αν σου ζητούν να τους φέρεις διάφορα πράγματα από τον έξω κόσμο, μην τις ξεθαρρεύεις. Υπόψη ότι υπάρχουν πράγματα που απαγορεύονται και καλό θα είναι να ενημερωθείς για αυτά προτού μπεις στη φυλακή. Τα απαγορευμένα θα τα χώριζα στις εξής κατηγορίες:

- Επικίνδυνα γιατί μπορεί να χρησιμοποιηθούν ως μέσα τραυματισμού ή αυτοτραυματισμού:

μαχαίρια, ξυράφια, κοφτερές λεπίδες, μεταλλικές λίμες, γυάλινα αντικείμενα, μυτερά ψαλιδάκια νυχιών, θερμόμετρα, πινέζες, καρφιά (μερικά καταπίνονται κιόλας), χαρτοκόπτες μεταλλικούς, σύριγγες και βελόνες.

- Επικίνδυνα ως εύφλεκτα, εμπρηστικά, καυστικά: σπύρτα, βενζίνη, ασετόν, λακ μαλλιών, νέφτι και διάφορα διαλυτικά μπογιάς, πετρέλαιο, γουάιτ σπρίτ, χλωρίνη, οξέα, ακουαφόρτε, βιτριόλι, οινόπνευμα, διαλυτικό blanco.

- Επικίνδυνα γιατί οι τοξικομανείς μπορεί να τα συνδυάσουν: όλα τα φάρμακα, σιρόπι για το βήχα, κόλλα σε στικ, αποσμητικό σπρέι, φύλλα δάφνης, σταφύλια,

σταφίδες. Χυμός σταφυλιού (από τα τρία τελευταία φτιάχνουν ποτό και μη ξεγελαστείς να τους φέρεις μαγιά μύρας ή παστίλιες μαγιάς ή γενικώς μαγιά, γιατί τότε σίγουρα θα φτιάξουν ποτό και όχι κουλουράκια) αλκοολούχα ποτά, σοκολατάκια με λικέρ, κολόνιες.

- Επικίνδυνα για την τσέπη σου: μην τις κακομαθαίνεις. Μπορείς βέβαια να φέρεις κατά καιρούς καραμέλες, σοκολάτες, μπισκότα, φτηνά και λίγα για την καθεμιά. Μην φέρεις κάτι μόνο σε μία, γιατί όλες θα αρχίσουν να ζητάνε και θα χρειαστεί να ικανοποιήσεις και τις επιθυμίες των υπολοίπων για να μην έχεις παιδιάστικες ζήλειες στην ομάδα.
- Επιτρέπεται ένα μικρό, φτηνό, χρήσιμο δωράκι (όχι σερβιέτες, σαμπουάν, χαρτί υγείας, σαπούνι), όταν κάποια έχει γιορτή ή γενέθλια. Φρόντισε, όμως, να καταγράψεις τις γιορτές και τα γενέθλια όλων, για να μπορείς να κάνεις σε όλες δωράκι.
- Ευπρόσδεκτα και χρήσιμα δωράκια είναι χτένες, βούρτσες, οδοντόβουρτσες, κραγιόν, βερνίκι νυχιών, κούπα για καφέ πήλινη ή πλαστική, τασάκι (όχι γυάλινο), φτηνό αφρόλουτρο, αποσμητικό στικ ή ρολόν, μικρό πλαστικό νεσεσέρ, σετ αλληλογραφίας (μπλοκ + φάκελλα χρωματιστά ή με παραστάσεις), τετράδιο σπирάλ με χρωματιστά φύλλα, νερομπογιές και πινέλα, σέικερ πλαστικό, βιβλίο, χρωματιστά χαρτόνια κανσόν, λαστιχάκια και κοκαλάκια μαλλιών, διάφορα τέτοια μικροπραγματάκια που αφενός δίνουν χαρά και αφετέρου ντρεπόμαστε να ζητάμε από τους δικούς μας, γιατί δεν είναι από τα απολύτως απαραίτητα.
- Μη διστάσεις να φέρεις μεταχειρισμένα ρούχα και περιοδικά ελληνικά και ξένα που ήδη τα έχεις διαβάσει. Δε θα θεωρηθεί υποτιμητικό ή προσβλητικό, αντίθετα θα δείξεις έτσι ότι τις σκέφτεσαι και κάνεις ό,τι μπορείς με όσες δυνατότητες έχεις.
- Μη φοράς «τα καλά σου», δημιουργείς απόσταση. Ντύσου απλά, άνετα, με ίσια παπούτσια, κατά προτίμηση με πλαστικές σόλες, γιατί το μωσαϊκό γλιστράει επικίνδυνα.
- Μη βάφεις έντονα, είναι «επιθετικό». Βάλε καλύτερα ένα χαρούμενο φουλάρι, ένα ασυνήθιστο κόσμημα στο λαιμό.
- Μη δείξεις ότι σιχαίνεσαι κάποιαν ή κάτι. Η καθαριότητα στη φυλακή είναι εξαιρετικά σχολαστική και μη ξεχνάς ότι τα τροκτικά και οι «τερέζες» βγαίνουν μόνο τις νύχτες, αλλά τα εξολοθρεύουν οι άφθονες γάτες που αλητεύουν στη φυλακή.
- Παρεμπιπτόντως μην χαϊδέψεις γάτα εδώ μέσα. Δεν είναι καθαρές, θα πάθεις αλλεργική δερματίτιδα.

- Μη δεχτείς καμία χρηματική συναλλαγή του στυλ θα σου πλέξω πουλόβερ ή πετσετάκι κι εσύ θα μου βάλεις λεφτά στο λογαριασμό μου, αν πρώτα δε συνεννοηθείς με τις κοινωνικές λειτουργούς (για την οικονομική κατάσταση της κρατούμενης), με την Διεύθυνση και με το λογιστήριο.
- Ποτέ μη δώσεις λεφτά στα χέρια κρατούμενης, επιτρέπονται κέρματα μέχρι 100 δρχ. για να ανάψει κεράκι στην εκκλησία.
- Τα μάτια σου δεκατέσσερα στα εργαλεία και στο εποπτικό υλικό του εργαστηρίου ή της τάξης σου.
- Πρόσεξε μη χαθεί κάτι που περιλαμβάνεται στα επικίνδυνα που έχω προαναφέρει. Αν κάποια σου ζητήσει κάτι ευτελές και ακίνδυνο που έχεις στο εργαστήριο ή στην τάξη, καλύτερα να την αφήσεις να το πάρει, γιατί αλλιώς θα το πάρει στα κρυφά. Δικαιούσαι όμως να ρωτήσεις τί θα το κάνει. Φυσικά δε θα της δώσεις καλώδιο, χοντρό σκοινί, ή σύρμα, ελαστικό επίδεσμο και γενικά κάτι που θα μπορούσε να το χρησιμοποιήσει ως κρεμάλα. Και θα βρεις το μπελά σου και θα νιώθεις τύψεις.
- Η περιφρούρηση των αντικειμένων που σου χρειάζονται για το μάθημα να γίνεται διακριτικά και συστηματικά και καθημερινά προτού αποχωρήσουν.
- Να τους ξεκαθαρίσεις ότι αν χαθεί «έστω και μια καρφίτσα» το εργαστήριο θα κλείσει, η ομάδα θα σταματήσει, κι εσύ θα έχεις συνέπειες. Έτσι, όλες θα περιφρουρούν το χώρο και τα πράγματα. Αναλαμβάνεις δύσκολο, αξιέπαινο αλλά και αξιοθαύμαστο έργο.
- Διψάνε οι κρατούμενες για τέτοια πράγματα και θα σε περιμένουν φορώντας «τα καλά τους» μέσα και έξω. Θα σε υποδεχθούν με ανοιχτές αγκάλες το επαναλαμβάνω.
- Κράτα επαφή με αυτές που φεύγουν και μετάφερε τα νέα τους σε αυτές που μένουν πίσω.

Δεν φαντάζεσαι πόση ανακούφιση θα νιώθουν⁹⁵.

1. Ονομάζομαι Σ.Φ., είμαι 69 ετών και είμαι κρατούμενος από την 21η Μαρτίου του έτους 1996.

Μου ζητήθηκε να εκφέρω τη γνώμη μου για τη διαβίωση εις τις φυλακές της Ελλάδος και ιδιαίτερα για τις αγροτικές φυλακές. Θα εκφέρω τη γνώμη μου αντικειμενικά και αμερόληπτα δίχως φόβο και πάθος και με βάση τις εμπειρίες που απέκτησα κατά τον

⁹⁵ Παπατζανάκη Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*, σελ. 122-127.

19 ετών και έξι μηνών διαρκείας εγκλεισμό μου εις αρκετά εκ των ανωτέρω καταστημάτων κράτησης «ανθρώπων ψυχών».

Ως προς τις κλειστές φυλακές (Θεός φυλάξοι) ούτε στον εχθρό μου δεν εύχομαι τέτοιου είδους τιμωρία –ταλαιπωρία– εξουθενισμό αλλά και βασανισμό. Ναι· γιατί πραγματικά περί αυτού πρόκειται. Από πού να αρχίσω και πού να τελειώσω, δεν θα με έφτανε ένα ολόκληρο τετράδιο, γι' αυτό θα περιοριστώ σε ένα: Χάος – Τέλμα – Όνειδος – Άβυσσος που προσπαθείς να επιβιώσεις με τόσες και τόσες αντιξοότητες που αντιμετωπίζεις. Δηλαδή χάλια ατελείωτα με μηδέν προοπτική. Απεναντίας, οι αγροτικές φυλακές εν σχέσει με τις κλειστές είναι η μέρα με τη νύχτα. Δεν υπάρχει μέτρο σύγκρισης, αν και σε αυτές υπάρχουν ελλείψεις και αρκετά που μπορούν να γίνουν και προς βελτίωση της «επιβίωσης» των κρατουμένων αλλά και προς βελτίωση της παραγωγής και διάθεσης, αλλά και εκμετάλλευσης των υπαρχόντων προϊόντων που παράγει το εν λόγω κατάστημα. Οι αγροτικές φυλακές είναι το κάτι άλλο για εμάς τους κρατούμενους. Είναι ο Παράδεισος – εν σχέσει με τις κλειστές φυλακές που είναι η Κόλαση... Όταν πρωτοήλθα στις Αγροτικές Φυλακές της Αγυιάς και μόλις αντίκρισα τον απέραντο χώρο που υπάρχει, ένιωσα άλλος άνθρωπος ή μάλλον ξαναβρήκα το γένος, την καταγωγή μου, ένιωσα ΑΝΘΡΩΠΟΣ...!!! με όλη τη σημασία και το νόημα αυτής της λέξης. Δυστυχώς στις κλειστές φυλακές είχα χάσει το νόημα της λέξης άνθρωπος, με όλες τις επιπτώσεις και τα συνακόλουθα αυτού του συναισθήματος. Είχα αρχίσει να νιώθω και να συμπεριφέρομαι σαν ζώο. Μιά οι άδειες που προέκυψαν και μία η μεταγωγή μου στην Αγροτική Φυλακή της Αγυιάς με επανέφεραν στη φυσιολογική μου συμπεριφορά και υπόσταση. Για μένα οι αγροτικές φυλακές είναι ό,τι το καλύτερο για να ανέβει η ψυχολογία ενός κρατουμένου, να ξαναγίνει και να νιώσει άνθρωπος, γόνιμος, χρήσιμος και παραγωγικός για την Κοινωνία, το ΣΥΝΟΛΟΝ!

Κάνω κατάθεση ψυχής με πάσα ειλικρίνεια. Δέστε το θέμα σφαιρικά και ενεργείστε ανάλογα.

Δεν θα επεκταθώ και σε άλλες μέγιστες διαφορές μεταξύ κλειστής και αγροτικής φυλακής, γιατί είναι τόσο πολλές που δεν μου επαρκεί ο διαθέσιμος χρόνος που μου δόθηκε· παρ' όλα αυτά, όμως, πρέπει να επισημάνω τρεις σημαντικές, πρωτεύουσες διαφορές που πραγματικά σου ανεβάζουν την ψυχολογία και σε κάνουν να νιώθεις ότι βρήκες ξανά την προσωπικότητά σου.

1ον: Η συμπεριφορά των υπαλλήλων είναι το κάτι άλλο έναντι των συναδέλφων τους στις κλειστές φυλακές. Π.χ. σε καλημερίζουν, σε καληνυχτίζουν, αν σε πετύχουν την

ώρα του φαγητού σου λένε καλή όρεξη, αν συναντηθείτε στους διάφορους χώρους της φυλακής σε χαιρετούν με εγκάρδιο χαμόγελο, σε εξυπηρετούν με ευγένεια και ενίοτε σε ρωτούν πώς τα πάς και αν έχεις κάποιο πρόβλημα. Αυτό, όπως θα αντιλαμβάνεστε, σε κάνει να νιώθεις άνθρωπος με κάποια αξία και όχι σκουπίδι ή ακόμα και ζώο που σε κάνουν να νιώθεις οι συνάδελφοί τους στις κλειστές φυλακές της (κατά τα άλλα) υπέροχης ΕΛΛΑΔΑΡΑΣ ΜΑΣ!...

2ον: Είναι πολύ σημαντική η άνεση που σου παρέχει η αγροτική φυλακή στην εν γένει διαβίωση. Έχεις άπλα χώρο και στον χώρο της εργασίας σου και στον χώρο που κοιμάσαι και γενικά στον χώρο που κινείσαι, που είναι βασικός παράγοντας ώστε να αποφεύγονται οι συγκρούσεις με άλλους συγκρατούμενούς σου, πράγμα που συμβαίνει αρκετά συχνά στις κλειστές λόγω στενότητας χώρου.

Και 3ον: Εδώ σου παρέχει και ποιότητα αλλά και ποσότητα ως προς τις μερίδες του φαγητού σου. Αυτό το γεγονός από μόνο του σε βοηθάει να μην γίνεσαι επαίτης για λίγο ψωμί ή λίγο φαγητό παραπάνω, όπως (δυστυχώς) συμβαίνει στις περισσότερες – αν όχι όλες– κλειστές φυλακές της ΕΛΛΑΔΟΣ. Το παρακάτω γεγονός που σας διηγούμαι το έχω δει με τα μάτια μου.

Αφού διανεμηθεί το φαγητό στους κρατούμενους με κουπόνι, το εναπομείναν φαγητό το διανέμει σαν περίσσειμα. Περιμένουν το λοιπόν για να πάρουν περίσσειμα 100 άτομα, και το περίσσειμα επαρκεί για 30-40 και γίνεται ο χαμός. Ξύλο να δουν τα μάτια σας για το περίσσειμα. Εν έτει 2012-2013 κ.λπ.

«Μόνο όποιος κάνει φυλακή, μπορεί να εξηγήσει: γιατί το αηδόνι δεν μπορεί μες στο κλουβί να ζήσει»!!!

Σας ζητάω συγγνώμη ως προς την ανορθογραφία, γιατί είμαι Β΄ τάξεως εξαταξίου Γυμνασίου.

Σημείωση του *Οιονεί...κρατούμενου*

Κατ' αρχάς, θέλουμε να ευχαριστήσουμε τον κύριο Σ.Φ. για το ανωτέρω άρθρο του, που εμπλουτίζει τα περιεχόμενα του τεύχους μας.

Είναι πολύ σημαντικό για τον «Οιονεί...Κρατούμενο» να φιλοξενεί στην ύλη του απόψεις, μαρτυρίες και γενικά την έκφραση και τη συμμετοχή κρατουμένων, χάρη στην οποία το αναγνωστικό μας κοινό έρχεται σε άμεση επαφή (από «πρώτο χέρι») με τις σκέψεις και τα αισθήματα των ανθρώπων που ζουν στη φυλακή, γνωρίζοντάς

τους καλύτερα – όχι απλώς ως κρατουμένους, αλλά ως ανθρώπους και ως προσωπικότητες.

Πιστεύουμε ακράδαντα ότι αυτή η επαφή είναι επωφελής για όλους, και για τους κρατουμένους και για το κοινωνικό σύνολο (στο οποίο, ούτως ή άλλως, ανήκουν και οι κρατούμενοι).

Θα θέλαμε, ωστόσο, να σταθούμε για λίγο στην άποψη του συντάκτη του άρθρου κατά την οποία οι υπάλληλοι στις κλειστές φυλακές κάνουν τον κρατούμενο να νιώθει «σκουπίδι ή ακόμα και ζώο». Νομίζουμε πως η άποψη αυτή είναι κάπως υπερβολική. Παρόλο που ανάμεσά τους υπάρχουν, ασφαλώς, διαφόρων ειδών άνθρωποι και χαρακτήρες (όπως άλλωστε και σε κάθε επαγγελματική ομάδα), θα πρέπει να επισημάνουμε ότι οι υπάλληλοι στις κλειστές φυλακές εργάζονται σε ένα πολύ δύσκολο και ψυχοφθόρο εργασιακό περιβάλλον, ημέρες και νύχτες, Σαββατοκύριακα, αργίες και γιορτές – πολλές φορές χωρίς την αναγκαία ξεκούραση (ρεπό), χωρίς επαρκή εκπαίδευση και (δυστυχώς) χωρίς ψυχική υποστήριξη. Κι όμως, αυτοί είναι οι υπάλληλοι που ζουν «στο πετσί τους», περισσότερο από όλους τους άλλους εργαζομένους, τις ελλείψεις και όλες τις αρνητικές πλευρές της ζωής στη φυλακή. Αυτοί είναι οι υπάλληλοι που, περισσότερο από όλους τους άλλους, ζουν μαζί με τους κρατουμένους και «εισπράττουν» τα παράπονα και τα προβλήματά τους, αρκετές φορές μάλιστα προσπαθώντας να τους βοηθήσουν. Και για όλα αυτά, σπάνια ακούνε κάποιο «ευχαριστώ» ή «μπράβο» - σαν να είναι άψυχες μηχανές και όχι άνθρωποι, με σάρκα και οστά, με σκέψεις και με συναισθήματα.

Παρ' όλα αυτά, στην πιο πρόσφατα δημοσιευμένη έκθεση που συνέταξε η Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (CPT), μετά από επίσκεψη που πραγματοποίησε σε φυλακές της χώρας μας τον Απρίλιο του 2013, ανέφερε ότι «...η αντιπροσωπεία [της CPT] διαπίστωσε την ύπαρξη θετικής στάσης σε μεγάλο μέρος του σωφρονιστικού προσωπικού, που προσπαθεί να εκτελεί τα καθήκοντά του με επαγγελματισμό, παρά τις ιδιαίτερα δύσκολες εργασιακές συνθήκες⁹⁶» (απόδοση από την αγγλική, βλ. <http://www.cpt.coe.int/documents/grc/2014-26-inf-eng.pdf>, E. 5a., παρ. 133, σ. 70).

⁹⁶ Βαρβατάκος, Νίκος, « Επιστολές κρατουμένων », *Οιονεί... κρατούμενος*, αρ, φύλλου 20, Οκτώβριος-Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2015, σελ. 15.

Έχω περάσει από διάφορες φυλακές, και αγροτικές και κλειστές και δικαστικές. Εδώ, στις αγροτικές φυλακές της Αγιάς Κρήτης, τρεις μήνες και δεκαπέντε μέρες από την πρώτη στιγμή που ήρθα στη φυλακή της Αγιάς αντιμετώπισα ανθρώπινη συμπεριφορά, γιατί πρώτα με είδαν σαν άνθρωπο και μετά σαν κρατούμενο. Με ρώτησαν τί εργασίες γνωρίζω να κάνω και τους απάντησα ότι ξέρω από αρτοποιία. Εργάστηκα κάπου για δέκα μέρες και με φώναξαν για να μου δώσουν ένα άλλο πόστο το οποίο ήταν ο ανθόκηπος έξω από τη φυλακή, και για μένα ήταν πολύ πιο καλά γιατί με βοηθήσαν να πάω πιο γρήγορα στο σπίτι μου και να επανενταχτώ στην κοινωνία, γιατί έχεις και την αίσθηση ελευθερίας. Και εάν μου έλεγαν να βαθμολογήσω τις φυλακές Αγιάς Κρήτης, θα τις βαθμολογούσα 8 στα 10. Τους ευχαριστώ για όλα όσα έκαναν για μένα.

Βιβλιογραφία

- Αρχοντάκη, Ζ. - Φιλλίπου, Δ., (2003), 205 *Βιωματικές Ασκήσεις για εμπύχωση ομάδων ψυχοθεραπείας, κοινωνικής εργασίας, εκπαίδευσης*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα.
- Cooke, D. J., Baldwin, P. J. and Howison, J., (1990), *Psychology in prisons*, Routledge, London.
- Βεργίδης, Δημήτρης Κ., Ασημάκη, Άννα, Τζιντζίδης, Αναστάσιος, *Η εκπαίδευση των κρατουμένων, το ΣΔΕ στη Φυλακή Κορυδαλλού*, Πανεπιστήμιο Πατρών.
- Corey, G., (2005), *Θεωρία και Πρακτική της Συμβουλευτικής και της Ψυχοθεραπείας*, εκδ. Έλλην, Αθήνα.
- Courau, S., (2000), *Τα βασικά «εργαλεία» του εκπαιδευτή ενηλίκων*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα.
- Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, Α., (1984), *Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- Douglas, T., (1997), *Η επιβίωση στις Ομάδες, Βασικές Αρχές της Συμμετοχής σε Ομάδες*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Δασκαλάκης, Η., (1988), *Οι Επιστημονικές τάσεις έναντι του προβλήματος της φυλακής, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, Ειδικό τεύχος, Άνοιξη (68Α).
- Δανδουλάκη, Μαρία, Κωστέρη, Βαλεντίνα, Μηλάκη, Βιργινία, (2008), *Η ψυχολογία των κρατουμένων. Η περίπτωση των φυλακών Νέας Αλικαρνασσού*, Ηράκλειο.
- Δημητρούλη, Π., (2002), *Εκπαιδευτικές τεχνικές για τους φυλακισμένους και αποφυλακισμένους*, στο Παράρτημα Β, «Εκπαιδευτικές τεχνικές για τις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες», από το εκπ. υλικό του Προγράμματος Εκπαίδευσης Εκπαιδευτών, Τομ. Π, ΕΚΕΠΙΣ, Αθήνα.
- Δημητρούλη, Π., Θεμελή, Ο., Ρηγούτσου, Ε., (2006), *Η Εκπαίδευση Ενηλίκων στις φυλακές. Το αποτέλεσμα μιας προσπάθειας*, αδημοσίευτη ανακοίνωση στο συνέδριο «Δια βίου μάθηση για την Ανάπτυξη, την Απασχόληση και την Κοινωνική Συνοχή», Βόλος.
- Δούκα, Μ., (2004), *Ουράνια μηχανική* εκδ. Κέδρος, Αθήνα.
- Goffman, E., (1994), *Άσυλα*, εκδ. ΕΥΡΥΑΛΟΣ.
- Goleman, D., (1998), *Συναισθηματική Νοημοσύνη*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Goodstein, L., (1979), *Inmate adjustment to prison and the transition to community life*, Journal of Research in Crime and Delinquency.

Harlow, C. W., (2003), *Education and Correctional Population*, US Department of Justice, Bureau of Justice Statistics (Washington, DC: 2003), NCJ 195670.

Ζωάκου, Άννα-Μαρία, *Κρατούμενοι-Υποστήριξη Κρατουμένων*.

Θεμελή, Ό . , (1997) *Υποστήριξη και Προώθηση στην Απασχόληση άνεργων γυναικών παραβατών του νόμου - Υλικό Ψυχολογικής υποστήριξης, Κοινοτική Πρωτοβουλία απασχόληση, Άξονας - HORIZON - Πρόγραμμα «ΛΥΣΙΔΕΣΜΗ»*, Αθήνα.

Ivey, A.E., Gluckstern, N.B., Bradford Ivey, M., 1992, *Συμβουλευτική Μέθοδος Πρακτικής Προσέγγισης*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

Jaques, D., (2004), *Μάθηση σε ομάδες*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα.

Josien, M., Βαγιάτης, Γ., Γιαννουλέας, Μ., (1995), *Επικοινωνία Μέσα και Έξω από τον Εργασιακό Χώρο*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

Kett, M., 1995, *Survey of prisoners' attitudes to education*, Wheatfield Place of Detention, Unpublished report.

Κάραλης, Θ., (1998), *Τεχνικές Εξεύρεσης Εργασίας*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα.

Καστορίδου-Παπαδοπούλου, Χ., 1993, *Κοινωνική Εργασία με Ομάδες, Μια μορφή προσέγγισης για συνεργασία και δράση*, εκδ. Έλλην, Αθήνα.

Κατικαρίδης, Μ., (1998), *Τρόποι και Τεχνικές Ένταξης στην Αγορά Εργασίας*, εκδ. Έλλην, Αθήνα.

Κόκκος, Α., (1999), τόμ. Α., *Το πεδίο, οι αρχές μάθησης, οι συντελεστές*, ΕΑΠ, Πάτρα,

Κόκκος, Α., (2002), κεφ.5, *Εκπαιδευτικές τεχνικές, από το εκπαιδευτικό υλικό του Προγράμματος Εκπαίδευσης Εκπαιδευτών*, ΕΚΕΠΙΣ, Αθήνα.

Κόκκος, Α., (1999), τομ. Δ., *Εκπαιδευτικές Μέθοδοι, Ομάδα Εκπαιδευομένων*, ΕΑΠ, Πάτρα.

Κουγιουμτζής, Γεώργιος, *Εφαρμοσμένη Συμβουλευτική: Συναρμογή θεωρίας και πράξης*, Εκδόσεις Γρηγόρη.

Κουλιεράκης, Γ., Ρηγούτσου, Ε., (2003), *Συμβουλευτική Κρατουμένων, Γ.Γ.Ε.Ε. - Ι.Δ.ΕΚ.Ε.*, Αθήνα,

Κουνενάκη-Χατζηνικολάου, Ε., (1999), *Αναζήτηση απασχόλησης*, εκδ. Προπομπός, Αθήνα.

Mezzano, J., 1969, *A note on dogmatism and counselor effectiveness Counselor Education and Supervision*.

Μαλικιώση-Λοϊζου, Μ., (1999), *Συμβουλευτική ψυχολογία*, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

- Μόσχος, Γ., (2002), *Εκπαιδευτικές τεχνικές για νέους που αποχωρούν πρόωρα από την εκπαίδευση-Ανήλικοι παραβάτες*, στο Παράρτημα Β «Εκπαιδευτικές τεχνικές για τις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες» από το πρόγραμμα Εκπαίδευσης Εκπαιδευτών, Τόμος Π, ΕΚΕΠΙΣ, Αθήνα.
- Μουτσούνης, Γιάννης, (2015), « Νέοι σε χώρους κράτησης και οικογένεια », *Οιονεί... κρατούμενος*, αρ, φύλλου 20, Οκτώβριος-Νοέμβριος-Δεκέμβριος (2015).
- Noye, D., Piveteau, J., (1999), *Πρακτικός οδηγός του εκπαιδευτή*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα.
- Νικολακάκος, Νικόλαος, (2015), *Μία μελέτη περίπτωσης: Η εκπαίδευση των κρατουμένων του Καταστήματος Κράτησης Πάτρας στο παράρτημα του Σχολείου Δεύτερης Ευκαιρίας Πάτρας*, Πάτρα.
- Οδηγός του πολίτη*, (2000), Υπουργείο Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, Αθήνα.
- Winnicott, D.-W, (1971), *Jeu et réalité*, Gallimard, Paris.
- Winters, C, 1997, *Learning Disabilities, Crime Delinquency and Special Education Placement*, *Adolescence* (32): 451-462.38.
- Parker, E.A., (1990), *The Social-Psychological Impact of a College Education on the Prison Inmate*, *Journal of Correctional Education*, 41(3): 140-146.
- Παπατζανάκη, Ευτυχία, Πυκνή, Μυρσίνη, Σερέτη, Παναγιώτα, *Συμβουλευτική Κρατουμένων*.
- Πολέμη-Τοδούλου, Μ., (2002), *Αξιοποίηση της διεργασίας της ομάδας στην εκπαίδευση*, Τόμος ΙΙΙ, ΕΚΕΠΙΣ, Αθήνα.
- Rogers, A., (1999), *Η Εκπαίδευση Ενηλίκων*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα.
- Ρηγούτσου, Ε., (2005), *Εκπαιδευτικό Υλικό για Σεμινάριο στελεχών και εκπαιδευτών Κ.Ε.Ε., Γ.Γ.Ε.Ε. - ΙΔ.ΕΚ.Ε.*, Αθήνα.
- Ρηγούτσου, Ε., 2005, *Συμβουλευτική Κρατουμένων, Γ.Γ.Ε.Ε.- ΙΔ.ΕΚ.Ε.*, Αθήνα.
- Stefflre, B., (1970), *Counselling in the total society: A primer* in W. Van Hoose and J. Pietrofesa,(eds), *Counselling and guidance in the twentieth century*. Boston: Houghton Mifflin, pp. 251- 265.
- Stephens, R., (1992), *To What Extent and Why Do Immates Attend School In Prison*, *Journal Of Correctional Education*, 43(1): 52-56.
- Sykes, G. H., (1958), *The society of captives: a study of maximum-security prison*, Princeton University.

- Toch, H., (1975), *Men in crisis: Human Breakdowns in Prison*. Aldine: New York,
- Tyler, Leona E, (1961), *The work of the counselor*. New York: Appleton Century-Crofts,
- Τρέσσου, Ε., Κωστούλη, Τ., Βασιλειάδη, Β., Χατζηνικολάου, Α., Χασιώτης, Β., 2004, *Συμβουλευτική Φυλακισμένων*, Γ.Γ.Ε.Ε., Αθήνα.
- Τσαλίκोगλου, Φ., (1989), *Μυθολογίες βίας και καταστολής*, εκδ. Παπαζήση], Αθήνα.
- Τσιγκρής, Α., (2002), *Η Σωφρονιστική Πολιτική στην Ελλάδα. Κείμενο στο πλαίσιο του παραδοτέου «D1: Comparative assessment of European Prison Systems»*, του ερευνητικού έργου Health Promotion and Educational Support for the Rehabilitation of Offenders (HERO) (DC XIII, IST- 2000-26724), Αθήνα.
- Τσιμπουκλή, Άννα, 1999, *Η εκπαίδευση ειδικών ομάδων στο «Εκπαιδευτικές μέθοδοι ομάδα εκπαιδευομένων»*, τόμ. Δ., ΕΑΠ, Πάτρα.
- Yalom, I.D., (1968), *The theory and practice of group psychotherapy*, Basic Books Inc, New York.
- Foucault, M., (1989), *Επιτήρηση και Τιμωρία, Προβλήματα του καιρού μας*, εκδ. ΡΑΠΠΑ, Αθήνα.
- Φαρσεδάκης, Ιακ. Ι., (1990), *Η εγκληματολογική σκέψη από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας*, τεύχος Α', Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- Φραγκούλης, Ιωσήφ, *Ευάλωτες Κοινωνικά Ομάδες, Σημειώσεις e-class*, ΑΣΠΑΙΤΕ.